

ГОДИШНИК

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Том 4, 2012

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE DE PHILOSOPHIE

LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES
BIBLIOTHEQUES

Tome 4, 2012

СОФИЯ•2012•SOFIA

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Доц. д-р *ТАТЯНА ЯНАКИЕВА* (отг. редактор), проф. дфн *АНИ ГЕРГОВА*,
проф. д-р *КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА*, проф. д-р *АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ*
проф. д. изк. н. *СИМЕОН НЕДКОВ*, проф. дфн. *ОЛЯ ХАРИЗАНОВА*
доц. д-р *НИНА ШУМАНОВА*

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
2012
ISSN 1313-4256

СЪДЪРЖАНИЕ

Александър Димчев. Държавата и нейната подкрепа за културата и библиотечно-информационния сектор. Случва ли се нещо с нормативната уредба и произтичащите от нея политики за обществените библиотеки в България?.....4

Татяна Янакиева. Универсалният език на стандартите. Предизвикателствата пред каталогизацията в България през XXI век.....45

Симеон Недков. Възникване и развитие на художествените музеи....60

Петя Толева. Състоянието на човешките ресурси по отношение на цифровизацията на културното наследство в някои от най-големите обществени библиотеки в България.....99

Елена Игнатова. Икономиката на услугите – пазараната ниша на библиотеките.....119

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

**ДЪРЖАВАТА И НЕЙНАТА ПОДКРЕПА ЗА КУЛТУРАТА И
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИЯ СЕКТОР. СЛУЧВА ЛИ
СЕ НЕЩО С НОРМАТИВНАТА УРЕДБА И ПРОИЗТИЧАЩИТЕ
ОТ НЕЯ ПОЛИТИКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНИТЕ БИБЛИОТЕКИ В
БЪЛГАРИЯ?**

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

Alexander Georgiev Dimchev. THE STATE AND ITS SUPPORT FOR CULTURE AND LIBRARY-INFORMATION SECTOR. WHAT DEVELOPMENTS FOLLOW THE CURRENT LEGISLATION AND THE POLICIES THAT ENSUE FOR PUBLIC LIBRARIES?

The paper examines a field of importance for Bulgarian libraries, namely to what extent does the state have a responsibility towards the sector of culture, and in particular the sector of libraries. The issues considered are given at the background of various approaches concerning state support in separate countries. An analysis of the forms of support for public libraries in Bulgaria from 1989 to the present is carried out on this basis. The analysis takes into account studies and evaluations of the state of the legal basis for libraries for the period. The emphasis is on the Public Libraries Act, adopted in 2009 and policies which stemmed after its adoption. A critical assessment is made on the state of public libraries as an outcome of the absence of clarity and continuity in the application of purposeful state policies and strategies. The result of this absence of such intentions and steps has led to a very serious lagging behind in public libraries. This in turn does not provide a satisfactory library-information service for the public compared

with current tendencies. One has the unpleasant feeling of a breach of democratic principles of access to information to large groups of the population.

The questions in the study fall into two sections and present matters in the course of their development.

1. Regulation models and management of the library-information sector

The political changes which were carried out after 1989 led to a transformation of the social model in Bulgaria. The new conditions brought qualitative changes in legislation in all fields. This took place in economic conditions, the economy going through a serious crisis, accompanied with drastic problems in various social sectors, activities, institutions affecting the population as a whole. Culture, education and science were among the spheres affected above all. Libraries falling in the context of these sectors were decisive as structures affecting public interest, considering that 5000 libraries were closed. In particular in the case of libraries the absence of an adequate Government policy, resulted in a sharp decline in their information potential and resources, hence a loss on trust towards them, reflecting their social role and use. During the years of transition kind of censorship emerged – that of financial censorship, due to scant funding for the maintenance and development of library-information resources, as well the lack of understanding of the need to provide the necessary library-information services and services for the population. A similar phenomenon in conditions of change should not have been allowed, as it is in direct contrast with the ideas of a democratic society. The author shares the view that one of the fundamental factors and causes for such unfavorable development of processes in the library sector is the absence of a strategy and policy by the state neither in a short-term period nor in a long term period.

Good international models show that that the state need not abandon its part in exercising its influence and influence in the field of culture and in particular in the library sector. H. Chartrand's and McCaughey's models of possible approaches of regulation of the processes by the state, connected with the development of culture, namely Engineer, the Franco-Italian-German Architect, the British Patron, Catalyser, characteristic for the U.S.A. The models are also to a certain degree valid in the sphere of the library-information sector. The articles outlines three other models, characterizing information policy. They are to be found in legislation, subsidies and support for the library and information sector. The first is characteristic for EU member states, and presupposes active Government participation and regulation. The support is in the context of general policies and EU program platforms. Today it is to be found within initiatives and ideas defining structures such as the Europe 2020 Strategy – digital society, education, competition; the Horizon programme etc. The second model is characteristic for the U.S.A. and elsewhere. It is more liberal, with less or „invisible“ state regulation. As a result the third is very successful, and can be defined as the model of „chaos“. Declared policies and action by the state are absent.

A key element for the successful development of libraries, library networks and services is largely the existing library legislation in the respective country. The European Union realizes the significance of the suitable and adequate library legislation. Beyond common politics, the EU states, depending on their understanding of the significance of libraries and information, traditions and attitudes towards the library

sector, carry out their own policy within their own legal framework and financial framework.

2. Policies and legal regulation of the library sector in Bulgaria.

On the ground of the international tendencies presented and comparing them with Bulgarian experience in the Library sector I would like to note the following. Throughout the years of transition we ran into the phenomenon of variety of models or rather an absence of any model, policy and responsible attitude towards legal regulation of libraries, their activities in the fulfillment of their social mission. This was particularly characteristic for the first 10-12 years after the changes. The absence of a stand, which would be reflected in rules and laws, became the reason for the closing down of good libraries; the absence of declared state policy and strategy and strategies towards libraries; a drastic fall in their funding and development; the slow adoption of new information and communication technologies; unclear statutes, responsibilities and tasks before libraries; disruption of the possibilities of co-operation between libraries and their work within networks; the absence of requirements for an educational level qualifications of librarians etc. Another serious shortcoming is the fact that the a number of new Acts passed which concern libraries and their main activities, do not defend their status and funding, or the regulations concerning them are incomplete. Over the passed twenty two years the library community in its professional association – the Bulgarian Library-Information Association (BLIA) has on many occasions made serious efforts to draw the attention of institutions for a change of this unfortunate situation. On three occasions the Association has initiated drafts for Library Acts – in 1993, 1997 and 2006.

The last step of BLIA was the drawing up of legislation for libraries was the Legal Regulation for Libraries and Library and Information Activities in Bulgaria Project, which began in 2006, jointly with the Ministry of Culture and the British Council in Bulgaria. The main of the project was the create a packet of legal documents for libraries, harmonized with European directives which would constitute prerequisites for the full realization of the main mission of libraries as educational, cultural, informational and social institutions. The final result was the draft Act for Public Libraries (there are about 4000 public libraries in the countries). The draft Act was passed by the National Assembly of the Republic of Bulgaria in 2009. Both during its preparation and creation of other documents directives and recommendations of the Council of Europe were taken into account. Underling it are ideas adopted by IFLA and UNESCO as well as library institutions of leading countries. Analyses and comparisons of legislation and standards of libraries of over 25 countries were drawn, together with Bulgarian experience and traditions. The Act puts forth political course for the following:

A contemporary definition of the main functions of the kinds of public libraries as cultural, educational, information and social institutes , entrusted with the task to present a broad spectrum of library-information services such as gathering, storing, processing, systematizing and Providing to the public of printed and other documents and information. The emphasis is on equal and free access of citizens to the basics services.

The building up of a new type relationships between different types of public libraries through the creation of a National network public libraries.

Working out regulation of the conditions which library should provide, the manner of opening a library and closing a library, their funding, management, and interaction in the National Network of Public libraries.

Defining the characteristics of types of public libraries and their role in the National network of Public libraries. The functions and the tasks of the St.St Cyril and Methodius National Library as a National library are defined. The Act considers and observes the specifics of community centre libraries as an inseparable part of a community centre.

The determination of the type of library services provided to the public, differentiating them into basic services and specialized ones.

The provision of conditions for the realization of programs for the preservation of the national literary heritage.

Updating legal requirements for the depositing of documents in line with the leading international principles and practices.

The introduction of a system for management of the National network of public libraries, as well as criteria for the evaluation of activities of libraries.

The launching of a contemporary model for funding of various kinds of public libraries through the use of additional financial instruments, ensuring the realization of strategic goals for the development of the National network of public libraries.

A system of requirements for professional qualification of library staff in public libraries, in the spirit of leading tendencies in the European region. Its aim is to lead to development of the development of libraries as modern centres for social services and stabilize the profession and status library-information specialists through high educational levels and competence of staff working in libraries.

The application of a new type normative document – Standard for library-information services, used widely in advanced countries. The aim is through the standard to work out the necessary quantitative and qualitative criteria for funding and assessment of public libraries.

The final aims of the Public Library Act are as follows:

- to achieve stability in the library sector;
- by applying the Act libraries to work in accordance with modern tendencies and models;
- to adequately meet public information needs and the interests of the general public;
- to expand and make access to information more democratic;
- to include Bulgarian culture and libraries actively in the international information exchange, in projects for digital libraries and joint projects in the field of information, in projects for the preservations, protection and presentation of the cultural heritage;
- to build up the network of public libraries according to fixed rules and ensure its real functioning.

The main types of libraries the Act deals with are the St. St Cyril and Methodius National Library, 27 regional libraries, community centre libraries (about 3 900) and municipality libraries.

The expectations of professional librarians were that after the enactment of the Act for Public Libraries the process of a lasting regulation of the library sector would begin.

Unfortunately for the period from the adoption of the Act developments did not occur in this line. The main responsibility falls on the respective state institutions. The Regulations for Public Libraries stemming from the Act have not been drawn up, realized and do not carry out the obligations ensuing from the texts in the cited texts. Thus the Standard for Library-information Service and the Regulation for the Storage, Use and Disposition of the Library Collections. Issues and mechanisms connected with the functioning of libraries within the National network of public libraries have not been resolved either. Special concern stems concerning questions for the funding of libraries after the adoption of the Act. In 2009 and 2010 the Program of the Ministry of Culture Bulgarian Libraries Modern Centres for Reading and Information Provision was frozen. In the course of the last year of its running about 3 million BGN were allocated for it. In 2011 the Ministry allocated only about 1,3 million BGN. According to the recommendations of IFLA a minimum of about 20 million annually are necessary for acquisitions for public libraries in Bulgaria. In 2011 the funding for delegated state activities for libraries were reduced by 30% in comparison with 2009, which has made it impossible for them to maintain their collections.

Besides public libraries, owing to the absence of legal regulation many school and other kinds of libraries are in a state of collapse. According to surveys carried out by the Bulgarian Library-Information Association and according to the latest data of the National Institutes of Statistics there are 1465 school libraries in the country (2005), at 2569 schools (2010/2011). The libraries continue to decrease in number. Twenty five percent exist nominally without any activity. For the last three years the acquisition of new books or other documents at school libraries has fallen three times. Most of the libraries do not have computers or access to internet. The absence of normative documents and standards have led over the last few years to a mass closing down of school libraries or their formal existence. Where the best European practices have been applied school libraries have been transformed in „media centres“. Neglect for the significance and the place of the school library in Bulgarian schools has exceptionally serious consequences for the younger generation concerning their literacy, education and possibility for development. It also leads to the marginalization of entire groups of the population, in particular with minorities. The hope is that in the new regulatory acts on school education the issues of rules of such libraries should be included. With this aim in mind the Bulgarian Library-Information Association (BLIA) has been working as experts with representatives of the Ministry of Public Education, Science and Youth.

In conclusion the paper has drawn the conclusion of the absence of an adequate policy of responsible state institutions in Bulgaria concerning the adoption of normative documents touching on libraries, as well their application. Part of the reasons are to be found in the absence of sufficient expert capacity in state organizations. This is not only valid for the sector of public libraries. It is difficult to describe the Bulgarian model in comparison with those mentioned in the beginning of the paper, owing to its lack of order, chaos and changeability. Timid attempts have been made to introduce strategies by the Ministry of Culture for the realization of separate projects which touch on the national library infrastructure. In most cases the processes develop under the pressure of the library community, NGOs, and experts, as well as the outcome of well-meaning partnership efforts and financial support of foreign institutions and foundations. It is necessary to state the absence of the state concerning strategies and long-term visions. This should be done in particular in a world referred to as an „information“ world,

subordinated to knowledge. There is no awareness of the need of a strong and effective library-information sector for the development and democratization of society. There is no arrangement and understanding of a number of social roles in defense of the interests of various groups of the population – in particular in times of crisis. In order to return trust towards them state institutions should quickly undertake steps to adopt the necessary normative and subnormative documents and standards for libraries. Financial support for the sector should be reconsidered with the aim to modernize libraries, enhance their information resources and potential. Strategic documents for future courses should be drawn up, with priority. Specialists dealing with problems in crisis situations offer strategic plans as the most successful for overcoming these crisis. In this respect the library community, in the person of its professional organization BLIA has always taken an active part, and provided initiatives in the design and realization of important projects which define structures. The way is one, the way of good intentions and partnership, with the aim of arriving at effective solutions when the resources are scant, working people in the country.

1. Модели за регулация и управление на библиотечно-информационния сектор

Политическите промени, осъществени след 1989 г. доведоха до трансформация на социалния модел в нашата страна. Действащата до този момент нормативна база бе създадена при други общественоекономически условия и бе вече неадекватна на обществените процеси. Наложителни бяха радикални реформи в този сектор. Преди всичко бе необходимо да се промени самата философия на нормативната база. От съществено значение бе и хармонизирането на българското законодателство с правната система на Европейския съюз.

Процесът на трансформация протичаше трудно, с много сътресения поради мащабите на дейностите, които трябваше да се извършат, за да „заработят“ новите обществени отношения и поради острото противопоставяне между политическите сили, отговорни за извършването на промените и за приемането на новите нормативни документи и стратегии.[4, 5]. Честата промяна в концепциите и идеите, отразявани в документите, водеше до дефекти при тяхното изработване и прилагане, липсваше достатъчно опит както в институциите, така и в кадровия им потенциал за работа в динамично изменящата се среда. Един от възловите недостатъци бе несъобразяването и незачитането на експертното мнение от страна на овластените лица за провеждане на публичните политики. Всичко това се случваше в условията на икономика, изпаднала в тежка криза, което доведе до драстични проблеми в различните обществени сектори, дейности, институции и населението като цяло.

Сред най-сериозно засегнатите сектори бяха културата, образованието и науката[13, 14]. В доклада си пред националната

конференция „Българската култура между държавата и пазара“ Биляна Томова[25], специалист в областта на икономика на културата подчертава, че кризата отдалечи хората от възможностите да се възползват от културните ценности, доведе до рестрикция на правата им за равен достъп до потреблението на културни продукти и услуги. В изследване, проведено от колектив от Университета за национално и световно стопанство през 1999 г. и повторено през 2005 г., се установява, че 60.8% от анкетираните въобще не са посетили каквато и да е културна проява през анализираните години[25].

През годините на прехода една от най-засегнатите институции в тези структуроопределящи области бяха библиотеките[1, 8, 23]. Без преувеличение може да се каже, че при библиотеките липсваше адекватна държавна политика. Последствията бяха много тежки. Икономическата криза подложи този сектор на нов вид цензура – „финансова“, изразяваща се в оскъдно субсидиране за поддържане и развитие на библиотечно-информационните ресурси, отсъствие на подкрепа за осигуряване на нужното библиотечно-информационно обслужване и услуги на населението. Повече от 5000 библиотеки бяха закрити[9]. Намален бе рязко техният информационен потенциал и ресурси, доверието към тях рефлектира върху обществената им значимост и полезност. Проявилите се неблагоприятни тенденции в тези сектори нарушиха определени конституционни права на хората, което беше в остър дисонанс с идеите на демократичното общество и изобщо не биваше да се допуска.

Убеден съм, че един от фундаменталните фактори и причини за подобно неблагоприятно развитие на процесите в библиотечния сектор е липсата на стратегии и политики на държавата в краткосрочен и в дългосрочен план. Анализът на цялостната политика (или липсата на такава) и нейната оценка са необходими, за да се видят грешките и пропуските в редица решения на ръководните институции и на основата на водещите насоки в развитието на теорията и практиката в света да се изградят основи за една бъдеща стратегическа визия в този сектор.

Подстъпът към такъв тип изследване изисква да се проследи чуждестранния опит за регулация на нормативната база в епохата на глобализация. Широкото разпространение на новите информационни технологии (НИТ), които правят институциите подвластни на трансформации, изискват гъвкава адаптация спрямо промените и

очакванията от страна на обществото, икономиката, образованието, науката и културата. Библиотеките като част от публичните агенции също се променят. Измененията и предизвикателствата в света на информацията, интернет средата и „икономиката на знанието“ налагат адаптирането им към нови роли и модели на развитие и действие. Полагат се сериозни усилия за съобразяване с новите реалности и потребности, за утвърждаване на библиотеките като опорни центрове за информиране на населението. Добрите международни образци сочат, че държавата не абдикира от своята роля за влияние и въздействие в областта на културата и в частност в библиотечния сектор, особено в глобалния свят, в който от ключово значение е информацията и достъпът до нея, запазването на националната идентичност.

Намесата на държавата има различни форми на проявление – нормативна, финансова, протекционистична, проектна и др. В теоретичната литература се разглеждат различни модели на регулация. Така например Васил Проданов[21], стъпвайки на моделите на Чартхънд и Маркофи, представя четири възможни подхода за регулация от страна на държавата по отношение на процесите, свързани с културата:

– **Модел на етатизираната култура („Инженер“)** – характерен за страните от бившия социалистически лагер. В тях „на културата и културната хегемония се отделя ключово място в легитимацията на обществено-политическата система и формирането на индивидите. Държавата е директен собственик на културните организации и на художествените средства за производство, налагащ съответни идеологически, морални, възпитателни стандарти на културата. Нейното финансиране е силно зависимо от политиката. Функцията „инженер“ не изчезва с разпадането на държавния социализъм, но е силно маргинализирана и почти незабележима в либералното общество, демократизира се и приема нови форми.“

– **Френско-италианско-германски модел („Архитект“)** с дълготрайни исторически наслоения в тези страни – характерен с това, че финансирането в културата е „във висока степен свързано с ролята на държавата и нейния протекционизъм“. „Държавата подкрепя определени равнища на художествена дейност и на изящни изкуства. Това става важен белег за силната социална държава. Има Министерство на културата, което утвърждава определена културна политика на подкрепа на националната култура и нейното разпространение по света.“ Подобен принцип е възприет в значителна част от страните в Европейския регион. Той е характерен в една или друга степен и за нашата страна след 1878 г. „Държавата изгражда

значителна част от материално-техническата база на културата, определя щата на персонала и пр. на културните организации. Изборът обаче какво произведение да се създаде е право на културните творци, а не на държавата.“

– **Британски модел („Патрон“)** – държавата подпомага финансово културата, но не се меси в нейното съдържание. В страните, възприели подобна политика, „няма министър на културата, който да се сменя с правителствата и всяка партия да предлага специфична културна политика чрез държавната машина. Това, което се определя от държавата, е само общото ниво на финансова подкрепа, но не коя точно организация да получи тази подкрепа. Посредник между нея и културата са независими от държавата „съвети по изкуствата“, извършващи оценката“. В тях участват представители от различните творчески гилдии.

– **Модел на САЩ („Катализатор“)** – „развитието на културата се стимулира чрез гражданското общество“. Базисен момент в тази политика е наложилата се американска традиция да „катализира“ и поощрява този процес „чрез данъчни отстъпки, правени законово от страна на индивидите и корпорациите, организациите с идеална цел, т. е. дарения, които се приспадат от данъците“. Американското общество намира „трети път между държавата и пазара, опирайки се в много висока степен на едно разнородно и конкурентоспособно гражданско общество“, посредством което осъществяват финансирането и развитието на културата. „Така избягват потребността от Министерство на културата. По този начин те също субсидират културата и показват, че тя не е само пазарен продукт, но това не става чрез директно въздействие на държавата“.

Представените модели имат сходна степен на валидност и при библиотечно-информационния сектор. В зависимост от възприетия подход се формират политиките по отношение на библиотечното законодателство, финансирането, управлението и на други сегменти, свързани с неговото функциониране. Един от водещите учени в областта на библиотечното дело и на информационната политика в САЩ Ричард Рубин[32] споделя, че е важно да има ясни правила и стратегии, по които ще се развива библиотечно-информационният сектор в една страна. Политиката може да се заключава в полето на нормативната база в регламенти или в практики (написани или възприети), които да допринасят и влияят върху създаването, формирането, организирането и разпространението на информацията. Нейното проявление се търси също така в степента на въвеждане на съвременните технологии и на финансирането, нивото на образованието и подготовката на необходимите кадри и др. Най-често

информационната политика се дискутира по отношение на държавното законодателство. В САЩ то обикновено се фокусира в сфери като: авторско право; интелектуална собственост; информационни технологии за образователни и индустриални нужди; телекомуникации; държавни информационни системи и др. Дискусията за информационната политика и нейното регулиране се осъзнава като изключително важна материя. Счита се, че тя има жизнено важно значение за развитие на демокрацията, за защита правата на хората, за достъпа до информация, както и за намаляване на напрежението в противовес на стремежа към приватизиране на информационния сектор, значим доходоносен източник и инструмент за напредък. „Демократичните традиции налагат идеята за свободния поток от идеи като основа за просперитета на обществото, което не означава, че капитализмът и демокрацията са несъвместими. Напротив, това е внушение и символ, че информационната политика в демократичното общество изисква балансиране на социалните, икономическите и политическите интереси“. Отново според Рубин[32] по посочените причини политиките осъзнават, че информацията е структуроопределяща за вземане на решения, за действие и развитие на обществото. Държавните и местните власти са задължени да реализират тези идеи чрез създаването на условия за събиране, организиране, оценка и разпространение на информацията[2].

Друга класификация, която откроявам, предлага три модела, характеризиращи информационната политика с акценти върху законодателни мерки, субсидиране и подкрепа на библиотечния и информационния сектор[6]. Първият модел е характерен за държавите-членки на Европейския съюз. Той корелира с активно държавно участие и регулация. Вторият е присъщ на САЩ и някои други страни и може да бъде характеризиран като либерален, с по-слабо проявяващо се или „невидимо“ държавно регулиране[2]. Третият може да бъде определен като модел на „хаоса“. При него липсват заявени политики и действия от страна на държавата, които пораждат неустановеност, неадекватност и слабост на сектора, поради което той не може да отговори на социалната поръчка.

Ще посоча няколко примера. В различни страни от ЕС и в някои държави, които не са членки на ЕС на този етап, за реализация на стратегията, възприета в изпълнение на доклада на Бангеман след 1995 г., са приети национални информационни стратегии[6, 19]. Най-често те са оформени като актове на правителствено равнище:

Дания – „Информационното общество през 2000 година“;

Финландия – „Стратегия в информационната област“;

Германия – „Цели на федералното правителство“;

Холандия – „Визия за акселерация“ (работен план);
Португалия – „Национална инициатива за информационно общество“;
Испания – „Национална програма за развитие на телематични услуги“;
Швеция – „Комуникации без граници“;
Великобритания – „Информационното общество: план за действие“;
Ирландия – „Информационно общество, Стратегия за действие“;
Румъния – „Национална стратегия за информатизация и ускорено навлизане в информационното общество“;
България – „Стратегия за развитие на информационното общество в Република България“ и други.

Като стъпки за последователна политика в информационния сектор на ЕС в последните години могат да бъдат посочени усилията на Европейската комисия да инициира и приема важни програмни документи[6, 7, 9, 19, 20, 23, 24, 30, 34].

Особен интерес в това отношение представлява приетата през месец май 2010 г. „Програма за цифровите технологии за Европа“ („*Digital Agenda for Europe – DAE*“)[23]. Програмата е част от стратегията „Европа2020“ и съдържа ангажменти по 101 специфични политики за действие, структурирани в т.нар. „седем пилонa“. Те са предназначени да планират преодоляване на бариерите, които биха попречили на тази ценна и значима идея да постигне ефект. **„Седемте пилонa“ са:**

- Създаване на динамичен цифров единен пазар на онлайн съдържание и услуги (в това число на неограничени и сигурни европейски мрежови услуги и пазари на цифрово съдържание);
- Оперативна съвместимост и стандарти;
- Доверие и сигурност;
- Високоскоростен и свръхвисокоскоростен достъп до интернет;
- Научни изследвания и иновации;
- Повишаване на грамотността относно цифровите технологии, на уменията за тяхното използване и на приобщаването към цифровото общество;
- Ползи от ИКТ за обществото в ЕС.

Програмата се стреми да стимулира инвестирането за използване на технологиите и да осигурява активна подкрепа за цифровизацията на богатото културно наследство на Европа, и за оформянето на глобалното управление на интернет.

Програмата за цифровите технологии за Европа (*Digital Agenda for Europe*) бе последвана от друга инициатива „*Дигитален план – повече открит достъп (ОД) до научната информация (НИ)*“ (*Digital Agenda:*

more open access to scientific information)[29]. Този план, приет на 15 юли 2011 г., представлява по думите на създателите му Нейли Крус и Меър Геогеган-Куин „публична консултация“ с европейските изследователи, инженери и предприемачи как да се осигури повече открит достъп до научната информация в дигитална форма. Целта е да се избегнат предизвикателствата и трудностите поради високия растеж на цените на научните публикации, поради нарастващия обем на научните данни и нуждата от селекция, оценка и съхранение на изследователските резултати. Откритият достъп, дефиниран като свободен достъп до научната продукция посредством интернет, може да помогне в това отношение. Учените, изследователите, финансиращите организации, университетите и др. заинтересовани групи се поканват да изпратят техните становища за това как да се подобри достъпа до научната информация в срок до 09.09.2011 г., след което трябва да последват препоръки и решения. Очаква се, че *„Дигитален план – повече открит достъп до научната информация“* ще подпомогне достъпа до информация и многократното използване на знанието, които са ключови цели на *Дигиталния план за Европа (Digital Agenda for Europe)* и на *Иновационния съюз (Innovation Union)*.

Поредна инициатива на ЕС е *„Препоръка на Комисията относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата“* (27 окт. 2011 г.)[20]. Тази препоръка засяга и съхранението на материали в цифров вид. Посредством препоръките в документа се цели оптимизиране на ползите от информационните технологии за икономическия растеж, създаването на работни места и качеството на живот на европейските граждани като част от стратегията „Европа 2020“. Цифровизацията и запазването на европейското културно наследство, което включва печатните издания (книги, списания, вестници), снимки, музейни експонати, архивни документи, звукови и аудиовизуални материали, паметници и археологически обекти (наричани по-долу „материали в областта на културата“), е една от ключовите области, към които е насочена *Програмата* в областта на цифровите технологии. Европейските действия в тази област, включително разработването на „Еуропеана“, европейската цифрова библиотека, архив и музей, бяха подкрепени от Европейския парламент и от Съвета многократно.

В края на 2011 г. Европейската комисия лансира още една важна инициатива *„Стратегия за свободен достъп до данни“ (Open Data Strategy)*, от изпълнението на която се очакват 40 милиарда евро всяка година за икономиката на ЕС[31]. При представянето на идеята на 12.12.2011 г. Нейли Крус, вицепрезидентка на Европейската комисия и отговаряща за Дигиталния план, заявява следното: „Огромната

информация, събирана от редица публични служби и администрации, представлява златна мина, чийто икономически потенциал все още не е разработен. Държави-членки като Великобритания и Франция вече осъзнават това богатство. Стратегията за увеличаване на резултатите в целия ЕС е триизмерна. Първо, Комисията ще даде пример като предостави свободен достъп до своите данни чрез нов портал. Второ, в ЕС ще се създадат хармонизирани условия на конкуренция за данните на свободен достъп. Накрая, тези нови мерки ще бъдат подкрепени със 100 милиона евро за 2011–2013 г., предназначени за финансиране на изследванията при технологиите за обработка на данни. Тези действия ще превърнат Европейския съюз в световен лидер в повторното използване на информацията, с която публичният сектор разполага. Те ще стимулират процъфтяващата дейност на превръщане на суровите данни в материал, необходим за стотици милиони ползватели на информационните и комуникационните технологии, независимо дали става въпрос за приложения на смартфоните като географски карти, актуална информация за пътното движение и метеорологичната обстановка, пособия за ценови съпоставки или друго. Значителни ползватели на тази информация са и журналистите и университетските кадри.“[31]. Според Н. Крус: „Днес изпращаме ясен сигнал към публичния сектор. Информацията, с която разполагате, ще има по-голяма стойност, ако я предоставите на други, така че в тази връзка започнете да използвате настоящата рамка, за да се присъедините към прозорливите лидери, които вече получават плодове от подхода си за свободен достъп. Данъкоплатците вече са платили за нея, така че най-малкото, което можем да направим, е да я предоставим обратно на тези, които желаят да я използват по нов начин за благото на хората и за създаване на работни места и богатство.“ Стратегията ще позволи на всеки еднократно или многократно да ползва, както и да разпространява свободно съвсем безплатно или на минимална цена данните на свободен достъп, които са обща информация.

В разработените в държавите-членки на ЕС документи съществено място се отрежда и на библиотеките[6, 7, 24, 34]. Тази активна политика продължава да се развива и да намира през годините израз в нови стратегии и програми. Специално за библиотеките се създават документи, в които се дефинира тяхната роля и място в обществото. Те спомагат сериозно за развитието на библиотечния сектор и са катализатор за оформяне на новата визия и мисия на библиотеките. При европейския модел, независимо от различията в развитието на библиотечните инфраструктури, правната регулация и лостовете за развитие на библиотеките през годините, постепенно се наблюдава припокриване на стратегиите за въздействие на държавата върху

библиотечния сектор в резултат на евроинтеграционните процеси и в търсенето на общи политики (т.нар. междусекторно сътрудничество). Подобно сближаване се постига и чрез инициране на проекти и общи препоръки за регулация. Очертава се тенденция да отпаднат чисто специализираните библиотечни програми. Подкрепата за сектора е включена в контекста на генералните политики и програмни платформи на Европейския съюз, а идеите за библиотеките са отразени в целите на „Европа 2020“ – за „дигитално общество“, „образование“, „конкуренция“; в програмата „Хоризонт“ и др. начинания в европейския регион.

С оглед на темата, която разглеждаме, най-значима е инициативата за „Библиотека Еуропеана“. Целта на *Еуропеана* е да обедини в общ портал електронни документи, артефакти и др. дигитализирани материали на редки и уникални документи, изображения, филмови материали, мултикултурни и многоезични колекции, които се съхраняват в библиотеки, музеи, архиви, културни и др. институции. Библиотеката предлага информация на 21 езика. При официалното откриване на „Еуропеана“ Вивиан Рединг [24], комисар по въпросите на информационното общество и медиите, заявява: „Това е началото на едно невероятно приключение, което ще позволи да се достигне до всички културни съкровища, изгубени в европейски библиотеки, музеи и архивни центрове.“. Тя кумулира около 10 млн. електронни документа. Проектът се оценява като важен и от политическа гледна точка като източник за влияние. Според Жозе Мануел Барозу, председател на европейската комисия, „Еуропеана“ е повече от библиотека“. Планират се нови версии в развитието на библиотеката и нови функции с цел разширяване на нейния потенциал, обхват и услуги. За целта се предлага целево финансиране от европейски фондове и от страните-членки. Вивиан Рединг обосновава тезата, че Европейската комисия ще създаде „мрежа от много дигитални библиотеки – в различни институции из Европа. Тези библиотеки „ще дадат на гражданите онлайн достъп до книги, до местни исторически записи, до архивирани филми и музейни обекти и ще осигурят такива услуги, чрез които те да могат да ги ползват. Ако ви харесва, създаваме виртуален храм, в който библиотеките са опорните стълбове, и Европа подкрепя структурата, която ги държи заедно. С други думи, нашата допълнителна стойност е в промотирането и споделянето на визия и в подпомагането на нейното осъществяване. Това значи коопериране, за да се избегне дублирането, коопериране в създаването на контакти и стандарти, коопериране в развиването на общи и по-изгодни решения. В същото време ще окуражавам държавите членки да развиват, укрепват и увеличават собствените си опорни стълбове“[24].

Осъзнаването на необходимостта от тези дигитални библиотеки на европейско ниво означава работа по три основни проблема:

дигитализация – с презумпцията да се предоставят документите от миналото онлайн, дигиталните библиотеки на бъдещето да притежават дигитални материали в нарастващ обхват от формати – например аудио, неподвижни и подвижни образи, 3D графични динамични уебсайтове;

мрежови достъп до ресурсите – потребителите очакват, че книгите и статиите ще им бъдат доставяни по мрежата и *че няма да им се налага физически да посетят библиотеката, за да се консултират с електронна публикация*;

опазване и архивиране на дигиталните ресурси. Дигиталните материали се нуждаят от поддръжка, за да се опазят живи, в противен случай може да бъдат загубени заради бързите промени в хардуера и софтуера или защото физическите им носители (напр. CD-ROM) се повреждат. Това е шок за повечето граждани, особено тези с дигитални камери, но библиотекарският свят възприе проблема преди години и търси начини да се справи с него.

Продължават идеите за усъвършенстване на дейността на „Библиотека Еуропеана“, както и за нейното координиране и сътрудничество с други проекти, сред които и с „Глобалната световна библиотека“ [36].

Очаква се много сериозно влияние за бъдещото развитие на „Еуропеана“ да изиграе вече цитираната *„Препоръка на Комисията от относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата“* (27 окт. 2011 г.) [20]. В нея е отредено съществено място и на отговорните действия, които страните-членки трябва да решат по отношение на електронната библиотека. Понататъшното развитие на платформата „Еуропеана“ ще зависи до голяма степен от начина, по който държавите-членки и културните им институции я хранят със съдържание и насочват вниманието на гражданите към нея. Мерките за постигане на тази цел следва да бъдат насърчавани. Към края на 2011 г. „Еуропеана“ осигурява пряк достъп до над 19 милиона цифровизирани обекта. Само 2 % от тези обекти са звукови или аудиовизуални материали. Увеличаването на достъпното чрез „Еуропеана“ съдържание, включително видовете материали, които понастоящем са по-слабо представени, ще направи платформата по-интересна за потребителите. Общата цел е броят на обектите да достигне 30 милиона до 2015 г. в съответствие със стратегическия план за „Еуропеана“ и представлява важен етап в процеса на цифровизация на цялото европейско културно наследство до 2025 г. Осигуряването на достъп чрез „Еуропеана“ до всички шедьоври, представляващи пуб-

лично достояние (основните културни или исторически материали и обекти, определени и подбрани от държавите-членки), ще обогати съдържанието на платформата в съответствие с очакванията на ползвателите. Издаването на разпоредби в държавите-членки, гарантиращи достъп чрез „Еуропеана“ до всички съществени материали, цифровизирани с обществени средства, ще ускори развитието на библиотеката и ще създаде ясна рамка за участието на културни институции със съдържание, поради което въвеждането на такива разпоредби следва да бъде насърчавано. За реализацията на политиките, свързани с развитието на „Еуропеана“ държавите трябва да поемат задължения посредством:

- насърчаване на културни институции, издатели и други носители на права да предоставят достъп до свои цифровизирани материали чрез „Еуропеана“, подпомагайки по този начин осигуряването на достъп чрез платформата до 30 милиона цифровизирани обекта до 2015 г., включително два милиона звукови или аудиовизуални обекта;
- налагане на достъпността на цифровите материали чрез „Еуропеана“ като условие за всички видове публично финансиране за бъдещи проекти за цифровизация;
- осигуряване не по-късно от 2015 г. на достъп чрез „Еуропеана“ до всички техни шедеври, които представляват обществено достояние;
- създаване или укрепване на национални „агрегатори“, подаващи съдържание от различни области в „Еуропеана“, и участие в трансгранични агрегатори в конкретни области или по определени теми, което може да доведе до икономии от мащаба;
- осигуряване на прилагането на общи стандарти за цифровизация, определени от „Еуропеана“ в сътрудничество с културните институции, с цел постигане на оперативна съвместимост на цифровизирания материал на европейско равнище, както и системно използване на постоянни идентификатори;
- осигуряване на широк и неограничен достъп до съществуващите метаданни (описания на цифрови обекти), получени от културни институции, с цел повторно използване посредством услуги от типа на „Еуропеана“, както и за нови приложения;
- изготвяне на план за информационна кампания с цел повишаване на осведомеността за „Еуропеана“ сред широката общественост, и по-специално в училищата, в сътрудничество с културните институции, предоставящи съдържание.

Така например, в индикативните цели за минималния принос, който се поставя за държавите-членки, България трябва да осигури

цифровизация и достъп до 267 000 обекта през 2015 г. Към 2011 г. в страната ни са дигитализирани 38 263 документа за целите на европейската библиотека.

Ключов елемент за успешното развитие на библиотеките, на библиотечните мрежи и услуги е съществуващото библиотечно законодателство в съответната страна. В Европейския съюз се осъзнава значението на подходящото и адекватно библиотечно законодателство. По тази причина бяха разработени и утвърдени през 2000 г. „Препоръки за европейско библиотечно законодателство и политика на Съвета на Европа/Европейското бюро на библиотечните, информационните и документационните асоциации (ЕБЛИДА)“ [6]. Те са приети от Комитета по култура и Съвета за културно сътрудничество на Съвета на Европа. Насоките са утвърдени също така и от Международната федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА). Подготвени са на базата на задълбочено проучване и анализ на опита в различни страни в Европа. Обобщават добрите практики, водещите норми и области на регулиране. Препоръките нямат задължителен характер и не ангажират правителствата с тяхното изпълнение. Те целят да послужат като отправна точка на законодатели, политици и професионалисти, ангажирани със създаването на правни инструменти и правителствени политики и стратегии, засягащи библиотеките и другите информационни институции.

Извън общите политики, държавите в ЕС, в зависимост от своето разбиране за значимостта на библиотеките и информацията, от традициите и отношението към библиотечния сектор, провеждат собствена политика към последния и неговата правна и финансова рамка. Като много отговорни в това отношение могат да бъдат определени усилията на страни като Великобритания, Германия, Франция, Дания, Финландия и др.

Информационната политика на **САЩ**, определяна като либерална, с „невидимо“ държавно регулиране, е формулирана от Жан-Ноел Жаннелей [30] в неговия труд „Когато Google провокира Европа. Преодоарии за един импулс“ по следния начин: „Европа (както и бедните страни) знае много добре, че САЩ, когато им е изгодно, умеят много добре да не се съобразяват с принципа „всичко за пазара“... Интернет не се е зародил в различните сфери на капитализма, а в отговор на належащите потребности на военните и мечта на академичната общност. После, на нашия континент, благодарение на усилията на CERN – Европейския център за университетски изследвания, след един силен импулс, даден от британеца Тим Бернерс-Лий, в началото на 90-те се стигна до изработването и пускане в действие на Word Wide Web (световната паяжина). Самият Google, който

претендира да представлява цялата търговска мрежа, се е „родил“ през 1998 в Станфордския Университет в Калифорния, където Сергей Брин и Лери Пейдж са изучавали информатика, подпомогнати от специални федерални фондове, събрани преди всичко от National Science Foundation. Обаче много рядко се споменава, че само след като предприятието стана рентабилно, чак тогава почнаха да се влагат средства от доходите и рисковия капитал“.

В продължение на представената позиция е необходимо да се подчертае, че изключителна роля за развитието на различните сфери от обществото, в това число и за библиотечно-информационния сектор, и за осъществяване на революционни трансформации в него, изигра проектът за създаването на Национална информационна инфраструктура (НИИ). Инициативата бе предприета през 1993 г. от администрацията на президентската двойка Клинтън – Гор. Тя има революционно значение за развитието на технологиите, комуникациите, бизнеса и достъпа до информацията. По своя замисъл НИИ трябва да позволи на САЩ и на фирмите да се конкурират и да спечелят в глобалната икономика, като генерират конкурентни работни места за американците и се способства за икономическия растеж на страната. Посредством НИИ се цели също да се променят качествено условията на живот на американския народ (смекчаване на ограниченията, свързани с географско положение, увреждания, повишаване на икономически статус, осигуряване възможности на всички американци за развитие и др.). За реализацията на инициативата президентската администрация предложи законодателни и административни реформи. Проектът изигра изключителна роля за промяна на подхода на развитие на библиотеките и на техните услуги.

Важен феномен за успеха на библиотечното дело в САЩ е наличието на либерално законодателство[2, 32]. То позволява създаването на различни конфигурации на библиотечни обединения, кооперирани инициативи, консорциуми, координационни планове, мрежи и др. Специално за библиотеките към Конгреса е формиран Институт за музеите и библиотечните услуги (Museum and Library Services Act of 1996). Той има за задача да подкрепя със средства библиотеки и музеи, които изпълняват програми от национално значение. За целта ежегодно се предоставят около 150–180 млн. долара за реализация на библиотечни програми. На ниво щат са въведени нормативни актове, които регулират работата на библиотеките. Законодателството е специфично за всеки един щат, посредством него те провеждат собствена политика в библиотечната сфера. На следващо ниво са документите, които са в правомощията на местните власти, които се отнасят главно до публични, академични и училищни

библиотеки[2]. Те могат да приемат определени документи, които противоречат на щатския библиотечен закон – например в областта на отговорностите на настоятелствата, или по отношение неприкосновеността на информацията за библиотечните документи и услуги, предоставяни на потребителите и др. В повечето нормативни документи специално се извежда и подкрепя идеята за коопериране и координация и създаване на мрежи между различните библиотеки. Всичко това е довело до изграждането на ефективна свободно координирана библиотечно-информационна система.

Необходимо е да бъде посочен още един сериозен проект, зад който стои правителството – „Световната дигитална библиотека“ (World Digital Library)[36]. Идеята е на Конгресната библиотека на САЩ. При стартирането си Световната библиотека работи на седем езика – английски, руски, френски, испански, португалски, китайски и арабски, но включва документи на повече от 40 езика. Целта на начинанието е да се постигне свободен достъп чрез интернет технологията до библиотечните единици на световните библиотечни центрове. Проектът се развива съвместно с ЮНЕСКО и 32 партньори от различни страни.

В подкрепа на изложеното за сериозното инвестиране в библиотечния сектор в САЩ ще приведа становището на Фрида Вийзе, изпълнителен директор на Библиотеката по здравни науки и социални служби, Университет на Мериленд, Балтимор. В своята статия „Да бъдеш там: библиотеката като място“ тя ни припомня следните факти: „Както Марк Твен веднъж споделя– съобщенията за моята смърт са силно преувеличени, така и данните сочат други тенденции. Библиотеките продължават да бъдат изграждани и реконструирани с добро темпо“. В данни от авторката, цитирани в списание „Американски библиотеки“, се съобщава, че общо разходите за строителство и ремонт на обществени библиотеки са между 500 и 700 милиона щатски долара годишно за последните шест години. Източниците на финансиране са се променили, обаче, от държавни и федерални (5%) до голяма степен към местни (87%), благотворителното финансиране идва на второ място (8%). На академичната сцена има 146 нови библиотеки и 148 ремонтирани и реконструирани между 1995 и 2002.“²

Интерес представлява подходът на администрацията на президента на САЩ Барак Обама, свързан с кризата и подкрепата на библиотеките. При представянето на федералния бюджет за 2010 г. пред Конгреса той заявява: „За да дадем на нашите деца добър начален тласък за

преуспяване в глобалната икономика на информационната епоха, ние ще обзаведем хиляди училища... и университети с учебни помещения... и библиотеки, достойни за 21 век.“[33, 34].

При анализа на различните модели, свързани с регулация на библиотечния сектор, трябва да се има предвид и ролята на международните организации. Сериозно въздействие и катализатор за нормативното регулиране, развитие, унифициране и трансформация на библиотечния сектор и мрежи в отделните страни играят и програмите на ИФЛА и ЮНЕСКО[12, 26]. От особено значение в това отношение са препоръките на ЮНЕСКО от Световния конгрес за информационното общество от 2005 г. в Тунис, отразени в документа „От информационно общество към общество на знанието“[12]. В тях се дефинира значението на библиотеките за развитието на обществото и за преминаването към икономика на знанието. Библиотеките се определят като базови центрове за съхранение, генериране и разпространение на информация, за приложение на новите информационни технологии. На тях се възлагат важни социални задачи – да работят за преодоляване на информационната неграмотност, технологичното изоставане и дигиталната изолираност, за разширяване и демократизиране на достъпа до информация и др. Те са длъжни да бъдат неотменни субекти в образователната и научната политика. Мястото им е да бъдат сред генераторите и инициаторите за промяната на комуникационните канали в информационната сфера. Библиотеките имат и огромната отговорност за запазване и дигитализация на документалното наследство, съхранило цивилизационните достижения на човечеството. В документа на ЮНЕСКО се посочва, че за реализацията на тези значими задължения, е необходимо правителствата и институциите в отделните страни да провеждат отговорна политика за развитието на библиотечния сектор както в национален мащаб, така и за участието на библиотечно-информационните организации и мрежи в глобалния обмен на информация.

2. Политики и нормативна регулация на библиотечния сектор в България

Въз основа на представените тенденции в международен план можем да направим сравнение с българския опит в библиотечния сектор и неговото място в правното пространство. Сравнението налага следните заключения.

В годините на прехода се сблъскваме с феномен на неустановеност (или по-точно липса) на модел, политики и отговорно отношение към нормативната регулация на библиотеките, на тяхната дейност за изпълнение на социалната им мисия. Това явление е характерно най-вече за първите 10–12 години след промените. В подкрепа на изложеното ще използвам цитат на Биляна Томова[25] от конференцията „Българската култура между държавата и пазара“ (2007 г.): „Реформата – развитие на българска култура, започна да придобива чертите на установена публична политика едва в края на 90-те години... А дотогава – едно пропуснато десетилетие, една по-скоро случайна, и в много малка степен рационална и планирана политика... Изградеността на пазарна икономика в България бе призната през 2002 г. от Европейския съюз. Но десет години по-рано, без съществуването на специфични пазарни и законодателни инструменти в сектора на културата, българската държава се отказа от протекционизъм над културните индустрии. По този начин стремежът към либерализация на сектора доведе до рязко и механично отдръпване на държавната поддръжка... Това създаде криза в сектора.“ Мнения по този въпрос на същия форум изразяват Ивайло Знеполски и Ивайло Дичев.[3, 11] Първият застава зад тезата: „Противно на очакванията, след рухването на комунизма, премахването на цензурата и отварянето към световните културни потоци, в страните от бившата Източна Европа не се забелязва очакваният културен подем. Точно обратното, до голяма степен надделява констатацията за стагнация и дори продължителна криза... „

По отношение на библиотечния сектор нещата не звучат по-оптимистично.

Съществуващата нормативна уредба не можеше да регулира обществените отношения за библиотеките при качествено изменената ситуация след 1989 г. Документите, създадени през 70-те и 80-те г. на 20 век, бяха остарели по съдържание, голямата част от тях са нищожни по степен на валидност, не се вписват в новата правна инфраструктура. Институциите, отговорни за библиотеките, не обръщат и продължават да не обръщат сериозно внимание върху създаването на нормативни документи, които да променят съществуващото статукво. На фона на интензивното приемане на нови закони в различни области на обществената практика съществува драстично изоставане в обновяването и създаването на нормативната база за библиотеките и библиотечно-информационните дейности. Библиотеките не присъстват дълго време в българското правно пространство като субект. По тази причина се стигна до сериозни проблеми и криза в библиотечно-информационния сектор. В подкрепа на изложеното бих посочил

становището на Анка Гергова: „в българските условия, както е ясно, държавната политика след резкия социален поврат е динамична и лъкатушно криволичеща, провежда се в съответствие с политическите програми на бързо сменящи се правителства, променящи своите приоритети, между които библиотеките остават в края на опашката или просто се negliжират.“[1].

Липсата на позиция, която да намери отражение и в нормативна уредба, бе причина за: необосновано закриване на добри библиотеки; отсъствие на декларирана държавна политика и стратегии към библиотеките; драстичен спад по отношение тяхното финансиране и развитие; бавно навлизане на новите информационни и комуникационни технологии; неясноти по отношение на статута, отговорностите и задачите на библиотеките; нарушаване възможността на последните да си сътрудничат и да функционират като мрежа; липса на изисквания за образователното равнище и квалификацията на работещите в библиотеките и пр.[4, 8, 9]. Друг сериозен недостатък е фактът, че редица от новоприетите закони, които имат допирни точки с библиотеките и с техни основни дейности, не защитават статута и финансирането им, или съществуват недоразвити норми в тях. Като примери бих посочил *Закона за читалищата*, *Закона за народната просвета*, *Закона за висшето образование* и др. Пречки създават текстове в *Закона за счетоводството*, както и в някои поднормативни документи. *Законът за задължителното депозиране на печатни и други материали* също показва редица несъвършенства (поради незачитане мненията на професионалистите при неговото обсъждане и приемане), което наложи неговото осъвременяване в съответствие с актуалните тенденции и реалности, свързани преди всичко с навлизането на новите информационни технологии, носители и документи, както и с международни препоръки за депозиране на изданията.

През изминалите 22 години библиотечната колегия в лицето на професионалната асоциация – Съюзът на библиотечните и информационните работници (СБИР) (от 2008 г. Българска библиотечно-информационна асоциация-ББИА), многократно прави сериозни опити да обърне внимание на отговорните институции за промяна на това незавидно положение. СБИР на три пъти инициира проекти за създаването на закони за библиотеките – 1993 г., 1997 и 2006 г.[4, 9, 29].

Последната стъпка на професионалната колегия за разработване на нормативна база за библиотеките бе проектът *„Правна регулация за библиотеките и библиотечната и информационната дейност в България“*, стартирал през 2006 г.[4,5]. Той бе съвместна инициатива на Българската библиотечно-информационна асоциация, Министер-

ството на културата и Британския съвет в България. Основната цел на проекта е създаването на пакет от нормативни документи за библиотеки, хармонизирани с европейските директиви и формиращи предпоставки за пълноценно реализиране на основната мисия на библиотеките като образователни, културни, информационни и социални институции. В резултат през 2007 г. бе изработен „Проект за Закон за обществените библиотеки“. Подготвен бе и пакет от следните документи: *Предложения за промени в Закона за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения* (утвърден през 2000 г.); проекти за *Стандарт за университетските библиотеки*, за *Стандарт за специалните библиотеки* и за *Стандарт за училищните библиотеки*; проект за *Наредба за библиотечно-информационно обслужване в системата на народната просвета*. Стандартите имат препоръчителен характер.

Особено важен за постигане на регулация по отношение на националната библиотечно-информационна политика се явява *Законът за обществените библиотеки*, приет след съответните процедури за обсъждане от Народното събрание на Република България през 2009 г.[10].

Обществените библиотеки са най-многобройните в страната (около 4 000). Те са гръбнакът на териториалното библиотечно обслужване. Продължителната икономическа криза и нерешеният правен статут на този вид библиотеки доведоха неблагоприятната ситуация, при която много от тях съществуват номинално, но не изпълняват основните си функции и ангажменти. Значителна част от българските граждани са лишени от библиотечно-информационно обслужване, нарушено е конституционното им право на достъп до информация. При неговото разработване, както и при създаването на другите документи, са взети предвид насоките и препоръките на Съвета на Европа. Въведени са основополагащи идеи, възприети от IFLA и от библиотечни асоциации във водещи страни[17]. Особено внимание е отделено на въпросите за демократизацията и свободата на достъпа до информацията, защитата на правата на гражданите в това отношение. Документът стъпва на международно утвърдени документи като *Всеобщата декларация за правата на човека* на Организацията на обединените нации, програмни документи на ЮНЕСКО и ИФЛА. Съгласуван е с основните конституционни норми в това поле, както и с наличната нормативна практика в страната. Направени са анализи и съпоставки на законодателни актове и стандарти за библиотеките в над 25 страни. Използвани са досегашният български опит и традиции. Законът предлага политики за:

- Съвременно определение за основните функции на видовете обществени библиотеки като културни, образователни, информационни и социални институти, които предоставят широк спектър библиотечно-информационни услуги, като събират, съхраняват, обработват, систематизират и предоставят за обществено ползване печатни и други документи и информация. Акцентираща се върху равноправния и безплатен достъп за гражданите до основните услуги.

- Изграждането на нов тип взаимоотношения между различните видове обществени библиотеки чрез създаването на Национална мрежа на обществените библиотеки.

- Регламентиране на условията, на които трябва да отговаря една библиотека, начините за откриване и закриване на библиотеки, тяхното финансиране, управление и взаимодействие в Националната мрежа на обществените библиотеки.

- Дефиниране на характеристиките на видовете обществени библиотеки и тяхната роля в Националната мрежа на обществените библиотеки. Подробно са определени функциите и задачите на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ като национална библиотека на страната. Законът отчита и съблюдава спецификата на читалищните библиотеки като неразделна част от народното читалище.

- Определяне на видовете библиотечни услуги, които се предоставят на гражданите, като ги разграничава на основни и специализирани.

- Осигуряване на условия за реализацията на програми за опазване на националното книжовно наследство.

- Актуализация на нормативните изисквания за депозита на документи в съзвучие с водещите международни принципи и практики.

- Въвеждане на система за управление на Националната мрежа на обществените библиотеки, както и критерии за оценка на дейността на библиотеките.

- Налагане на съвременен модел за финансиране на различните видове обществени библиотеки чрез въвеждането на допълнителни финансови инструменти, които да осигурят изпълнението на стратегическите цели за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.

- Система от изисквания към професионалната квалификация на персонала в обществените библиотеки в духа на водещите тенденции в европейския регион. Нейната цел е развитие на библиотеките като съвременни центрове за обществени услуги, стабилизация на професията и на статута на библиотечно-информационните специалисти чрез по-високи образователни нива и компетенции на кадрите, които работят в библиотеките.

• Прилагането на нов тип нормативен документ – „*Стандарт за библиотечно-информационно обслужване*“, широко използван в развитите държави. Целта е чрез стандарта да се зададат необходимите количествени и качествени критерии за финансиране и оценка на обществените библиотеки и за обществен контрол над тях.

Крайната цел, която се преследва чрез *Закона за обществените библиотеки* е:

- да се постигне стабилитет на библиотечния сектор;
- да се заработи в съответствие със съвременните тенденции и модели;
- да се отговори адекватно на обществените информационни потребности и на интересите на гражданите;
- да се разшири и демократизира достъпът до информацията;
- българската култура и библиотеки да се включат активно в международния обмен на информация, в проекти за дигитални библиотеки и коопериране в областта на информацията, съхранението, опазването и представянето на културното наследство.
- да се конституира мрежата на обществените библиотеки по определени правила и тя да заработи реално.

Основните видове библиотеки, които се третират от закона, са Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, регионалните библиотеки (27 на брой – по една в областен град), читалищните библиотеки – около 3 900, и общинските библиотеки.

Надеждите на нашата колегия бяха, че след влизането на *Закона за обществените библиотеки* ще започне процес на трайна регулация на библиотечния сектор. Ще се дадат възможности за развитие на целенасочени и адекватни политики по отношение на библиотеките. Ще бъдат приети заложените поднормативни документи, чрез които да се нормализират функциите, ролята, задачите и финансирането на библиотеките. Очакванията бяха за по-активна намеса на държавните и местните власти в подпомагането, регулирането и развитието на библиотечния сектор. За съжаление, през изминалия период от приемането на документа нещата не се случват в подобен план. Основна вина за това носи Министерството на културата. Въпреки подадената ръка от страна на професионалната ни колегия в лицето на ББИА, то реално не изпълнява вменените му задължения по закон.

Професионалната колегия прави опити за нормализация на нещата.^{3,4,5,6} Продължават обещанията, но реални действия няма. Именно затова ББИА съвместно с други професионални, граждански сдружения и органи инициира *Националната кампания за възраждане на българските библиотеки* като протестен акт срещу неизпълнените ангажименти на Министерството.

Ето фактите:

1. По изпълнение на разпоредбите на Закона за обществените библиотеки не са подготвени, реализирани записаните в законодателния текст ред поети задължения:

- **Не е приет** „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“. Съгласно нормативния акт той трябваше да бъде утвърден от министъра на културата в тримесечен срок след влизането на закона в сила. В проекта за Меморандум, подготвен в началото на месец ноември 2011 г. от Министерството на културата, ББИА и други неправителствени организации, отново е поет ангажимент от министерството документът да бъде утвърден до края на 2011 година. Парадоксално е, че държавата не си изпълнява законовите разпоредби. До сега са разработени няколко варианта, предстои да бъде направен финансов анализ за приложението на стандарта.
- **Не е приета** Наредба за съхраняването, ползването и разпореждането с библиотечния фонд – чл. 55, ал. 2.
- **Не е създаден** публичен регистър на обществените библиотеки към Министерството.
- **Не са определени** централните обществени библиотеки (ЦОБ) в общините (чл. 33 и чл. 44).[16] Това не дава възможност за реализация на една от най-важните цели и задачи, залегнали в нормативния акт, а именно библиотеките в нашата страна да функционират като мрежа, съобразно модерните практики и препоръките в „Манифеста на ИФЛА/ЮНЕСКО за обществените библиотеки.“ Съгласно чл. 41 в глава трета от *Закона за обществените библиотеки* „Национална мрежа на обществените библиотеки“, се изисква обществените библиотеки да си взаимодействат и функционират в национална мрежа. Авторите на нормативния документ са заложили такова решение, защото то осигурява:
 - ефективно функциониране на библиотеките в страната;
 - възможности за изграждане на йерархични нива в мрежата с цел осигуряване на пълноценно обслужването на потребителите, независимо от тяхното местоживее, с различни продукти и услуги и за развитие на нови технологични проекти;
 - по-ефективно използване на финансовите средства чрез коопериране за набавяне на информационни източници, на ИКТ, споделено използване на ресурсите от участващите библиотеки;

- създаване на опорни точки за библиотечно-информационно осигуряване на потребностите в общините;
- формиране на обединени ресурси, сводни каталози, предоставяне на услуги чрез мобилно и междубиблиотечно обслужване и др.
- осигуряване на експертна и методическата дейност за по-малките библиотеки и за квалификация на библиотекарите;
- предоставяне на възможности на обучение на потребителите по информационна грамотност и др.
- участие в международни проекти и обмен на информация и др.

Основните задължения за т.нар. „опорни точки“ са дефинирани в чл. 33. (1), в който общинските библиотеки се определят като централни обществени библиотеки на територията на съответната община и изпълняват следните функции:

1. Събират, съхраняват, обработват, организират и предоставят за ползване библиотечен фонд;
2. Извършват библиотечно-информационно обслужване, включително междубиблиотечно заемане;
3. Извършват краеведска дейност;
4. Участват в регионалните автоматизирани библиотечни мрежи;
5. Подпомагат читалищните библиотеки на територията на съответната община и си взаимодействат с други библиотеки и организации за изграждане на филиали или подвижни форми за библиотечно обслужване;
6. Участват в програми и проекти;
7. Организират и провеждат културно-образователни инициативи;
8. Оказват съдействие на общинската администрация при реализиране на културната политика в областта на библиотечното дело.“

Както е видно, ролята на тези общински центрове е да бъдат „звезди“ в рамките на общината, да реализират държавни задачи и да бъдат опора за останалите библиотеки на територията. Те изпълняват координационни функции в мрежата.

За да се осъществи заложената идея едно от първите неща е да бъдат определени т.нар. „централни обществени библиотеки“ в общините. (Съгласно териториалното делене на страната съществуват 264 общини.) Тезата е доразвита в чл. 44.:

„(1) Общинските библиотеки, включени в националната мрежа, са общински центрове при изпълнение на функциите по чл. 33, ал. 1, т. 2–6 и 8.

(2) Когато на територията на съответната община няма функционираща общинска библиотека, нейните функции се изпълняват от читалищната библиотека съгласувано с кмета на общината.

(3) В случаите по ал. 2, когато на територията на една община има повече от една читалищна библиотека, библиотеката по ал. 2 се определя въз основа на Стандарта за библиотечно-информационно обслужване по чл. 8, ал. 2.“

Определянето на т.нар. *централни обществени библиотеки* на територията на съответната община трябваше да бъде инициатирано и проведено от Министерството на културата. В *Глава първа. Общи положения, чл. 6* е записано: „Министърът на културата осъществява държавната политика по отношение на обществените библиотеки, като създава условия за тяхното развитие.“ В случая тази задача може да бъде координирана с Националното сдружение на общините.

Изчакването и неизпълнението на идеите в Закона продължават да водят до липсата на отговорни политики, неефективно развитие на сектора, натрупване на сериозно финансово напрежение, невъзможност от осигуряване на добро библиотечно-информационно обслужване на населението и др. неблагоприятни ефекти. Много съществен е и моментът за регулацията и допълнителното финансиране на ЦОБ посредством Стандарта за библиотечно-информационно обслужване. Въпросите остават открити.^{6,7}

- Не е изяснен механизмът, чрез който министърът на културата ще упражнява координация, контрол и методическо ръководство върху Националната мрежа на обществените библиотеки – чл. 46.
- Националният съвет по библиотечно дело не действа ефективно – чл. 47, ал 1. (свикван е два пъти– въпреки острите проблеми в библиотечния сектор, отговорната и експертната роля, която е вменена на Съвета)
- Към редица общински съвети не са конституирани общински комисии за развитие на библиотечно-информационното обслужване на гражданите – чл.49, ал.1, 2. и 3.
- **Не са предоставени** финансови средства за регионалните библиотеки, свързани с изпълнение на задълженията им за извършване на регионални дейности и функции – чл. 27.

2. По финансиране на библиотеките след приемане на Закона:

- През 2009 и 2010 г. бе замразена програмата на МК „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“. През последната година от нейното съществуване бяха осигурени около 3 млн. лв. Към края на 2011 г. (може би в резултат на натиска и протестите) МК предоставя около 500 000

лв. за закупуване на книги и около 611 580 лв. за подобна цел за 938 читалища (общо около 1.3 млн. лв.). Съгласно препоръките е стандартите на ИФЛА са необходими минимум около 20 млн. годишно за попълване на колекциите на публичните библиотеки в нашата страна.

- За 2011 г. са намалени с 30% средствата за делегираните държавни дейности за библиотеките – в сравнение с 2009 г.
- За периода 2007 и 2008 г. 18% от библиотеките не са закупили по нито една книга, а през 2009 и 2010 г. около 90% от библиотеките не са закупили нови издания.
- Националната библиотека, съгласно данните в отчета за 2010 г., е изразходвала за покупка на документи за своите фондове 49.5 хил. лв. от предоставения ѝ бюджет.[18] Това е нищожна сума за подобна институция с национално и международно значение. Със средствата са набавени „29 т. български и чужди книги... Абонирани са 22 продължаващи издания... Абонирани са 155 български продължаващи издания за международен книгообмен и 48 загл. за читалните на библиотеката“. По финансови причини националната ни съкровищница не е в състояние да осъществява пълноценно и международните си контакти по линия на книгообмена, свързани с изпращането на български издания на партньорите си в чужбина. Това води до маргинализиране на българската култура и наука. Те стават невидими в свят, в който на мода е отвореността и глобализацията на информационните потоци.

Освен обществените библиотеки, поради липсата на нормативна уредба в много сериозен колапс са изпаднали училищните и други видови библиотеки.^{4,5,8} Макар че те са подчинени организационно на други институции представляват различна видова група, при тях също отсъства регулация. От обществен интерес е важно да бъдат отбелязани последствията за училищните библиотеки в резултат на нормативния вакуум. Съобразно направени анализи от ББИА и по последни данни на Националния статистически институт в страната ни съществуват 1465 училищни библиотеки (2005 г.) при 2569 училища (2010/2011 г.). Тревожно е, че училищните библиотеки продължават да намаляват – 25% от номинално съществуващите са без дейност, т.е. тяхното присъствие не е ефективно. През последните години три пъти е намаляло набавянето на нови книги и на други документи в училищните библиотеки. В значителна част от тях не постъпват периодични издания и необходимата учебно-помощна литература. В по-голямата

част от библиотеките липсват компютри и достъп до интернет. Средният брой на заети материали на един читател е много нисък – 8 библиотечни единици. Не е регламентиран статутът на училищния библиотекар. Той е приравнен към помощния персонал. Отсъствието на нормативни документи и стандарти доведоха в последните години до масово закриване на училищни библиотеки или до тяхното формално съществуване. Неглижирането на значението и мястото на училищната библиотека в българското училище води до изключително сериозни последствия за подрастващите по отношение на тяхната грамотност, образование и възможности за развитие. Също така до маргинализация на цели групи от населението, особено при малцинствените групи. Годици наред библиотечната асоциация прави опити училищните библиотеки да намерят своето място в *Закона за народното образование* и други нормативни документи. ББИА е разработила проекти за *Стандарт* и *Наредба за училищната библиотека*. Надеждите са в новите нормативни актове за училищното образование това да се случи. За целта ББИА работи на експертно ниво с представители на МОМН. Крайно време е и българските училищни библиотеки, следвайки добрите европейски практики, да бъдат трансформирани в „медийни центрове“.

В заключение е необходимо да се подчертае – липсва адекватна политика на отговорните държавни институции в нашата страна по отношение разработването, приемането на нормативни документи за библиотеките, както и при тяхното прилагане.

Част от причините се коренят в отсъствието на достатъчен експертен капацитет в институциите. Това важи не само за сектора на обществените библиотеки.

От всичко, което бе казано дотук, става ясно, че е трудно да се причисли българският модел към представените в началото на статията модели поради неговата разхвърляност, хаотичност и непостоянство. Правят се плахи опити за налагане на стратегии от страна на Министерството на културата и за реализиране на отделни проекти с валидност върху националната библиотечна инфраструктура. В повечето случаи процесите се развиват под въздействието на натиск от страна на библиотечната колегия, неправителствени организации и експерти, както и в резултат на добронамерени партньорски усилия и финансова подкрепа от чуждестранни институции и фондации.

Трябва ясно да се заяви, че държавата няма отношение към изграждането на стратегия и дългосрочна визия за българските библиотеки и то в един съвременен свят, белязан с термина

„информационен“ и подчинен на знанието. Не се осъзнава значението на силен и ефективен библиотечно-информационен сектор за развитието и демократизацията на обществото. Няма нагласи, нито разбиране относно поемането от него на редица социални роли в защита интересите на различните слоеве на населението – най-вече в кризисни моменти.

Връщането на доверието изисква държавните институции бързо да предприемат стъпки за приемане на необходимите нормативни и поднормативни документи и стандарти за библиотеките. Да се преосмисли сериозно финансовата подкрепа за сектора с цел модернизиране на библиотеките, нарастване на техните информационни ресурси и потенциал. Да се разработят документи за бъдещите стратегии, които ще се подкрепят приоритетно. В това отношение библиотечната колегия, в лицето на професионалната ни организация, винаги е участвала активно, инициирала е разработването и реализацията на важни и структуроопределящи проекти. Пътят е един – добрите намерения, партньорството, с цел да се намерят ефективни решения при ограничен ресурс в полза на хората в нашата страна.

Б е л е ж к и

¹ Повод за написването на настоящата статия са случващите се в последните няколко години силно негативни тенденции в библиотечния сектор в България в резултат на недостатъчното внимание и подкрепа от страна на държавата към него. Процесите се задълбочават поради неизпълнение на законови актове от отговорни институции, най-вече в лицето на Министерството на културата (МК). Това с основание предизвиква тревога в обществото, сред различни професионални организации (свързани с книгата, информацията, културата образованието, науката) и библиотечно-информационните специалисти за нарушени конституционни и демократични права на гражданите по отношение достъпа до информация.

Особено активна в това отношение е позицията на Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА). Тя бе в основата на иниципирането и провеждането на „Националната кампания за възраждане на българските библиотеки“ [22]. Посредством кампанията бе поставена цел – да се наложи траен дебат в обществото за съдбата на книгите, информацията и библиотеките в нашата страна и да се търсят прагматични решения. В рамките на инициативата категорично бе заявена нуждата от съвременни и модерни библиотеки, които да предлагат свободен достъп до разнообразни информационни източници, библиотечно-информационни услуги, технологии и продукти, необходими за покриване на потребностите на хората в нашата страна, независимо от тяхното местоживееие. Сегашната ситуация налага сериозни бариери по отношение

развитието на образованието, грамотността, културата и науката. Отсъствието на отговорна политика към библиотечно-информационния сектор обрича хората на липса на информация във век на знанието, когато Европейският съюз е приел програмата „Европа2020“. Всички, които подкрепят *„Националната кампания за възраждане на българските библиотеки“* задават категорично въпроса „къде е държавата?“ и търсят отговор защо тя не се намесва активно в решаването на проблемите на българските библиотеки. Защото въпросите за добрата и ефективно работещата библиотечно-информационна мрежа корелират с тези за: образоваността и грамотността на хората; участието ни в глобалния информационен обмен; развитие на културата, науката и икономиката в нашата страна. Те изискват стратегическа визия и програми, тъй като от тях зависят настоящето и бъдещето на страната. Без да вменяваме излишни задължения и тежести на държавата (оценявайки трудностите пред нея), ние очакваме тя да изпълнява заедно с професионалистите онези от тях, които са ѝ присъщи. Предлаганият текст служи да напомни за някои от тях...

P.S. Не мога да отмина един неприятен, унизителен и възмутителен факт по време на кампанията за възраждане на българските библиотеки. Беше направен опит за сплашване на част от участниците в пресконференцията на 8 ноември, 2011 г., за да не вземат участие в нея. Тази позиция на представители от Министерството на културата напомня за отминали времена, които явно имат своите последователи и днес, когато говорим, че страната ни е възприела белезите на демократичните общества. Бе търсена саморазправа по определено циничен начин с представителите на гражданското общество и с техните професионални организации. През годините на съществуването на ББИА не веднъж са правени подобни опити. Хората, които я управляват, не се огънаха. Историята показва, че онези, които се опитват да въвеждат полицейщина и цензура остават извън арената на политическите процеси.

В пресконференцията на 8 ноември 2011 г в БТА участваха: Ели Попова от ББИА, Спаска Тарандова от Столична библиотека; проф. Михаил Неделчев; проф. Александър Димчев; доц. Александър Кьосев; Сабина Павлова и Рада Шарланджиева, Съюз на преводачите; Ваня Пенева, „Мис България“ – студентка в Софийския университет (*посветила част от своята кауза на книгите, библиотеките и четенето*); писателите Георги Господинов и Калин Терзийски.

² Докладът на Американската библиотечна асоциация „Тенденции в академичните библиотеки за периода 1998–2008 г.“ предлага информация както за политики към библиотеките в университетите, така и за повишената необходимост от тях. Необходимостта от библиотечни услуги в американските университети и колежи се е увеличила. Акценти в изследването ни показват следното:

- Общият брой на академичните библиотеки е нараснал с 6,9% - за периода.
- Общо библиотечният персонал отбелязва лек спад (-1.6 процента). В някои категории има значителни промени:
 - Библиотекарите са се увеличили с 10,1%;
 - Броят на други категории професионални сътрудници се е увеличил с 57,7%;
 - Непрофесионалният персонал намалява с 5,8%;
 - Студентите-асистенти са намалели с 11,9%;

- Общо разходите за академичните библиотеки са увеличени с 48.5%. Заплатите са нараснали с 30,6%. Средствата за информационни ресурси бележат значителен ръст от 134,9%. Въпреки това заплатите като процент от всички разходи са намалели с 5,9% – за периода от 10 години;

- Раздаването на книги е намаляло с 20,9% – за периода 1998–2008 г., а заемането от фонда на учебни материали е нараснало с 2,7%;

- МЗС бележи ръст на увеличение с 54%;

- Има увеличение на часовете, през които са отворени библиотеките за потребителите.

Като цяло библиотечните колекции за периода 1998–2008 г. растат както следва:

- 20,2% е увеличението на книги, подвързана периодика и други документи на хартиени носители;

- 898,3% е увеличението на електронни книги;

- 9–2% е увеличението на микрокопия;

- 244,6% е увеличението за текущ абонамент (в т.ч. електронен);

- 19,6% е увеличението на аудио-визуални материали;

- 92,6% е увеличението на електронни справочници и агрегирани БД.

Докладът затвърдява повишената необходимост от присъствието на библиотеките в университетите.

³ На 30 юни 2010 г. в Народното събрание бе проведено изслушване на представители на библиотечната общност пред Комисията по културата, гражданското общество и медиите, предложено по време на срещата на ББИА с депутати от Комисията в рамките на Националната библиотечна седмица. Присъстваха представители на Министерството на културата: Игор Чипев – началник на сектор „Литературно наследство“, Боян Нушев – парламентарен секретар на МК. ББИА беше представлявана от Ваня Грашкина – председател на ББИА, проф. Боряна Христова – директор на Националната библиотека, Анета Дончева – зам.-директор на Националната библиотека, доц. Александър Димчев – декан на Философския факултет на Софийския университет, Емилия Милкова – директор на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна, Спаска Тарандова – зам.-директор на Столична библиотека, Слава Драганова – директор на Библиотека „Родина“ – гр. Стара Загора и Ели Попова – директор на Изпълнителното бюро на ББИА. Грашкина постави основни проблеми за състоянието на библиотечния сектор в България: липсата на национална стратегия за развитието на библиотеките; спешна необходимост от мерки за ускоряването на изпълнението на Закона за обществените библиотеки и актуализация на Закона за депозита; предложения към Закона за училищното образование – за училищните библиотеки; неотложната нужда от технологично обновяване на библиотеките и възможностите на законодателната и изпълнителната власт да съдействат активно на този процес и др. Проблемите на библиотеките на национално ниво бяха представени от проф. Боряна Христова: отговорностите на Националната библиотека и нуждата от подкрепата на държавата; внесените и невзети под внимание предложения за изменения в Закона за културното наследство; изработването и финансирането на национална стратегия за дигитализация и др. Представителите на МК увериха депутатите, че в крайна фаза на

одобрение се намират документите, свързани с прилагането на Закона за обществените библиотеки, сред които и Стандарта за библиотечно-информационно обслужване.

⁴ В „Отворено писмо“ от 25.11.2010 г. на ръководителите на десет от най-влиятелните неправителствени професионални организации в областта на културата, вкл. и ББИА до министър-председателя – г-н Бойко Борисов, министъра на културата г-н Вежди Рашидов и министъра на образованието, науката и младежта г-н Сергей Игнатов се съдържат редица тревожни констатации. Настоява се бъде обърнато необходимото внимание за решаване на част от сериозните проблеми, стоящи пред българските библиотеки. Поместваме оригиналният текст на писмото.

„Уважаеми господин Министър-председател,

Свободният достъп до знания, информация и комуникации чрез библиотеките все по-ясно се налага като приоритет в съвременното информационно общество. Те са неотменна част от стратегическите цели и държавната политика на европейските страни, имат значимо присъствие в ежедневието на гражданите на всички етапи от развитието и успешната реализация на личността.

Сред приоритетите на Програмата на правителството на европейското развитие на България са посочени:

– Връщането на културата в дневния ред на обществото и фокусирането на културната политика върху личността.

– Осигуряването на демократичен достъп на гражданите до националните, европейските и световните културни ценности; напредък на научните изследвания; мерки за продължаване на активната възраст на гражданите и развитието на човешкия потенциал чрез програми за учене през целия живот.

– Разработването на Национална квалификационна рамка, съотнесима с европейската квалификационна рамка за учене през целия живот.

– Постигането на качествено образование и конкурентноспособност на младите хора и участието на България в програмата „Образование и обучение 2020“ на ЕС.

– Осигуряването на широка интернет свързаност и електронни услуги за гражданите.

– Развитието на икономика, базирана на знанието и иновационните дейности.

– Приемането на Национална стратегия за културното наследство.

В европейските страни ефективно е реализиране на изброените стратегически цели се осъществява с активното участие на библиотечния сектор, който включва научните, училищните, специалните и обществените библиотеки.

С чувство на дълбока болка и разочарование констатираме, че библиотеките и книгата не се разглеждат като важен компонент на културната, образователната и информационна политика на правителството. Конкретни факти свидетелстват за тиха и безмълвна дискриминация и унищожаване на крехките наченки на положително развитие до 2009 г.

Библиотеките са засегнати най-сериозно от финансовата криза и са напълно лишени от адекватно финансиране за изпълнение на основните си дейности. Единствено средствата за библиотеките в бюджета на МК са 100% редуцирани. Въпреки дадените обещания, и през тази година не бе възстановена програмата на

Министерството на културата „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“, финансираща проекти за покупката на нови издания за библиотечните фондове. Не се изпълняват разпоредбите на чл. 61, т. 2 от Закона за обществените библиотеки и не се отпускат средства за регионални дейности на регионалните библиотеки. В нарушение на сроковете, определени в същия закон, не са приети предвидените поднормативни документи по §3. ал. 1 от Преходните и Заключителни разпоредби. Стандартът за финансиране на делегираните държавни дейности за библиотеките тази година е намален с 20%.

Не може да не буди сериозно безпокойство фактът, че за 2007 г. и 2008 г. 18 % от библиотеките не са купили нито една нова книга, а през 2009 г. и 2010 г. почти 90%) от библиотеките не са купували нови издания. Тези цифри доказват, че библиотечните показатели са далеч под критичния минимум и водят до още едно силно негативно последствие: само 17% от българските граждани ползват библиотеки, а само 10% – ползват обществените / читалищни, общински и регионални/ библиотеки. Тази тревожна статистика съвсем не означава, че хората в България не четат, не желаят да ползват библиотеките или че нямат нужда от тях. В другите европейски държави библиотечният сектор се отличава с висока ефективност, доказваща нарастващата роля на библиотеките като демократични общодостъпни институции в условията на глобална дигитална среда: над 60% от жителите на Великобритания, над 70% от жителите на Дания, Швеция, Норвегия и над 90% от тези на Финландия ползват обществените библиотеки.

Голяма част от българските граждани, изрядни данъкоплатци, просто са лишени от достъп до нови книги и информация в библиотеките, от модерни библиотечни услуги, а последствията са дълготрайни и видими за обществото.

Същевременно Министерството на културата през м. октомври обяви проектна сесия за допълваща субсидия за читалищата в размер на 4 млн. лева. Тези средства могат да бъдат разходвани за ремонти, оборудване и други дейности, но не и за обновяване на фондовете на читалищните библиотеки – най-многобройните обществени библиотеки в страната.

Настоятелно молим за предприемането на минимум конкретни мерки, които ще са от съществена полза за българските граждани и ще спасят от гибел библиотеките и книжния сектор:

– Да бъде възобновено ежегодното изпълнение на Програмата за обновяване на фондовете на библиотеките на Министерството на културата. Това ще съживи библиотеките, ще върне читателите и ще повлияе положително на книжния пазар като цяло, ще подкрепи българската книга в тези тежки за всички времена на криза и остър финансов дефицит.

– Да бъдат изпълнени финансовите ангажменти на Министерството на културата към регионалните библиотеки в изпълнение на разпоредбите на Закона за обществените библиотеки.

– Да бъде ускорено приемането на поднормативните документи, предвидени в Закона за обществените библиотеки.

– В проектозакона за училищното образование да бъдат включени текстовете за училищните библиотеки, предложени от Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“.

Нека по пътя на преодоляването на финансовата криза не задълбочаваме духовната криза, обричайки на гибел българската книга и библиотеките. Последствията са необратими и неоправими!“

Подписали за: Българска библиотечно-информационна асоциация, Директор на Изпълнителното бюро, Ели Попова; Асоциация Българска книга, Председател, Веселин Тодоров; Съюз на архитектите в България, Председател, Арх. Георги Бакалов; Съюз на филмовите дейци, Председател, Георги Стоянов; Съюз на българските художници, Председател, Проф. Ивайло Мирчев; Съюз на българските журналисти, Председател, Милен Вълков; Съюз на артистите в България, Председател, Христо Мутафчиев; Съюз на българските писатели, Председател, Николай Петев; Съюз на преводачите в България, Председател, Проф. Емилия Стайчева; Съюз на ландшафтните архитекти, Председател, Доц. д-р Емил Галев.

⁵ На 5 октомври 2011 г. в Червената къща бе организирана дискусия, която събра интелектуалци, експерти, библиотечни специалисти, издатели, млади хора и ги обедини в подкрепа на библиотеките, книгите и четенето. В полемиката участваха преподаватели от Софийския университет – проф. Александър Димчев, доц. Александър Кьосев и Кристина Димитрова; Биляна Курташева, преподавател в Нов български университет, проф. Николай Аретов от Института по литература на БАН, г-жа Рашел Леви, преподавател по български език и литература в 18 СОУ. Сред участващите бяха представители от УНИБИТ, издатели, библиотечни специалисти от различни видове библиотеки – училищни, университетски, регионални, общински, читалищни, специални; студенти, ученици, представители на неправителствени организации, като Асоциация „Родители“ и др. Присъстваха и г-н Игор Чипев, началник отдел „Литературно наследство“ и г-жа Силва Налбантън-Хачерян, началник отдел „Регионални дейности“ в Министерството на културата. Основните акценти в дебата очертаха необходимостта от адекватна държавна политика по отношение на библиотеките, която да осигури и регламентира условията за тяхното съвременно развитие и ефективно функциониране: системно финансиране за редовно попълване на фондовете и колекциите с нови книги (печатни и електронни), с нови електронни документи, финансиране на абонамент за достъп до електронни ресурси, бази данни и информационни платформи; осигуряване на Интернет достъп за ползвателите във всяка библиотека, назначаване на хора с библиотечно образование за постигане на професионализъм в работата на библиотеките. Бяха потвърдени настоятелните искания, отразени в Отвореното писмо, относно negliжирането на библиотеките от страна на институциите, както и за въвеждането на „Стандарт за библиотечно-

информационно обслужване“ – като поднормативен документ към Закона за обществените библиотеки, който трета година „отлежава“ в МК. Колегията настоя и за включването на училищните библиотеки в подготвяния Закон за предучилищно и училищно образование, за регламентиране на мястото, мисията и функциите на училищната библиотека в образователния процес.

⁶ В навечерието на пресконференцията на ББИА на 8 ноември 2011 г., посветена на „Националната кампания за възраждане на българските библиотеки“ бе подготвен **проект за „Меморандум“** от Министерството на културата, Съюза на българските писатели, Сдружението на българските писатели, Асоциацията на писателите в България, Съюза на преводачите в България, Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“.[15] Той има отношение към предприемането на конкретни мерки в отговор на Националната кампания за възраждане на българските библиотеки и исканията, формулирани в Отвореното писмо до министър-председателя, министъра на финансите, министъра на културата и министъра на образованието, младежта и науката Оригиналният текст гласи следното:

„Като имаме предвид нарастващото значение на книгите, библиотеките и информацията в условията на гражданското и информационното общество и в контекста на стратегията „Европа 2020“, както и европейските документи за ключовите компетентности на 21 век и водени от желанието за осигуряване на качествено библиотечно обслужване за всички граждани чрез интензивно развитие на библиотечния сектор в България, за достигане на международните норми и стандарти, постигнахме съгласие по следните въпроси:

1. Министърът на културата да утвърди Стандарт за библиотечно-информационно обслужване в изпълнение чл.8 ал.2 и §3 ал. 1, т. 1 от ПЗР на Закона за обществените библиотеки до края на 2011 година, съобразен с международните норми и практики.

2. Министерството на културата се ангажира с осигуряването на финансиране по програмата „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“ през 2012 година в размер, съобразен с нуждите на библиотеките и със Стандарта за библиотечно-информационно обслужване.

3. Министерството на културата да изпълни задължението си за целево финансиране на регионалните библиотеки за изпълняваните от тях регионални дейности в съответствие с разпоредбите на чл.61 т.2 от Закона за обществените библиотеки.

4. При разпределяне на допълващата субсидия за читалищата да се определи фиксиран процент на средствата, предназначени за обновяване на фондовете на читалищните библиотеки, които да се разпределят по правила, утвърдени от министъра на културата.

5. Неправителствените професионални организации в сферата на книжния сектор и библиотечното дело да бъдат представени в националните съвети към министъра и да участват в обсъждания и други форуми, касаещи съвременното развитие на библиотеките, дигитализацията на писменото културно наследство, развитието на читалищата, участието в европейски програми и проекти в областта на културната и информационната политика и достъпа на гражданите до информация и знание.“

На този етап документа остава само като проект, без да е подписан от отговорните институции. Може би поредното добро намерение?

⁷ Налага се необходимостта да бъдат разработени и утвърдени от страна на Министерството на културата на тълкувателни и други съпътстващи документи, свързани с прилагането на Закона за обществените библиотеки. Изданието „Наръчник за местни власти по прилагането на Закона за народните читалища и Закона за обществените библиотеки“ е стъпка в тази посока [16]. Както обаче се отбелязва в него „... същностният недостатък на цялата система се свързва с трудността да бъде идентифициран проблема – дали неизпълнението на закона се дължи на неговото непознаване, или на липсата на разработен инструментариум за неговото прилагане. За да може да се направи извода, че липсват достатъчно механизми за постигане на добро правоприлагане, първият елемент на проблема – непознаването на закона, трябва да бъде окончателно отстранен, т.е. – преодоляването на проблема с правоприлагането задължително преминава през обучаването на неговите адресати, относно съдържанието и изискванията му. Чак когато на нива достатъчно познаване отново се установят пречки за доброто му прилагане следва да се търси тяхното премахване чрез разработването на указания, насоки, стандарти или препоръки за прилагане“. В Наръчника ясно се дефинира ролята на държавата и нейните ангажименти по отношение за закона. „Законово предписаната роля на държавата във връзка с механизмите, обезпечавщи изпълнението и прилагането на Закона за обществените библиотеки се изразява в следните няколко насоки:

- приемането на Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, който се утвърждава от министъра на културата по предложение на Националния съвет по библиотечно дело;

- приемането на Наредба за реда и условията за съхраняването, ползването и разпореждането с документи от библиотечния фонд от министъра на културата“.

„... най-обхватният като субектен кръг адресати и приложно поле е стандартът, който въпреки, че по своята законово определена призваност не е с потенциала да играе ролята на насоки за изпълнението на закона би допринесъл за постигане на по-голяма приложимост на ЗОБ, предписвайки конкретни показатели, критерии и индикатори, на които библиотечно-информационното обслужване на национално и местно ниво би трябвало да отговаря.“

⁸ В своето изказване по време на дебата в Червената къща на 5 октомври 2011 г. Динчо Кръстев, директор на ЦБ на БАН, сподели, че през 2010 г. Библиотеката на БАН не е закупила нито една книга.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Гергова, А. Държавна политика и библиотечна стратегия. // Книга, четене библиотека : Сб. доклади от три кръгли маси, посветени на проблемите на

- книжния сектор и библиотечното дело в България, организирани от Министерство на културата. – София, 2008, с. 71–77.
2. **Болт, Н.** Законодателна подкрепа и насоки за библиотеките в САЩ. // Библиотечно законодателство : Докл. от VII нац. конф. на Съюза на библ. и информ. работници, 10 юли, 1998, София. – София, с. 50–57.
 3. **Дичев, И.** Три понятия за култура, три насоки за културна политика. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 38–43.
 4. **Димчев, А.** и др. Проектът „Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационните дейности в България“ – модел за трансформация на библиотеките / Съавт. А. Дончева и В. Грашкина. // Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация : Пета нац. науч. конф. с международ. участие, София, 1 ноем. 2007. – София, 2008, с. 424–433.
 5. **Димчев, А.** Закон за обществените библиотеки – основни положения. // Доклади от XVII национална конференция на СБИР. София, 7–8 юни, 2007. <http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/programa.htm/1.11.2007>.
 6. **Димчев, А.** Тенденции в развитието на библиотечното законодателство и политика в Европа : Пример за българските библиотеки. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 399–408.
 7. **Доклад** относно „Зелената книга за ролята на библиотеките в съвременния свят. Комитет за културата, младежта, образованието и медиите“. Докладчик Мира Рийянен, 25 юни 1998. // *Бюлетин СБИР*, 1998, № 2, с. 13–29.
 8. **Дончева, А., А. Димчев.** Постигане на ефективност на функциониране на българските библиотеки чрез законодателни промени. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 138–145.
 9. **Грашкина-Минчева, В., А. Дончева, А. Димчев.** Насоки за развитие на обществената библиотека : Ръководство за библиотечни мениджъри. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009. – 126 с.
 10. **Закон** за обществените библиотеки. // *Държавен вестник*, №. 42, 26 май 2009.
 11. **Знеполски, И.** Глобализацията: културна и социална идентичност в периферните култури. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 44–53.
 12. **К обществам** знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : ЮНЕСКО, 2005.– 231 с.
 13. **Кингам, Д.** България : един книжен сектор в затруднение. – София, 1998. – 75 с.

14. **Ландри, Ч.** Културната политика в България. Доклад на Европейски експертен съвет. – София : Съвет на Европа. Съвет за културно сътрудничество. Европейска програма за преглед на нац. културни политики, 1997. – 176 с.
15. **Меморандум** на Министерството на културата и Съюза на българските писатели, Сдружението на българските писатели, Асоциацията на писателите в България, Съюза на преводачите в България, Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“. Проект. – 2011. – 3 с.
16. **Наръчник** за местни власти по прилагането на Закона за народните читалища и Закона за обществените библиотеки“. – София : Национален фонд „Култура“, 2010. – 136 с.
17. **Насоки** на ИФЛА за обществените библиотеки. – София : ББИА, 2011. – 140 с.
18. **Национална** библиотека „Св.св. Кирил и Методий : Годишен отчет 2010. – София : НБКМ, 2011. – 126 с.
19. **Огнянова, Н.** Стратегия и национална програма за развитието на информационното общество в Република България.
<<http://archive.bild.net/infosoc/report.htm/11.09.2009>>.
20. **2011/711/ЕС:** Препоръка на Комисията от 27 октомври 2011 година относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. // *Официален вестник, L*, № 283, 29 окт. 2011, с. 39–45.
21. **Проданов, В.** Глобализираната културна ситуация и променящите се баланси между държава и пазар. // *Българската култура между държавата и пазара.* – София, 2007, с. 29–37.
22. **Приключи** ли Националната кампания за възраждане на библиотеките?
<http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=688&Itemid=1/13.11.2011>.
23. **Програма** за цифровите технологии за Европа (Digital Agenda for Europe – DAE“). // [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245\(01\):BG:NOT/21.11.2010](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245(01):BG:NOT/21.11.2010)>.
24. **Рединг, В.** Ролята на библиотеките в информационното общество. // Конференция на националните библиотеки. Люксембург, 29 септември 2005 г. [Превод].
25. **Томова, Б.** След държавата и пазарът, или примирението. // *Българската култура между държавата и пазара.* – София, 2007, с. 29–37.
26. **Abid, A.** UNESCO, library development and the World Summit on the Information Society. World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council. 1–9 August 2003, Berlin.

27. **Bulgaria** Book Sector Study : Draft Summary Report. March 1992. International Book Development. – London : IBD, 1992. – 78 p.
28. **Graskiana, V.**, A. Dimhcev and A. Donceva. The Law for Public Libraries in the Republic of Bulgaria: A model of transformation of the library sector and a prerequisite for the extended access to information. // Globalization and the Management of Information Resources : Intern. Scientific Conf., held in Sofia, Bulgaria, 12–14 November, 2008. – Sofia, 2010, p. 191–196.
29. **Digital Agenda:** more open access to scientific information – Commission seeks views. 15/07/2011.
<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/890/03.02.2011>>.
30. **Jeanneney, J.** Quand Google défié L'Europe : Plaidoyer pour un sursaut [Broché]. – Bucuresti : BN, 2009. – 484 p.
31. **Kroes, Neelie.** Data is the new gold : Opening remarks : Press Conference on Open Data Strategy Brussels, 12th December, 2011. // <<http://www.europe.bg/htmls/home.php/13.12.2012>>
32. **Rubin, R.** Foundations of Library and Information Science. – New York : Neal-Shuman Publishers, 2004. – 581 p.
33. **Stimulate** your library: Local use of federal funds. // *American Libraries*, May 2009, p. 26.
34. **Survey** reveals a decline in public library state funding// *American Libraries*, April 2009, p.10.
35. **Telematics** for libraries [CD ROM]. – Brussels : European commission. 1998
36. **World Digital Library.** <<http://www.wdl.org/en/25.07.2009>>

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

**УНИВЕРСАЛНИЯТ ЕЗИК НА СТАНДАРТИТЕ.
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД КАТАЛОГИЗАЦИЯТА В
БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ХХІ ВЕК**

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

Yanakieva, Tatyana. UNIVERSAL LANGUAGE OF STANDARDS:
CHALLENGES TO *CATALOGUING PROCESS* IN BULGARIA IN 21ST CENTURY

The rapid exchange of bibliographic information and access to information resources in the international network is now possible thanks to the universal language of standards, which cataloguers „talk“ and „write“ in the current global information space. For nearly four decades International Standard Bibliographic Description (ISBD) created by IFLA has been the basis for creating standardized bibliographic records of published resources, a tool for universal bibliographic control and universal user access to the publications in the modern world.

Since 1971, when the first International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications was created, ISBD has been undergoing significant development up to now, the last stage being „*ISBD: International standard bibliographic description: Consolidated edition*“ approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. In 2011 it was translated into Bulgarian by Alexandra Dipchikova and in 2012 it is expected to be published by the Bulgarian Library and Information Association (BLIA).

The idea of *ISBD Consolidated edition* is to develop a general framework for the identification and description of existing resources that modern libraries work with in one standard and to establish common principles for cataloguing within the whole international library and information community in order to aid the international exchange of bibliographic records between national bibliographic agencies and throughout the international library and information community (including producers and publishers).

Important changes have been introduced: structural and terminological.

A new area „0“, called „Content Form and Media Type Area“ to identify resources in more than one format is introduced. It is considered necessary at the very beginning to indicate both the main form (forms) where the contents of the resource is expressed in and type (s) of the means used to transmit the contents. The *Main Entry Field* is deleted. The terminology used in the standard is in compliance with the Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) and IFLA Cataloguing Principles, etc. ISBD is applied to describe manifestations. A bibliographic description typically should be based on the item as representative of the manifestation.

The objective pursued by the author of this article is based on the analysis of *ISBD Consolidated Edition*, to assess the possibilities for its introduction in Bulgaria and identify the difficulties the professional community will faced. The following issues can be identified for discussion:

- replacement of the existing national standards for cataloguing with *ISBD Consolidated Edition* ;
- development of new national cataloguing rules;
- strategy of the National Bibliographic Agency in relation to the existing electronic catalogues: conversion or creation of new databases;
- exchange of bibliographic records between the libraries in the country;
- „*Guidelines for the Application of the ISBDs to the Description of Component Part*“ – an assessment with regard to its use by compilers of bibliographies and users;
- staff training for work with *ISBD Consolidated Edition*;
- funding necessary for implementation of *ISBD Consolidated Edition*.

All these points under discussion are extremely important. The Bulgarian library community should face them if it does not want to lag behind the processes running in the current global information space.

Бързият обмен на библиографска информация и безпроблемният достъп до информационни ресурси в интернационалната мрежа днес е възможен благодарение на универсалния език на стандартите, на който „говорят“ и на който „пишат“ каталогизаторите в съвременното глобално информационно пространство. ISBD (International Standard Bibliographic Description) е стандартът, определящ елементите от данни, които се записват в специфична последователност и се сепарират чрез международно възприета пунктуация, за да бъдат тези елементи разпознаваеми от компютрите и да бъдат разбираеми, независимо от езика на описанието. Каталогизацията е процес по създаване на стандартизирани (стандартни) библиографски записи на публикуваните ресурси във всички страни, които са основен инструмент за универсален библиографски контрол и за универсален достъп до публикациите на всички заинтересувани потребители в съвременния свят.

Историята на Международните стандарти за библиографско описание¹ започва през 1969 г., когато Комисията по каталогизация към ИФЛА организира международна среща на експерти по каталогизация. На тази среща за пръв път се предлага да се създадат стандарти за нормализиране на формата и съдържанието на библиографското описание. Практическата реализация на идеята започва през 1971 г. Тогава е създаден първият Международен стандарт за библиографско описание на монографични публикации – ISBD(M) , а през 1974 г. – Международен стандарт за библиографско описание на периодични издания ISBD(S). Следват продължителни обсъждания и дискусии, които довеждат до поправки, но заедно с това и до избистряне на концепцията за обединен международен стандарт за библиографско описание (ISBD). През 1977 г. е публикуван ISBD(General), първият общ международен стандарт за библиографско описание, подходящ за всички видове библиотечни материали. Последователно се появяват стандарти за специфични видове документи: картографски материали ISBD(CM), некнижни материали ISBD(NBM), за по-стари (антикварни) монографични публикации ISBD(A) и ISBD(PM) за нотни издания. През 90-те години на миналия век се прибавя и стандарт за компютърни файлове (1990), преработен през 1997 г. в стандарт за електронни ресурси ISBD(ER). През 2002 г. стандартът за сериални издания е преработен в стандарт за описание на периодични и други продължаващи издания – ISBD(CR).

Идеята в един стандарт да се разработи общата рамка за идентификация и описание на съществуващите ресурси, с които работят съвременните библиотеки, и да се създадат общи принципи за каталогизацията им, добива нов тласък в края на 90-те години на миналия век и началото на XXI-я, когато се разработват и публикуват резултатите от теоретичните изследвания, възложени от ИФЛА на Секциите по каталогизация и по класификация и предметизация: *Функционални изисквания към библиографските записи (FRBR)*² и като следствие от тяхната поява – общи принципи за каталогизация, разра-

¹ Вж подробната история на ISBD във “Въведението” към : **ISBD : International standard bibliographic description** / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. – Consolidated ed. – Berlin ; München : De Gruyter Saur, 2011. – xvii, 284 p. ; 25 cm. – (IFLA series on bibliographic control ; vol. 44). – ISBN 978-3-11-026379-4. Българският превод на този стандарт ще бъде публикуван през 2012 г. от ББИА.

² Functional Requirements for Bibliographic Records: Final Report. München: K.G. Saur, 1998. Достъпно и на адрес: <<http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>>

ботени от ИФЛА¹. След като Изследователската група за FRBR подготвя препоръка за базисно ниво на функционалност и за базисни данни за записите, създавани от националните библиографски агенции, Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА възлага на Групата за преработка на ISBD да започне нов цялостен преглед на стандартите с цел да се осигури съответствие между указанията в стандартите ISBD и изискванията във FRBR към данните за „основен национален библиографски запис“. Крайният резултат от тази интензивна дейност е появата на *Консолидираното издание на ISBD*, одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА, препоръчано от Групата за преглед на ISBD (декември 2010 г.) и отпечатано през 2011 г. в Берлин и Мюнхен.

Българският превод на Консолидираното издание

Българската библиотечна общност вече разполага с превод на консолидираното издание на международния стандарт за библиографско описание (ISBD)². Преводът е възложен от ББИА на един от най-добрите български експерти по каталогизация – ст. н. с. Александра Дипчикова. За редактор на превода е избран също изявен професионалист в тази област - Виолета Людсканова. Трябва да благодарим на Асоциацията и на работния екип за бързата реакция, в резултат на която българските специалисти разполагат с този важен инструмент за синхронизиране на каталогизационния процес у нас с международните усилия в тази насока.

Запознаването с този стандарт и приложението му в нашата практика няма да бъде безпроблемно – той убедително ни показва, че отново сме в догонваща позиция и че трябва да преодолеем съществуващата инерция в областта на каталогизацията, за да отговорим на по-високите изисквания за професионална компетентност в тази област.

¹ IFLA Cataloguing Principles: the Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary in 20 Language / Ed. by Barbara B. Tillett and Ana Lupe Cristán. – München: K.G. Saur, 2009. Достъпно и на адрес <<http://www.ifla.org/en/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>>

Текстът на този документ, преведен на български от А. Дипчикова, може да се ползва в електронна форма: Изложение на международните принципи на каталогизацията. – 2009. – 17 с. <<http://www.lib.bg/publish/Издания-на-Ифла/2009.pdf>>

² ISBD : Международен стандарт за библиографско описание : Консолидирано издание : Препоръчано от Групата за преглед на ISBD и одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА / Прев. от англ. А. Дипчикова ; Ред. В. Людсканова. – София : ББИА, 2012. (под печат)

Стандартът отразява най-новите тенденции в развитието на каталогизацията. Той привнася нова терминология, адекватна за динамичните промени от последните години. Стреми се подобри оперативната съвместимост между библиографските системи за търсене и извличане на информация и форматите за показване.

А. Дипчикова, преводач с голям опит в превеждането на подобни текстове, несъмнено е била изправена пред сериозни предизвикателства. Най-важното от тях е преводът да бъде семантично съответен на оригинала. Тя се е справила отлично с тази задача – без да се опитва да опростява и разяснява новите термини, тя е търсила и е успяла да намери точни езикови еквиваленти на български език, за да предаде смисловото им съдържание. Може да се каже, че българският превод на Консолидираното издание на международния на ISBD се нарежда достойно до преводите, направени вече в други страни по света.

Общи впечатления от консолидираното издание

Историческите бележки, представени в началото на текста, представят стъпките, извървяни от каталогизаторите за създаване на стандартизирано библиографско описание в помощ на универсалния библиографски контрол, чрез което данните за публикуваните във всички страни ресурси стават достъпни във форма за международно възприемане и осигуряват съвместимост при обмена на библиографска информация.

Предварителният вариант на консолидираното издание е предложено за широко обсъждане през периода 2007–2010 г. За този период от време създателите на правила за каталогизация и схеми за метаданни от всички страни са имали възможност да се запознаят с текста, да го осмислят, обсъдят и предложат своите препоръки за усъвършенстването му като се вземат под внимание и промените в националните и многонационалните правила за каталогизация.

Важно е да се подчертае, че принципите на библиографското описание и структурата му, дефинирана в системата на ISBD, се запазва като основен метод за каталогизация. Окончателният текст на *Консолидираното ISBD издание* стъпва върху десетилетната практика от приложението на системата ISBD стандарти, мотивирано от автоматизацията на библиографския контрол и от икономическата необходимост от споделена каталогизация. Тази практика е доказала ползата от библиографски описания на различни ресурси за всички видове каталози в режим онлайн или в традиционна форма. Като запазва традицията и предлага указания за съвместима описателна каталогизация в световен мащаб, за да подпомогне международния

обмен на библиографски записи между националните библиографски агенции и в рамките на цялата интернационална библиотечно-информационна общност (включително производители и издатели), в Консолидираното ISBD издание са въведени и някои промени.

В какво се състоят промените?

1. Консолидираният ISBD замества използваните до този момент отделни стандарти за описание на библиотечни ресурси като взема под внимание промените в националните и многонационалните правила за каталогизация. Той е предназначен за описание на всички съществуващи до сега видове публикувани материали и за описанието на ресурси, които са представени в повече от един формат. Стандартът обединява в една структура сходни указания от всеки отделен ISBD, смесва публикуваните версии на текстове за различни видове материали, уеднаквява езиковия израз. На първо място се сочат общите указания, които се прилагат към всички видове ресурси, а след това специфичните упътвания, които добавят информацията, необходима за определен конкретен вид ресурс или са изключения от общото правило.

2. Премахва се редната дума, каквото поле съществува в отделните стандарти от системата ISBD. Подобна промяна отдавна не е новост в областта на каталогизацията. Във форматите за машиночетими библиографски записи, например в комуникативния формат UNIMARC, това поле също е изключено. То не присъства и в наскоро приетите *Международните принципи на каталогизация (IFLA Cataloguing Principles, 2009 г.)*, в Англо-американските правила за каталогизация, означени като *Описание на ресурс и достъп до него (RDA: Resource Description and Access)* и др.

3. Въведена е нова **област 0**, наречена **Област на формата на съдържанието и вида на носителя**. Счита се, че е необходимо още в самото начало на записа да се посочи както основната форма (форми), в която е изразено съдържанието на ресурса, така и вида (видовете) на средството, използвано за предаване на това съдържание. Мотивировката е, че по този начин ще се подпомогнат ползвателите на каталога при идентифицирането и подбора на ресурси, отговарящи на техните потребности. В съвременното информационно пространство се появяват все нови и нови ресурси, все по-разнообразни са формите, в които се изразява съдържанието им, появяват се нови носители, увеличава се броят на ползвателите. Изчерпателната информация за формата на

съдържанието и вида на носителя ще улесни достъпа на всички ползватели със специфични потребности, ще облекчи обмена на каталожни записи в рамките на кооперативни мрежи и оперативната съвместимост с други стандарти за метаданни в среда на свободен достъп.

Тази нова област на описанието замества означението за материал, което до сега се правеше в *Областта на заглавието и авторската отговорност*.

3.1. Термините за означаване *формата на съдържанието и вида на средството* се избират от международно стандартизирани списъци. Използват се един или няколко термина, отразяващи основната форма или форми, в които е изразено съдържанието на ресурса, дадени са определенията и обхвата им. Към термините могат да се добавят една или няколко *характеристики на съдържанието*, които уточняват вида, сетивното естество, размерността и/или наличието или отсъствието на движение за описвания ресурс и т.н., също представени в стандартизиран вид. Уточнена е и пунктуацията, чрез която характеристиката на съдържанието се присъединява към формата на съдържанието.

3.2. Към термините за *вид на средството* или *видовете средства*, използвани за предаване на съдържанието на ресурса (например микроформа, аудио, електронен, проекционен и др.), взети също от международно стандартизирани списъци, са включени определения и представени описания за обхвата им. Включени са и много примери, които могат да служат за ориентация на каталогизаторите. Представени са и примерни модели за възможните варианти при избора на термини за вида на средствата.

4. В *Консолидираното издание на ISBD* е направен опит да се постигне хармонична връзка между стандартите ISBD и модела на функционалните изисквания към библиографския запис (FRBR). За целта *Група за преработка на ISBD* съставя подробна таблица, озаглавена „Съпоставяне на елементите на ISBD и обектите, атрибутите и връзките на FRBR“ (приета като официален документ от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на 9 юли 2004 г.).

Наложилите се чрез FRBR термини „*произведение*“, „*форма на проявление*“, „*форма на физическо представяне*“ и „*физическа единица*“, определени в контекста на модела „обект-връзка“, се възприемат, макар и с известни ограничения, като изместват употребявани в ISBD термини.

4.1. Налага се използването на термина „ресурс“ вместо „единица“ или „публикация“. Това решение е прието, за да се избегне объркване, тъй като в някои от предишните стандарти ISBD употребата на термина „единица“ се различава по съдържание от същия термин, използван

в FRBR. Според терминологията на *Функционалните изисквания към библиографските записи* ISBD се прилага за описание на *форми на физическо представяне*, като описваната единица се приема за екземпляр от цялата форма на физическо представяне. От тази гледна точка се изследват елементите от данни в ISBD, за да се определят като незадължителни онези от тях, които не са задължителни и във FRBR. Няма случай, при който елемент от данни да е задължителен за FRBR, а в ISBD да не е задължителен.

4.2. Въвеждат се термини като едночастни и многочастни ресурси, продължаващи ресурси, мултимедийни ресурси, интегриращи ресурси и др. под.

4.3. В консолидираното издание на ISBD се прилагат идеи, възприети в *Международните принципи на каталогизацията* (IFLA *Cataloguing Principles*, 2009 г.), заместващи *Парижките принципи* (1961 г.), и предназначени не само за библиотеки, но и за архиви, музеи и други общности, а така също и в Англо-американските правила за каталогизация, означени като *Описание на ресурс и достъп до него* (RDA: Resource Description and Access). Като се отчита необходимостта библиографската информация да бъде изцяло интегрирана в средата на съвременните информационни и комуникационни технологии, Консолидираното ISBD издание се преориентира към по-широко схващане за основните задачи на каталогизацията – подпомагане на потребителите за намиране, идентифициране, подбор и достъп до ресурси и интернационализиране на ползването му, постепенно доближаване към обектно-ориентирани бази данни и интеграция в семантичния уеб, за което се застъпва RDA.

5. Видоизменени са наименованията на някои от областите на библиографското описание като следствие от възприетата нова терминология и от желанието наименованието на областта да отрази по-точно идентификационните характеристики на всички видове документи, представени в нея. Например „Област за характеристика на изданието“ е променена на „Област на изданието“, а област 3 се означава като „Област на специфична характеристика на материала или вида на ресурса“, „Областта на издателските данни“ е наречена „Област на публикуване, произвеждане, разпространяване и др.“, „Областта на физическата характеристика“ е наречена „Област на описание на материала“, „Областта на серията“ е променена на „Област на серията и на многочастния монографичен ресурс“, „Областта на международния стандартен номер, цена и начин на набавяне“ е представена като „Област на идентификатора на ресурса и условията за достъпност“.

6. В края на „Консолидираното издание на ISBD“ са включени няколко важни за професионалистите приложения, а именно:

6.1. Описание на много нива, насочено към библиографско описание на части.

Описанието на много нива се основава на разделянето на описателната информация на две или повече нива. Първото ниво съдържа информация, която е обща за цялото или за главния ресурс. Второто и следващите нива съдържат информация, която се отнася до физически и отделни единици. Тази процедура се повтаря на толкова нива, колкото са необходими, за да се опишат изцяло ресурсът и неговите единици.

На всяко ниво елементите на описанието се посочват в същата последователност и със същата пунктуация както при единните ресурси.

Описанието на много нива може да се прилага при: физически отделени единици на многочастен ресурс; физически отделени ресурси, които са допълнения или приложения към друг ресурс (виж 5.4, 5.4.3, 7.5); физически отделни единици на мултимедиен ресурс.

Разгледани са няколко възможности за такова описание: с общо заглавие на ресурса и с посочване на отделните заглавия в забележка (виж 7.7); с посочване на заглавието за всяка отделна част, а общото заглавие – в областта на серията; с посочване на съчетание от заглавието на всяка част с общото заглавие (виж 1.1.3.7, 1.1.5.3); *аналитично описание*, за което IFLA препоръчва да се използва Ръководство за прилагане на ISBD при описанието на съставни части (*Guidelines for the Application of the ISBDs to the Description of Component Parts* (London, 1988)).

6.2. Двупосочни надписи – за записи на азбуки, които се изписват от ляво на дясно и азбуки, които се изписват от дясно на ляво.

6.3. Библиография на най-важните документи, отнасящи се до каталогизацията : съществуващите международни стандарти в тази област, каталогизационни правила и други основни източници, препоръчвани от ИФЛА

6.4. Съкращения, използвани в консолидираното издание

6.5. Термини и определения

Това приложение включва определения за термини, които в ISBD са използвани с тяхното специално значение или с едно от общоприетите им значения. Включени са и определения на някои термини, които са употребени в обикновения им библиографски смисъл. Основните източници за терминологичните определени са вече утвърдени

стандарти, каталогизационни правила, специализирани енциклопедии и др. под., които са пълно цитирани в библиографията.

Оценявам това приложение като най-полезно за всички специалисти в областта на каталогизацията. То представлява своего рода тълковен речник на 232 термина, подредени в азбучен ред с изградени препратки за връзки между тях. Без съмнение това приложение ще се превърне в ядро на един бъдещ терминологичен речник, от който българската библиотечна общност остро се нуждае, за да спре разнопосочната и твърде произволна употреба на терминологията в много от публикациите на българските специалисти. Разбира се, трябва да направим уговорка, че разясняването на термините се прави изключително в контекста на каталогизацията.

Тъкмо преводът на това приложение е най-големият успех за Александра Дипчикова и показва най-добрите нейни страни като преводач – съчетание на висока професионална компетентност с отлична филологическа подготовка и потвърждава авторитета ѝ на водещ комуникатор за българската библиотечна общност в съвременната нормативна база.

6.6. В самия край на текста е включен *Азбучно-предметен показалец* – част от справочния апарат към стандарта, който изразява основното му съдържание чрез азбучно подредени предметни рубрики и посочва на потребителя в коя област (подобласт) на описанието и за кой вид ресурси може да намери инструкции за приложението им.

7. Други по-маловажни промени се отнасят до: опростяване при означаването на нивата на задължителност; ценни разяснения за основата (източник) на описанието, особено що се отнася до новите видове ресурси; отстраняване на указанията за описание на по-стари монографични ресурси, които не съответстват на ISBD; редакционни промени, с цел да се избегне претрупаност на стила и да се постигне по-голяма хармонизация.

8. Специално внимание трябва да се отдели на препоръката по отношение на т. нар. *аналитично описание*. Както вече споменах, във *Въведението* към *Консолидираното издание на ISBD* се препоръчва да се използват указанията в ISBD като се допълват от *Ръководство за прилагане на ISBD при описание на съставни части* (*Guidelines for the*

Application of the ISBDs to the Description of Component Parts)¹, издадено от ИФЛА през 1988 г. и с корекции репродуцирано от Конгресната библиотека през 2003 г.

Трябва да се има предвид, че препоръчаното *Ръководство* не е стандарт. То има за цел да предложи на международно ниво само рамка за описание на библиографски единици като статии от списания, вестници, глави и други части от монографии, отделни музикални произведения от звукозаписи и други видове „*произведения в произведенията*“, т. е. то се отнася до описване на произведения, които не са издадени като независими библиографски единици и не могат да бъдат представени без препращане към по-голяма, библиографски независима единица. Именно затова е възприет терминът „съставна част“. В „*Ръководството*“ се интерпретират следните основни въпроси:

- за обхвата на аналитичното описание;
- за структурата му;
- за идентификационните данни на съставната част и на главната единица.

Предлага се унифицирана структура на описанието в четири части:

- *описание на съставната част*;
- *свързващ елемент*;
- *идентификация на главната единица*;
- *подробности за местоположението на частта в главната единица*.

Определят се идентификационните данни за съставната част и за главната единица. В *Ръководството* включването на определени елементи от данни се смята за задължително, а по отношение на други – то е изборно. Това означава, че каталогизаторът има правото да прецени дали дадени елементи са нужни за идентификацията на ресурса или пък са необходими за ползвателите на библиографията или каталога.

¹ International Federation of Library Associations and Institutions. *Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts*. (London: IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, 1988). // <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/component-parts.pdf>>.

Непубликуван превод на това ръководство е направен от А. Дипчикова, на който се позовава и авторът на статията.

Какви са предизвикателства пред българските каталогизатори?

Консолидираното издание на ISBD в превод на български език е повод да се поставят и обсъдят на професионално ниво важни за българската библиотечна практика въпроси:

1. Очевидна е неразривната връзка между стандартизацията на библиографското описание и каталогизационните правила. От историческия преглед в уводните бележки става пределно ясно, че всяка промяна в правилата води до промяна в стандартите и обратно – всяка промяна в стандартите води до промяна в каталогизационните правила. На този факт българските специалисти трябва да обърнат специално внимание. В рецица страни прилагането на ISBD доведе до промяна в националните каталогизационни правила. У нас връзката между тези изключително важни съставки на библиотечната технология продължава да върви в задълбочаваща се асиметрия. Днес ние разполагаме с *Консолидираното издание на ISBD* от 2011 година, а каталогизационните ни правила датират от далечната 1989 година (Ръководство за азбучни каталози на книги. С., Нар. библ. Кирил и Методий, 1989. 406 с.) – да не говорим за това, че те са насочени главно към книги.

Очевидно е крайно наложително да се сформира колектив, който за започне работа по нови каталогизационни правила с цел да актуализира приложението на ISBD в България за всички видове съвременни ресурси. Това е толкова по-неотложно като се вземе под внимание фактът, че в *Консолидираното издание* се предвижда вариантност при приложението на някои правила¹ и са слабо застъпени разяснения по отношение на азбуки, различни от латиница². Съвсем естествено е примерите, посочени в стандарта, да са на латиница, но при разработката на национални правила за каталогизация те трябва да бъдат взети от българската каталогизационна практика и да дават решения, подходящи за българските каталогизатори³.

¹ Вж например А.7 по отношение на азбуките, в които се използват малки и главни букви. Обикновено първата буква на първата дума от всяка област на описанието е главна, елементи и поделелементи също започват с главна буква (напр., паралелно заглавие, алтернативно заглавие, заглавие на част). В останалите случаи употребата на главни букви трябва да се съобразява с общоприетите правила за езика и азбуката, използвани при описанието.

² Вж А.5 Език и азбука на описанието. В *Консолидираното издание* има повече указания за източни езици и за азбуки, които се пишат от дясно наляво, отколкото за кирилица.

³ В А.11 Примери. Липсват примери – такива са посочени към отделните области на описанието и са взети от каталожната практика на страни, които си служат с латиница. В някои случаи има и примери на източни езици, но нито един на езици, които си служат с кирилска азбука.

2. Редно е в бъдещия екип за създаване на каталогизационни правила водещи да бъдат представителите на Националната библиотека, най-вече каталогизатори, библиографи от Центъра за национална библиография, но така също в този екип трябва да се включат специалисти и изследователи от други водещи библиотеки в България. Предстои дълга и предполагам многогодишна работа в тази посока.

3. Наред с подкрепата за *Консолидираното издание*, неминуемо възниква въпросът какви промени то ще предизвика в стандартизацията на каталогизационна практика в България.

3.1. Националните стандарти за библиографско описание на различни видове издания, съобразени с международните ISBD от 80-те и 90-те години на миналия век, са утвърдени от Техническият комитет „Архивна, библиотечна и информационна дейност“ на Българския институт за стандартизация. На страницата на TC-16 се сочат като действащи до този момент следните стандарти:

БДС 15419 : 1982. Библиографско описание на книгите (58 с.);

БДС 15687 : 1983. Библиографско описание на периодичните издания (66 с.);

БДС 15934 : 1984. Библиографско описание на картографски издания (60 с.);

БДС 15935 : 1985. Библиографско описание на нотните издания (60 с.);

БДС 16764 : 1988. Библиографско описание на графични издания (58 с.);

БДС 17264 : 1991. Библиографско описание аналитично. Описание на съставни части от публикации в книжни материали (42 с.).

3.2. Като български държавен стандарт, хармонизиран със стандартите на ISO, като действащ е утвърден

БДС ISO 15836 : 2008. Информация и документация. Множество от елементи метаданни DUBLIN CORE (11 с.).

3.3. С цел да се ползват в практическата работа на каталогизаторите и за нуждите на преподаването на библиотечно-информационни науки във висшите училища по решение на Управителния съвет на ББИА на интернет-страницата на Асоциацията (<http://www.lib.bg>) са публикувани в превод на български език следните ISBD, разработени от ИФЛА, макар и да не са утвърдени като БДС от TC-16 „Архивна, библиотечна и информационна дейност“:

Международен стандарт за библиографско описание на продължаващи издания и ресурси (ISBD CR);

Международен стандарт за библиографско описание на електронни ресурси (ISBD ER);

Международен стандарт за библиографско описание на некнижни материали (ISBD NBM).

3.4. Очевидно е, че след появата на новото „*Консолидираното издание на ISBD*“ и на неговия български превод трябва да се вземат важни решения.

Най-напред трябва да се реши дали ще се отменят досега действащите стандарти за библиографско описание, които в продължение на почти три десетилетия са основа на каталогизационната практика в страната.

4. Националните стандартизирани библиографски записи се създават от Националната библиографска агенция (каквито функции изпълнява Центърът за национална библиография). Каква ще бъде нейната политика, особено след създаването на електронния каталог COBISS/OPAC на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и предстоящото изграждане на Своден каталог COBIB. Bg, в който ще участват и библиотеки от страната?

Как ще се процедира?

Ревизията на съществуващите записи в машиночетима форма, за да се съобразим с промените, предвидени в *Консолидираното издание*, ще изисква големи усилия от страна на Агенцията (например въвеждането на *новата област 0*), промяна в технологичната инфраструктура на каталогизацията и много средства, които и без това не достигат. В още по-трудна ситуация ще се окажат останалите водещи библиотеки в страната.

5. Ще бъдат ли възприети промените в бъдещата практика по каталогизация и как ще се осъществи интегрирането на съществуващите библиографски метаданни към тях?

6. Променената терминология, която вече се използва от отделни специалисти, ще затрудни в известна степен практиците-каталогизатори и непременно ще изисква допълнително обучение. Как и кога ще започне това обучение?

7. Не по-малко проблеми възникват във връзка с препоръката да се използва „*Ръководство за прилагане на ISBD при описание на съставни части*“. Възприемането на тази препоръка би означавало

отказ от действащия в страната ни до този момент БДС 17264-91¹ за аналитично описание.

8. В *Споделена библиографска база данни COBIB.BG* на Националната библиотека аналитичните описания на съставните части се приближават до препоръките в *Ръководството*, без обаче да ги следват буквално². Прехвърлени във възприетия нов формат са и всички описания на базата данни ISIS за статии от български списания, вестници и сборници за периода 1992–2009 г.

Доколко записите във възприетия нов формат биха могли да се използват директно от библиотеките или от съставителите на библиографски указатели? Ще се трансформират ли тези записи в удобен за ползване вариант според информационните потребности на разнообразните категории потребители? Кои от елементите на описанието ще бъдат определени като задължителни и кои – като пожелателни?

Наложително е национално обсъждане и договореност между библиотеките за съгласуване на библиографската практика по отношение на базите от данни със статии, съгласуване на модела на аналитичните описания при подготовка и издаване на библиографски указатели и на списъците (позоваванията) на цитираната литература.

Всички тези въпроси са извънредно важни и българската библиотечна общност е принудена да им даде отговори, ако не иска да изостане от процесите, които текат в съвременното глобално информационно пространство.

¹ БДС 17264-91 Библиографско описание на съставни части от публикации и книжни материали. Аналитично описание.

² Анализирането на възприетия модел за описание на съставни части в *Споделена библиографска база данни COBIB.BG* трябва да бъде обект на специално изследване.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИТЕ МУЗЕИ

СИМЕОН НЕДКОВ

Simeon Nedkov. THE RISE AND DEVELOPMENT OF ART MUSEUMS

Most of the people associate the term „museum“ with the Louvre, the Hermitage, the Prado, i.e. art museums. This seems to be so natural because the mentioned museums are emblematic for the museum work all over the world. The brilliant exhibitions of these „temples“ of art annually attract millions of visitors from near and far. In front of museum visitors are revealed the artistic achievements of the human civilization from ancient times till modernity. Thus the art museums continue to be schools of humanism and aestheticism. The numerous experts in these museums: curators, restorers, conservators, researchers provide systematic care for the protection, preservation and exhibition of the movable cultural heritage worldwide.

The study is chronological history of the emergence and development of the major art museums in Europe. The term „muzeyon“ originates from ancient Greece. The first antique museum is created in the famous library of Alexandria. It was known in antiquity as „muzeyon“ and was the first purposely built antique museum. By this time there were some beginnings of museum activity. It was in Ancient Greece where the first art galleries known as the Pinacotec and sculpture collections - Gliptotek.

During the Italian Renaissance emerged and gradually formed a new cultural institution - the art museum, which acquired popularity of the unique Italian name - gallery. Florence is the city that creates the most favorable conditions for the flourishing of Italian Renaissance. There occurred the world-famous galleries Uffizi and Pitti.

Until German unification in 1870, it is divided into small independent states. Their rulers are seeking to emulate the kings of European empires and create rich art collections located in special rooms for this purpose called in German - *Kunstkamera*.

These cabinets of art are most widespread in the seventeenth and eighteenth centuries. They do not differ from the Italian galleries. They kept mostly private collections of paintings and sculptures, as well as some examples of applied arts. The Kunstkamera was widely spread among the various German states and in neighboring countries. Following this model, Peter the Great created his famous Kunstkamera in St. Petersburg.

The absolutist monarchies in the seventeenth and eighteenth centuries are among the traditional patrons of artists. The nobility collections are filled with orders, purchases, and often through conquest wars, the most striking evidence of this is the Napoleonic wars. Gradually they grew into the largest art museums in the world.

The Louvre is a result of the French Revolution. By decision of the Covenant the largest art museum is opened to all citizens of the French Republic. Different is the history of the emergence of the largest museum in Russia - the Hermitage. Another museum that is created on the basis of regal collections in Russia is the Armory Chamber. Similar is the story of emergence of the Prado Museum. It is created on the basis of the Spanish royal collections in 1819. The Habsburg dynasty (Austrian branch) is the longest ruling in Europe - whole 693 years. These collections are the basis for the History and Art Museum in Vienna.

By the late nineteenth century the largest and richest art museums in Europe and worldwide were created. Their story is the story of conservation, preservation and presentation of the greatest achievements of human civilization in the arts. The digitization of works of art is the modern way for their documentation and preservation. Publication in virtual museums on the World Wide Web helps for further promotion, especially among young people. Thus the art museums have become more popular in the virtual world. By most valuable and attractive exhibits they attend many websites as emblems of art museums.

Хронологически художествените музеи възникват първи сред предшествениците на съвременните културни институти, създадени да опазват, съхраняват и представят културното наследство – *музеите*. Това е съвсем естествено, тъй като владетелите на древните държави натрупват съкровища от произведения на приложното изкуство, изработени от злато и скъпоценни камъни. В античните храмове се създават специални хранилища за принесените дарове на боговете, които са своеобразни трезори, изпълнени с произведения на изкуството. Постепенно се осъзнава необходимостта от съхраняване и предаване на следващите поколения на постиженията в областта на изобразителните и другите изкуства. Така се полагат основите на първообразите на съвременните художествени музеи.

Зараждане на художествените музеи през античността

Антични пинакотеки и глиптотеки

Изкуството намира своето място в живота на хората още в зората на човешката цивилизация. Независимо, че за осигуряването на материалните блага се заделя по-голямата част от времето на нашите праотци, те не пренебрегват духовните си потребности.

Постепенно в човека се формира вкус към красотата на природата и той се стреми да я отрази чрез своето изкуство. Достигналите до нас скални рисунки, най-често в пещерите, говорят за развито естетическо влечение на тези хора преди хиляди години. В края на XIX век са открити рисунките на праисторическия човек в пещерата Алтамира в Испания. Тяхното проучване довежда до онзи бум, при който се разкриват многобройните праисторически рисунки в пещерите по поречието на река Дордона в Южна Франция, както и в Пиринеите, а по-късно в почти всички части на Европа, Сибир и Средна Азия, Африка, Австралия, както и в двете части на Америка.

Изкуството на древните народи е тясно свързано с техните религиозни култове. То процъфтява *така* ярко след създаването на държавните образувания в **Месопотамия** и особено в **Древен Египет**. В дворците на владетелите и фараоните се създават уникални сбирки от произведения на изкуството – става дума за скъпи подаръци от чуждестранни делегации при сключване на мир или други договори, както и от поданици по повод местни тържества. Храмовете в прослава на боговете, издигани в древните общества, се обсипват с ценни подаръци, изработвани в най-добрите работилници за изящни изкуства на владетелите. За съхраняването на тези дарове в Египетските храмове се изграждат специални помещения – първообразите на съвременните тезауруси. Така, в хода на своето историческо развитие, различните древни и антични цивилизации създават почти едновременно три културни института, чието основно предназначение е да запазват и съхраняват културните постижения на човека. В областта на литературата и науката това става чрез създаването на библиотеките, в архивите се натрупват всички нормативни актове и документи, а материалните паметници, свързани с бита, изкуството и културата на хората през различните исторически периоди на човешката цивилизация, се запазват в музеите. Така успоредно се развиват през вековете, като взаимно се допълват и подпомагат, трите културни института – библиотека, архив и музей. Без да имат изцяло съвременните си функции, те от най-дълбока древност и до сега успяват да съхранят за поколенията историческата

памет в областта на почти всички дейности на човека. Още от най-дълбока древност водещи са художествените сбирки.

В храмовете, строени в дорийски стил в **Древна Гърция** още през архаиката, зад централната част – цела, където се издига статуята на бога, патрон на храма, се създава специално помещение за съхраняване на даровете, донесени от богомолците. Подаръците нарастват твърде бързо и тъй като много от тях са с висока художествена стойност, а често и от благородни метали, се налага те да бъдат описани и инвентаризирани. Следи от номера на първите „музейни описи“ са открити в хранилищата на храмовете в Древна Гърция. И днес са запазени каменни надписи, които представляват „приемо-предавателни“ протоколи с точно описание на паметниците, предадени на Партенона в Атина от Епидавар, от Делос и т.н.

Терминът „музейон“ води началото си от Древна Гърция. Той определя мястото, в което се съхраняват подаръци, отправени към боговете в Храма на деветте музи, едната от които е Клио – покровителката на историята. Древните народи имат чувство за историчност. Те старателно опазват не само старините, но и всички произведения на изкуството и културата. По време на класическия период се въвежда строга отчетност на паметниците, съхранявани в храмовете. Те се инвентаризират, предават се и се приемат по опис от специални хранители – кустоси (първообрази на съвременните уредници).

Първият античен музей се създава в прочутата *Александрийска библиотека*. Това е комплексен, научен и културен институт, в който са съсредоточени всички развити по това време научни школи в областта на точните и хуманитарните науки. Така се създава най-големият през античността „университет“, в който си дават среща най-авторитетните по това време представители на различните клонове на науката. В Александрия се съсредоточават оригинали и преписи на почти всички по-значими научни и литературни ръкописи от древността до елинизма. Библиотеката разполага с хиляди папируси, безвъзвратно унищожени от пожар. Тя е съкровищница на ръкописи и архивохранилище на хиляди документи, свързани с историята и историографията на древните цивилизации в Месопотамия, Египет и Егейския регион.

Александрийската библиотека е известна в античността под наименованието „музейон“. Тя наистина е първият целенасочено изграден античен музей. До това време има отделни наченки на музейна дейност.

В Древна Гърция се създават първите картинни галерии известни като *пинакотекки*. За съжаление за тяхното място в културния живот на Древна Гърция няма достатъчно сведения. Само в отделни документи

се споменава бегло за наличието на отделни, експонирани картини на обществени места. В резултат на влажния средиземноморски климат до нас не са достигнали образци и на древногръцки стенописи. За тях съдим единствено по писмени източници. Както се вижда, бедната изворова база не ни дава възможност да разкрием в пълнота историческото развитие на пинакотеките в Древна Гърция и тяхното влияние върху развитието на изобразителното изкуство през античността.

Високите художествени постижения на гръцките скулптури, особено през класическия период, водят до създаването на богати колекции от скулптурни творби, наричани *глиптотеки*. За съжаление и за тях липсват достатъчно източници за разкриване на историческото им развитие. Завладяването на Древна Гърция от Рим слага край на процъфтяващото скулптурно изкуство. Стотици статуи са изнесени в столицата на разрастващата се империя. Така се заличават следите от създадените първи глиптотеки през античността.

Колекционерството в Римската империя

Военното и политическо могъщество на Римската империя не води до своеобразен разцвет на културата в многонационалната държава. Прагматичните римляни разглеждат произведенията на изкуството преди всичко като добра инвестиция и за това те развиват колекционерството. След покоряването на Древна Гърция от Рим започва нов период в колекционирането на произведения на изкуството. Нескончаем поток от образци на върховото класическо гръцко изкуство потича към столицата на новата империя. Според Плиний Млади (вж Писма. С., 1984, с. 90) в Рим се създават тържища за произведения на изкуството – предимно антични гръцки статуи и вази и редица други произведения на декоративното изкуство. Тези тържища са типични за римското имперско мислене и отразяват повишения интерес към произведенията на изкуството в качеството на средства за натрупване на богатство.

Пълководците на римските легиони опустошават завзетите гръцки градове и заграбват огромна плячка. Според Страбон римският пълководец Лукул откарва от Аполония (Созопол) колосалната статуя на Аполон, дело на скулптора Каламис. Подобно на него и Гай Верес създава своя частна колекция, за която свидетелстват речите на Цицерон срещу Верес. В сбирката на Сула преобладават гръцки статуи. Десетки римски патриции, пълководци и сенатори обогатяват своите лични колекции с художествени произведения не само от Древна Гърция, но и от всички новозавоювани земи от Римската империя. За

това говорят археологическите разкопки в античните градове Херкулан и Помпей.

Наред с издигнатите триумфални арки в чест на великите си военни победи всеки римски император е искал да остане в историята и като ценител на изкуството. Със заграбените художествени произведения те украсяват храмове и форуми. По времето на император Тиберий е украсен с уникални статуи и живопис храмът Конкордия, разположен в северната част на Римския форум. Този храм е известен и с това, че неговите подземия се използват за хранилища на многобройни художествени паметници. Така за първи път се създават условия най-ценните произведения на изкуството да се експонират в залите на храма, а останалата част от колекцията да се съхранява при добри условия в същата сграда.

Нарастване на колекциите на владетелите налага те да се описват и систематизират. Единствените писмени документи от това време, достигнали до нас, са два папируса, съдържащи „инвентарни описи“ на скулптурите, съхранявани в Термите на Каракала. Те са съставени при управлението на император Септимий Север (193–211). В този първи по рода си „каталог“ на скулптурна колекция са отбелязани както произведенията на изкуството, така и имената на техните създатели.

Една от най-големите заслуги на почитателите на гръцката класическа скулптура в Рим към световната история на изкуството е, че те създават многобройни копия на върховите постижения на древногръцкото изкуство. Благодарение на тези многобройни копия, които са украсявали дворци и храмове в Рим и многобройните провинции, независимо от историческите превратности, природни стихии и разрушителни войни до нашето време са оцелели в повечето случаи точно тези копия, а не гръцките оригинали. По такъв начин поколения художници от времето на Италианския ренесанс до ден днешен се учат от шедьоврите на древногръцките майстори благодарение на римските копия на тези безценни световни паметници. Поставеното начало на художествени колекции в античността се развива успешно през следващите столетия и е добра база за създаване и развитие на художествените музеи.

Първи художествени галерии през Ренесанса

Съвременните художествени музеи водят своето начало от времето на Ренесанса. Независимо че през Античността се създават първите пинакотеки и глиптотеки, те не се превръщат в развиващи се културни институти, имащи за цел непрекъснатото дообогатяване на колекциите и представянето им пред определена публика. Творческият дух на

епохата на Италианския ренесанс е онази благодатна почва, върху която се развиват първите художествени галерии. Хуманизмът е в основата на новите идеи даващи мощен импулс за развитието на изкуството през Ренесанса, неговото колекциониране и представяне в експозициите на новосъздаващите се художествени музеи.

Колекционерството през Италианския ренесанс

Бурното икономическо развитие на италианските градове-републики като Венеция, Флоренция, Генуа и др. през XII–XIII век създава благоприятни условия за издигането на тези градове не само като търговски, но и като културни центрове. Богатите търговци и корабоприитежатели стават главните меценати на местни и чужди художници. Качествено се изменя и отношението към произведенията на изкуството. Те се колекционират като израз на променения и повишен естетически вкус на новозабогатялото търговско съсловие, но и като начин за натрупване на богатство чрез колекциониране на уникални произведения на изкуството. Ето защо за истинско колекционерство от страна на ценителите на изкуството може да се говори едва от времето на Италианския ренесанс.

Защо точно по това време, в епохата на хуманизма, започва осъзнатото, целенасочено издирване на античните паметници и тяхното съхраняване в частни колекции, които по-късно са предадени на държавата? Младите, талантиливи италиански художници са насърчавани да реставрират античните скулптури, да правят по техен образец нови творби. Създават се и първите частни галерии, в които се събират не само образци на античното изкуство, но и творби на съвременни художници.

Защо епохата на Ренесанса дава толкова големи плодове и в областта на художествените музеи-галерии? Преди всичко, колекционерството е свързано с промяната на мисленето. Докато през Средновековието човешката мисъл е скована в рамките на религиозните догми и суеверие, то в епохата на хуманизма човешкият светоглед се разширява във всички посоки, една от тях е и колекционерската страст, която се реализира успоредно с развитието на човешката култура и потребностите от нея.

Когато говорим за Ренесанса, ние не трябва да го противопоставяме на Средновековието, напротив, необходимо е да се разкриват и средновековните ценности, които се преобразуват и се вплитат в ренесансовите. Същевременно Ренесансът служи и за мост към научната и философска революция на XVII и XVIII век, т.е. към началото на новото време в човешката история.

Като цяло, трябва да разглеждаме Италианския ренесанс като светоглед и начин на мислене, зародили се през XIII–XV век в градове като Флоренция, Венеция, Рим и др. Следователно културата на Ренесанса е култура на града, на този възроден феномен на човешката цивилизация, който е не само център на търговията и занаятите, но и на културата. Ето защо, тук възниква и се оформя постепенно един нов културен институт – *художественният музей*, придобил още по времето на Ренесанса специфичното италианско название – *галерия*.

Друга основна причина за разрастването на колекционерството през Ренесанса е индивидуализмът. Векове човек е притиснат между суровата природа и религиозната схоластика и трудно може да оцелее сам срещу природните изпитания, ето защо той намира прехрана, сигурност и закрила в рамките на рода, племето и селската община. Сега, чувствайки се свободен гражданин с гарантиран доход и донякъде закрилян от високите крепостни стени на града, човек може да разгърне чрез предприемачество и находчивост своя индивидуализъм. Ние се интересуваме конкретно от проявата на индивидуализма не в материалната, а в духовната сфера, т.е. как човекът на новото време след Средновековието индивидуално възприема света, неговото минало, настояще и бъдеще, каква е неговата промяна в областта на художественото възприятие и мислене.

През Ренесанса индивидуализмът и историзмът се впитат в ясения стремеж към съвършенство, към търсене на едни далечни хуманистични корени в античното минало и кристализиращи в едни нови ренесансови форми, развити от гениалните представители на Италианското възраждане. Не трябва да се ограничаваме при разглеждането на ренесансовите творби само в областта на архитектурата, скулптурата и живописата. Един Леонардо да Винчи е най-безспорният енциклопедичен представител на ренесансовите творци, но и на ренесансовите мислители. Той се задъхва от недостиг на време, за да се хвърли от една област на човешкото знание в друга, от едно художествено произведение в друго, от един технически експеримент в друг.

Огромното богатство на ренесансови идеи се гради върху античните представи за красотата и мястото на културата в живота на хората. За да се запознаят по-детайлно с античната култура и история, творците от времето на Ренесанса изучават античните автори, по-голямата част от ръкописите на които са преписвани в Древния Рим и така стигат до съвременниците на новото време. Започват се и системни археологически разкопки за откриване на антични паметници. Папа Юлий II назначава Рафаел за реставратор и отговорник за папските колекции в двореца Белведере.

Историята на Ренесанса изобилства с примери за колекционерството на такива прочути фамилии като: Медичи във Флоренция, Сфорца в Милано, Гондзага в Мантуа, Д'Есте в Модена, Дория в Генуа, Боргезе и Фарнезе в Рим, кардинал Гримани във Венеция. Създаването на огромни по количество и безценни по съдържание колекции налагат изграждането на специални сгради с подходящи помещения за съхраняване и опазване на паметниците.

Галерия Уфиций

Флоренция е градът, който създава най-благоприятни условия за разцвета на Италианския ренесанс. Още в средата на XIII век селяните от района на града са освободени от феодална зависимост. През 1292 г. се приема конституцията на града, известна като „Установяване на справедливостта“. Чрез нея се определят правата на новия човек, скъсал със Средновековието, и се утвърждават новите идеи на хуманизма и възвръщането към образците на античната култура. Ето защо във Флоренция се създава творчески климат, в който израстват и работят най-забележителните представители на Италианския ренесанс: Данте и Джото в началото на XIV в., Петрарка и Бокачо в средата на XIV в., родоначалниците на новото изкуство – архитектът Брунелески, художникът Мазачо и скулптурът Донатело през първата половина на XV век, Леонардо да Винчи и Микеланджело в края на XV и началото на XVI век. Всички тези забележителни творци, оставили трайна диря в изкуството на Ренесанса, са флорентинци. Те, заедно с десетки други свои съвременници, допринасят Флоренция да се превърне в един от световните центрове на изкуството и културата.

През 1434 г. *династията Медичи* се завръща във Флоренция след продължително изгнание. Козимо Старши Медичи (1389–1464) съсредоточава цялата власт в собствените си ръце, макар да запазва републиканското управление. Властта и парите му позволяват да стане основен меценат на художниците и да им дава многобройни поръчки за украса на дворците му. Още по-усърден в това отношение е неговият внук Лоренцо Медичи- Великолепният (1449–1492). По негово време в дворцовите градини са събрани антични статуи, от които се е учил Микеланджело.

Флоренция има превратна историческа съдба. През 1492 г. градът е окупиран от французите и разграбен. От фамилията Медичи през 1513 г. е избран новият папа Лъв X, който е Джовани Медичи (1475–1521), син на Лоренцо Медичи, а през 1523 г. е ръкоположен и папа Климент VII – Джулио Медичи (1478–1534), племенник на Лоренцо Медичи. През 1527 г. испанците завземат Рим. С тяхна помощ папата-Медичи

обсажда през 1529 г. въстаналата против династията Медичи Флоренция. Цели 11 месеца продължава обсадата. Ръководител на укрепването на града е самият Микеланджело, но продължителната обсада принуждава гражданите да се предадат. Микеланджело е отведен в Рим и в качеството си на заточеник рисува едно от гениалните си произведения „Страшният съд“ в Сикстинската капела.

Козимо I Медичи (1519–1574) разширява владенията на Флоренция и от 1569 г. става велик херцог на Тоскана. По негово нареждане Джорджо Вазари проектира и изгражда грандиозно здание за администрацията на херцогството, която по-късно става *Галерия Уфиций*. Пред великия историк на изкуството е поставена сложна архитектурна задача. По това време Флоренция има оформени два центъра – около катедралата „Санта Мария дел Фьоре“ и около Палацо Векио (Стария дворец), в който заседава правителството. Джорджо Вазари се справя блестящо с поставената му задача, като успоредно на Стария дворец с островърхата кула създава много по-изящния, но грандиозен дворец Уфиций.

Новият дворец е с много интересна фасада, разчленена чрез многобройни колони и лоджии, с големи корнизи, отделящи етажите. Последният етаж представлява многобройни открити лоджии, което придава допълнителна лекота на монументалната сграда. Дж. Вазари работи над изграждането на Уфиций от 1560 г. до края на живота си през 1574 г. Дворецът е довършен от Алфонсо Париджи.

Първите картини от колекцията Медичи се разполагат в Уфиций при великия херцог Франческо I (1541–1587), син на Козимо I Медичи. За целта архитектът Буонталенти остъклява откритите лоджии на последния етаж. По негов проект се пристрояват и няколко помещения, сред които и прочутата осмоъгълна зала, в която се експонират 26 антични статуи, подарени от папа Пий I за откриването на галерията. Първият инвентарен опис на галерия Уфиций е от 1589 г. и дава пълна картина за художествените произведения, включително и къде са били разположени. През 1631 г. в галерията е предадена колекцията на херцозите Урбино.

През 1737 г. умира последният велик херцог от рода Медичи. Наследницата Анна-Мария-Людовикова предава цялата колекция от художествени произведения на Тосканската държава, при условие, че те няма да се изнасят извън Флоренция. През 1860 г. Тоскана влиза в обединена Италия.

От 1775 г. галерия Уфиций е отворена за широката публика. Галерията заема само последния етаж на сграда, а в останалите се намират: Археологическият музей, Националният музей Барджело, архив и библиотека. Отначало колекцията на галерията включва карти-

ни, скулптури, рисунки и приложно изкуство. Впоследствие многобройните рисунки и гравюри са отделени в самостоятелен кабинет.

Галерия Уфиций съхранява шедьоврите на Флорентинската живописна школа от XIII–XVI век. Най-пълно са представени: Сандро Ботичели – „Раждането на Венера“, „Алегория на пролетта“, „Поклонение на Влъхвите“ и др., П. Перуджино – „Пиета“, „Мадоната на трона“, Филипино Липи – „Поклонение на Влъхвите“, „Короноването на мадона“, „Св. Фредриан отклонява реката“, Паоло Учело – „Битката при Сан Романо“, Беато Анжелико – „Короноването на мадона“, Мазачо – „Мадоната с младенец“, Чимабуе – „Мадоната на трона“ и др.

Колекцията от портрети е на най-големите представители на науката и изкуствата от времето на Ренесанса. Тя е купена в средата на XVIII век от кардинал Леополдо Медичи в Рим от Академията „Св. Лука“. Уфиций притежава и най-голямата в света колекция на автопортрети на ренесансови художници. Освен флорентински майстори в галерията, макар и много по-слабо, са представени и други италиански и европейски майстори, творили до края на XVIII век.

Проектантът на Уфиций Джорджо Вазари остава в световната история на изкуството и със своя капитален труд „Жизнеописание на най-знаменитите живописци, скулптори и архитекти“ в пет тома. Енциклопедичният труд на Джорджо Вазари претърпява две издания приживе на автора. Първото излиза през 1550 г. и включва биографиите на 125 художници от Чимабуе и Николо Пизано до Микеланджело. То е твърде несвършено и доста неточно. Затова във второто издание, излязло след 18 г. през 1568 г., авторът отстранява голяма част от допуснатите неточности и допълва съществено изложението. За тази цел той обхожда няколко пъти страната, като се запознава на място с произведенията на изкуството, представени в „Жизнеописанието“, разширява кръга на описаните паметници и дообогатява техния анализ. Във второто издание са включени още 34 творци или общо 158 биографии и автобиографията на автора Джорджо Вазари. Изворовата база е много по-богата. Освен „Коментарии“ на Гиберти, анонимната биография на Брунелески, пътеводителя на Албертини, книгата на Антонио Били и др., за второто издание той ползва: хрониките на флорентинските летописци – братя Вилани, манастирски и цехови книги, в които са отразени разходите, свързани с една или друга поръчка за строителство, живопис или създаване на друго художествено произведение от бележити творци; много други документи извън Флоренция и Рим като: трактатът на Филарет за Милано, записките на Микел за Венеция, хрониката на Скардеоне за Падуа и мн. др.

Биографиите на отделните творци са в стил новела. Езикът на автора е богат и цветущ, пресъздаващ най-добрите изразни средства на XVI век в Италия. Най-напред се изтъкват добродетелите на художниците, след това останалите черти от характерите им. Подробно се описва жизненият път и създаването на основните им творби. Често биографиите завършват с поучителни морални заключения. Всяко жизнеописание е съпроводено с графичен портрет на твореца, като се посочва от кой художник е създаден оригиналът. Така за първи път се създава и портретна галерия на художници и други творци.

Джорджо Вазари има своите големи заслуги пред изкуството и науката. На първо място той е основоположник на един нов исторически клон на науката – история на изкуството. Второ, Вазари събира огромен по размери материал за 159 творци, като за първи път прилага стилистичния анализ като метод на художествената критика и научното изследване. Трето, той първи се опитва да осмисли цялото многообразие на сменящите се една след друга художествени форми и направления като закономерно развитие и еволюция на определени творчески принципи, установяването на които му позволява да различи и обедини отделните явления в изкуството. Четвърто, Джорджо Вазари пръв въвежда историографията като критерий за създаване на колекция. След като анализира рисунките на Рафаел, Вазари създава първата частна колекция от рисунки, тъй като до това време се колекционират само картини и скулптури.

Козимо I Медичи се стреми да се прослави като покровител на науката и изкуствата във Флоренция. Ето защо през 1439 г. той създава Платонова академия и основава Лаурецианска библиотека. Така се дава възможност на прочути за времето си учени, писатели, поети, художници или хуманисти, най-общо казано, да се съберат около двора на Медичи и новите културни институти, създадени от него.

През епохата на Ренесанса се появяват и редица други биографии и автобиографии на прочути майстори. Така например първата биография на художествен творец е посветена на Филипо Брунелески. Първата автобиография на художник е на Лоренцо Гибирхи – скулптор, архитект и живописец. Една от най-популярните автобиографии от това време е на художника Бенвентуто Челини. Той започва да я пише през 1558 г. и я дописва през 1562 и 1567 г., т.е. четири години преди смъртта си. Ярко свидетелство за отношенията между ренесансовите творци е *Дневникът* на Микеланджело.

Галерия Пити

За голямата си лична колекция от произведения на изкуството Козимо I Медичи и неговата съпруга Елеонора ди Толедо закупуват **двореца Пити**. Той е построен през втората половина на XV век по поръчка на един от най-богатите флорентинци Лука Пити. Архитект на тази уникална сграда е гениалният творец Филипо Брунелески (1377–1446). Независимо от по-късните преустройства на сградата, нейната фасада запазва оригиналния си облик.

През 1558 г. дворецът Пити е купен от Елеонора и предоставен на архитект Бартоломео Аманати за преустройство с оглед изискванията на новите собственици. В продължилото до 1577 г. строителство, дворецът и околното пространство придобиват съвършено нов облик. За първи път в европейската архитектурна практика се създава архитектурен парк – градините Боболи. Архитектът Б. Аманати умело използва склоновете на хълма около двореца, за да разположи един оригинален парков ансамбъл. Така дворецът Пити се превръща в блестяща за времето си светска резиденция.

В началото на XVII век дворецът е основно ремонтиран. За цялостното му украсяване с фрески е поканен Джовани ди Сан Джовани, който заедно с Форини и други флорентински художници изписват двореца в духа на маниеризма. Последното преустройство на двореца е от средата на XVII век. На втория етаж залите са покрити със стенописи от най-добрите майстори на барока – Петро да Кортоната и неговия ученик Чиро Фери. Петте дворцови зали са украсени със сцени от античната митология, посветени на Венера, Аполон, Марс, Юпитер и Сатурн.

От средата на XVII век в двореца Пити е разположена херцогската колекция от картини. Тя включва такива ценни платна от ренесансови и други майстори, като: „Мадона с младенца“ на Филипо Липи, „Портрет на юноша с червена барета“ и „Портрет на млада жена“ от Сандро Ботичели, „Поклонение на младенца Христос“ от Франческо Ботичели, „Оплакването на Христос“ и „Мария Магдалена“ на Петро Перуджино и др. Колекцията включва десет от най-забележителните творби на Рафаел Санти, най-интересните от които са „Мадона под балдахин“, „Донна Гравида“, „Мадона дел Грандука“. Тициан е представен с пет свои творби, между които и „Мария Магдалена“. От Рубенс са експонирани „Завръщане от полето“ и „Последиците от войната“, от Веласкес – „Портрет на Филип IV на кон“, както и творбите на редица други стари майстори.

За разлика от Уфиций, който през 1737 г. преминава в собственост на град Флоренция, дворецът Пити и колекцията му продължават да

бъдат владение на флорентинските монарси. През 1828 г. херцог Леополд III открива галерията за посетители и едва през 1911 г. тя преминава под попечителството на Италианската държава. (Сега Галерия Пити е разположена на втория етаж на двореца, където в 20 парадни помещения са експонирани картините от колекцията. На първия етаж на двореца са разположени Музеят на среброто и Галерия за съвременно изкуство.)

Тъй като херцогската колекция е твърде голяма и не може да се помести само в двореца Пити, се решава да се съединят дворецът Векио, в който е седалището на правителството, с Пити и по такъв начин се построява една уникална и несрещана до този момент по архитектурното си предназначение сграда – един коридор, минаващ над р. Арно, към който са изградени пристройки, в които се разполагат картини и многобройни паметници – археологически, етнографски и др. п. Тъй като на италиански такъв дълъг и покрит коридор се нарича галерия, от там и придобилият по-късно световно приложение термин „галерия“, означаващ художествен музей.

Галерия Боргезе

Най-известният така създаден художествен музей е *Галерия Боргезе*. Историята на развитието ѝ е тясно свързана с историята на фамилията Боргезе, тъй като до преминаването ѝ към държавата тя е частна колекция.

Родът Боргезе води своето начало от Сиена. През 1550 г. в Рим се заселва Маркантонио Боргезе. Неговият най-голям син – Камило Боргезе е папа Павел V. Той се възкачва на папския престол в период на упадък, след заника на Ренесанса и господството на испанците над италианците. Най-значителното дело на папа Павел V е завършването на катедралата „Св. Петър“. За своя род папата допринесъл чрез издигането на племенника си Сципионе Кафарели – кардинал Боргезе.

Младият кардинал Боргезе, опирайки се на папската подкрепа, разполага с много пари и власт. Той полага основите на богата колекция от произведения на изкуството. В резултат на покупки, подаръци, а понякога и на конфискации, фамилната колекция бързо се разраства. През 1607 г. папската финасова служба конфискува картините от ателието на фалиралия художник Кавалиере Арпино, между които е имало творби на Караваджо. На следващата година кардинал Боргезе принуждава кардинал Сфондрато да му продаде шедьоврите на Тициан – „Небесна и земна любов“ и „Венера завързва очите на Амур“. Откупена е и колекцията от антични скулптури на Темазо де ла Порта. При папа Павел V се провеждат големи археологически разкопки, по-

голямата част от находките се предават във фамилната колекция. Така се създава една от най-богатите частни колекции в Италия. В нея най-широко са застъпени италиански художници от XVI–XVII век от тосканската, римската, венецианската и емилианската школа. Най-многобройни са картините на Тициан, Веронезе, Досо Доси, Караваджо и др. От скулпторите най-богата е сбирката от творби на Лоренцо Бернини, работил и по украсата на парка около вила Боргезе.

Кардинал Боргезе издига красив дворец за богатата си колекция. Строежът на сградата и парка около нея е възложен на архитект Фламинио Понцио през 1606 г. и продължен от Джовани Вазанцио до завършването през 1619 г. В разкошния парк и на първия етаж и до днес са разположени скулптурните сбирки, а на втория етаж – колекцията от картини. В завещанието си кардинал Боргезе включва строги клаузи за съхраняването на колекцията от специална комисия, която да следи тя да преминава от наследник на наследник неделима. Естествено е, че превратната историческа съдба на Италия през XVIII и XIX век е дала отражение и върху колекцията Боргезе. Една част от картините са продадени в трудни години, а друга – разграбвана през войните, но като цяло тя се запазва до началото на XX век. Франческо Боргезе не оставя преки наследници и тогава държавата след дълги съдебни процедури през 1902 г. откупува двореца, парка и колекцията.

Колекциите на Ватикана

Рим също дава своя принос за развитието на идеите на хуманизма. Започва провеждането на системни археологически разкопки на античните руини с цел да се проучат форумът, дворецовите и храмовите комплекси на Древния Рим. Издирването и колекционирането на античните паметници се води най-системно от папа Сикст IV и неговите приемници. Така той полага основите на онова културно меценатство, благодарение на което се създават ненадминатите шедеври на италианските художници от времето на Ренесанса. Името на папа Сикст IV е известно не само със Сикстинската капела – връх в живописата на Микеланджело, но и с това, че той първи „дава“ на римляните достъп до безценните папски колекции с произведения на изкуството, събрани в Капитолийския музей, наречен тогава *Антиквариум* (1471).

При папа Юлий II за реставратор и отговарящ за папските колекции е назначен Рафаел. Той работи упорито в двореца Белведере (изграден от архитекта Браманте) и заобикалящите го градини, където издига и реставрира множество антични скулптори и релефи. Така по време на Италианския ренесанс се слага и началото на системни

археологически проучвания на античното наследство на Рим. Специално внимание се отделя за реставрирането, опазването и експонирането на паметниците във **Ватиканските музеи**.

Италианският ренесанс влияе силно върху развитието на изкуството и културата в съседните европейски страни. Не случайно в историята на изкуството е възприет терминът „Северен ренесанс“ за разпространение идеите на Ренесанса в страните на север от Алпите. В резултат на това са най-високите художествени постижения във Фландрия-Белгия и северните провинции на днешна Холандия. Изкуството във Франция, Германия и Испания се развива под влияние на произведенията на италианските художници. Колекционерството в тези страни бързо се развива. Повечето владетели и извън Италия създават големи колекции от произведения на изкуството, като се стремят в тях да бъдат представени не само местни, но и чуждестранни художници. За тази цел в дворците на крале и херцози са канени най-прочутите европейски творци.

През Ренесанса се поставя началото и на издаване на първите *каталози* на частни колекции. Развитието на пазара на произведения на изкуството налага строгото проследяване на най-значимите художествени творби от създаването им и преминаването от една колекция в друга, както и предотвратяване на възможността да се продават фалшификати. Така например в един от първите издадени каталози през 1627 г. в Лондон на всички картини са отпечатани скици, за да се добие по-пълна представа за техния действителен сюжет. Повишаването на цените на художествените произведения и превръщането им в капитал налагат тяхното фиксиране и каталогизиране. Изработват се критерии за оценка на високите художествени стойности на творбите на големите майстори. Всичко това допринася през следващите векове колекционерството да се развие с непознати до това време мащаби. Така изкуството излиза на пазара и се откъсва от своите основни до тогава меценати – църквата и владетелите. Трето съсловие, в стремежа си да се изравни с аристокрацията и висшето духовенство, заделя все повече средства за произведения на изкуството и за създаване на свои колекции от най-високите постижения на съвременни и стари майстори.

Независимо от появата на нови колекционери, безспорно е, че и през XVII век католическата църква е основен меценат на художниците. Рим е център на художествените изкуства и културата. Папите един след друг се стараят да се увековечат в историята чрез създа-

ването на шедьоври от съвременните им творци. Изграждането на катедралния храм „Св. Петър“ в Рим говори за това.

Създаване на първите кунсткамери

До обединението на Германия през 1870 г., тя е разделена на малки независими държави. Техните владетели се стремят да подражават на кралете на европейските империи и създават богати художествени сбирки разположени в специални за тази цел зали, наречени на немски език – *кунсткамери*. Тези кабинети на изкуството намират най-широко разпространение през XVII и XVIII век. Те по нищо не се различават от италианските галерии. В тях се съхраняват частни колекции предимно на картини и скулптори, както и някои образци от приложните изкуства. Кунсткамерите намират широко разпространение сред многобройните германски държави, както и в съседните страни. По техен образец и Петър I създава прочутата си Кунсткамера в Санкт Петербург.

Кунсткамерата в Мюнхен

Типичен пример за новите форми на художествените музеи са владетелските колекции в Мюнхен. През 1530 г. е построен летният павилион на херцог Вилхем IV, богато украсен с цикъл исторически картини. При херцог Алберт V през 1576 г. е построен съобразно тогавашната мода Кабинет на куриозите, в който се колекционират наред с произведения на изкуството и редица природни и исторически забележителности. През 1598 г. е направен първият инвентарен опис на колекциите, събрани в него.

От началото на XVII век започва целенасочено и системно откупуване на картини на световни майстори. При херцог Максимилиан (1597–1651) се създава богата колекция от картини на Дюрер. При направената инвентаризация на Кабинета на куриозите през 1598 г. са регистрирани 778 картини. Техният брой непрекъснато нараства. Най-богата е колекцията на старонемската живопис. Освен творби на А. Дюрер много пълна е сбирка от картини на Грюневалд и Алтдорфер. Друга много известна и може би, най-пълна и най-красива е колекцията от картини на Рубенс. За богатството на тази сбирка допринася не само системното откупуване на негови творби веднага след тяхното завършване, но и придобиването на личната му колекция.

Много богата е колекцията от картини с християнска (молитвена) тематика. Тя се създава по време на Лудвик I, като са закупени редица

творби на Рафаел, главно мадони, картини от Кьолнската и Старонидерландската школа.

В края на XVIII век херцогската колекция се обогатява с много картини в резултат на обединяването със съседното на Мюнхен херцогство Пфалц. Новият херцог Карл Теодор пренася в Мюнхен богатата си колекция от 700 картини, главно нидерландска живопис, но няма къде да бъдат разположени. Ето защо през 1779 г. в дворцовия парк се открива галерия, която е достъпна за посетители, както и за младите художници, които да се учат от класическите образци.

Времето от края на XVIII и началото на XIX век е свързано с политически и военни катаклизми, които нанасят големи вреди на колекциите с художествени произведения в цяла Европа и конкретно в Мюнхен. По време на войните на Наполеон една част от картините на дворцовата галерия са отвлечени във Франция и след края на войните, в резултат на продължителни преговори, само малка част от тях са върнати. През 1803 г. при осъществяване на секуларизацията (отчуждаване на църковните имоти в Бавария) многобройни произведения на изкуството остават на произвола на съдбата. Тогавашият завеждащ херцогската галерия Фон Манлих събира много картини. През 1827 г. Лудвиг I откупува колекцията на братя Боасере, в която са застъпени предимно картини от старогермански и нидерландски майстори.

Кунсткамерата в Дрезден

Една от най-старите кунсткамери е създадена в Дрезден. Първата колекция датира от 1560 г., собственост на местния владетел Август I (1553–1586). Според тогавашната мода в нея са включени картини на известни художници, скъпоценности, мебели, уникални изделия на художествените занаяти, предмети на лукса, бижута, часовници, позлатени и обковани със скъпоценни камъни оръжия, физически и алхимически уреди и инструменти, природни уникали и куриози.

През 1578 г. е съставен първият инвентарен опис на сбирката в Кунсткамерата. След един век колекционерство през 1658 г. в колекцията вече се наброяват и 118 картини, сред които и творби на Албрехт Дюрер, Лукас Крапах Стария и др.

При Август Силния Саксонската държава достига своето най-голямо икономическо развитие и военна мощ. Той придобива и полската корона през 1697 г. За създаването на първата публична картинна галерия допринася придворният архитект, французинът Реймон льо Пла. Под негово ръководство е преустроена конюшната в Юденхоф и в нея са експонирани картините от кралската колекция, отново инвентаризирани през 1722 г.

По това време се изгражда и най-известната дрезденска барокова сграда – *Цвингера*. Строена по проект на Пьопелман през 1711–1732 г., откритата празнична зала към двореца на Август Силни поражда с изяществото на своите линии и богатството на бароковата украса. Към нея през 1847–1854 г. в стил италиански ренесанс Готфрид Земпер издига *Картинна галерия*.

При Август Силния и неговите приемници се закупуват повечето платна от стари майстори в сегашната колекция. През 1741 г. са закупени 268 картини от колекцията на Валенщайн в Дукс, през 1742 г. – 84 картини от Прага, които са от кралската галерия, част от наследството на принц Карино от Париж, между които са такива шедьоври като: „Саксия с червено цвете“ на Рембранд и „Момиче чете писмо“ на Вермер ван Делфт. През 1745 г. от Моденския херцог са закупени сто картини, сред които и „Христос и фарисеят“ на Тициан, голямо форматните табла на Кореджо и картината за семейство Кучина на Паоло Веронезе. През 1754 г. постъпва най-известната картина на Дрезденската галерия – „Сикстинската мадона“ на Рафаел. За богатствата на колекцията съдим от излезлия през 1765 г. първи отпечатан каталог на галерията.

Дрезденската галерия по време на своето повече от четири века съществуване е подложена на много разрушения и унищожения на картините от многобройните войни, водени на германска територия, като се започне от Седемгодишната война в средата на XVIII век и се свърши с унищожителната бомбардировка на града на 13 февруари 1945 г. в края на Втората световна война.

Втора група музеи са обособени в *Албертинум* до терасата на Брюл. Там се намират галерията „Нови майстори“, „Зеленият свод“ с богатата сбирка от декоративно и приложно изкуство, Нумизматичен кабинет, създаден от херцог Георг (1505–1530); Скулптурна сбирка и зала за специални изложби. В отделни сгради са разположени: *Графичен кабинет* – създаден през 1505 г. и съдържащ над 600 хил. графични произведения от XV до XX век включително; Библиотеката за изобразителни изкуства, Етнографският музей, Музеят за художествени занаяти в Дрезден-Пилниц и Марионетната сбирка в Дрезден-Радебойл.

Постепенно в кунсткамерите започват да се съхраняват и различни други уникални предмети от археологически произход, природни и други забележителности, както и местни етнографски материали, интересни битови и култови предмети от далечни страни на Азия, Африка и Латинска Америка, донесени от там след колонизирането им. Ето защо кунсткамерите се превръщат в малки, универсални за времето си музеи, имащи богати, но твърде несистемно събрани колекции.

Независимо от еkleктичния им характер в тях продължават да преобладават художествените сбирки.

Кунсткамерите в германските държави са фундамента, върху който в последствие се създават съвременните художествени музеи. Комплектуването в тях на колекции от различни по произход произведения на изкуството, през превратните за Германия векове, е дейност с огромно значение за бъдещото развитие на галериите в обединената държава. По такъв начин в германските кунсткамери се съхранява за поколенията голяма част от националното художествено наследство.

Кунсткамерата на Петър Велики в Санкт Петербург

Сред най-богатите и с разнообразен състав на колекциите е Кунсткамерата на Петър Велики в Русия. Тя е създадена след прочутата му европейска обиколка. От нея той се завръща с няколко богати сбирки – зоологическа, ботаническа, минераложка, както и с редица прибори и инструменти. Заедно с другите реформи, които предприема енергичният владетел за приобщаването на изостанала Русия към модерния европейски свят, е и създаването на личната му колекция. Петър I действа с присъщия му замах и за времето от 1704 до 1718 г. с императорски укази от всички краища на империята постъпват уникати, които попълват археологическа, нумизматична, историческа, ботаническа, зоологическа, анатомическа и художествена колекции. Към местните музейни предмети е добавена и личната сбирка на Петър I от оръжия и произведения на изкуствата, закупени през 1698 г. при пребиваването му в Холандия. От 1724 г. Кунсткамерата е предадена за управление и развитие на Руската академия на науките под личния надзор на М.Ломоносов, който има най-голям принос за богатството и всестранната насоченост на колекциите.

Първата експозиция на Кунсткамерата е открита през 1719 г. в Кикини палати до манастира Смолни. Изграждането на музейната сграда на Василевския остров в Петербург започва през 1722 г. Според проекта в нея трябва да се разположат библиотеката на Руската академия на науките и Кунсткамерата. Официалното откриване на сградата става на 25 ноември 1728 г., след смъртта на Петър Първи. В новата сграда музеят има по-добри условия за експониране на многобройните музейни предмети. Богатата колекция на Петър I лежи в основата на четири отдела, дали основата на четири бъдещи музея: кунсткамера – художествена сбирка, натуркамера – природонаучна сбирка, мюнцкамера – нумизматична колекция и самия кабинет на великия владетел, превърнат по-късно в исторически музей. През 1741 г. е отпечатан първият каталог на музея, озаглавен „Палата на Санкт

Петербургската императорска Академия на науките. Библиотека и Кунсткамера“.

Колекциите на Кунсткамерата продължават да се попълват и през следващите години. Постъпват картини, акварели и графики от западноевропейски художници, като Рембранд, Ван Дайк и др. По своето богатство и систематизация, художествената колекция на Кунсткамерата съперничи на най-богатите европейски музеи от това време. През 1747 г. в Академията на науките избухва пожар и нанася сериозни щети на Кунсткамерата. Всички незасегнати музейни предмети са евакуирани в дома на Демидов и отново са върнати във възстановената сграда на Кунсткамерата през 1766 г. По време на управлението на Екатерина II, в музея продължават да постъпват както отделни музейни предмети, така и цели колекции. Според „Описанието“ на Кунсткамерата от 1800 г. нейната структура се запазва непроменена. Това „Описание“ е първото по рода си в Русия. В него се предава накратко историята на създаването на Кунсткамерата, както и подробен каталог на колекциите съхранявани там.

Прерастване на владетелските колекции в художествени музеи

Абсолютистките монархии през XVII и XVIII век са сред традиционните меценати на творците. Владетелските колекции се попълват чрез поръчки, покупки, а често и чрез завоевания и грабежи. Така например английският крал Чарлз I Стюарт закупува една голяма част от колекцията Гондзага през 1627 г. за 80 хил. лири. Испанският крал Филип III изпраща Веласкес през 1643 г. да закупува италиански творби за кралската колекция. Италия е обект на многобройни грабежи и опустошения по време на многобройните войни, водени на нейна територия. Най-унищожителни са те по времето на Наполеоновите походи. В резултат на масовото разпродаване и разграбване, само една малка част от ренесансовите творби се намират на територията на страната. Ако шведската кралица се заселва в Рим, за да може да откупува на място италиански картини, то френските владетели от XVI век до Наполеон изпращат войските си за тази цел. Ето защо в Лувъра, който от 1681 г. се превръща в Кралска художествена академия, се натрупва огромна колекция на италиански майстори. В огромната империя на Хабсбургите също се създават редица владетелски колекции. Поради превратната историческа съдба на тези владения, покриващи през определени исторически периоди големи площи от Централна и Западна Европа, те често променят своя притежател. Традиционните династични бракове също налагат пренасянето на художествени сбирки от една страна в друга. Това непрекъснато

движение на колекции от произведения на изкуството в Европа се ограничава през втората половина на XIX в. със създаването на съвременните художествени музеи.

Създаване на най-големия художествен музей във Франция – Лувър

При управлението на Луи XIV (1643–1715) се заражда идеята бившият кралски дворец Лувър да се превърне в *художествен музей*. През 1774 г. граф Д'Анжевил, отговорник за строителството и кралските колекции, се заема с осъществяването на тази идея. Той възнамерява да събере на едно място най-големите шедьоври, разпръснати в различни дворци, като по такъв начин покаже истинската им стойност. Създаването на богат музей ще увеличи престижа на кралството и ще покаже пред останалия свят могъществото на Франция и в областта на културата. От друга страна граф Д'Анжевил смята, че една такава представителна колекция ще има и много силно въздействие върху творците, тя ще послужи за възраждането на френското изобразително изкуство, позволявайки на младите художници да се доближат до шедьоврите.

Първите стъпки към създаването на бъдещия музей са предприети с ремонта на Голямата галерия. Финансовите затруднения на кралството в края на XVIII в. са основната пречка проектът да не бъде реализиран.

Музеят Лувър е една от рождбите на Великата френска революция. На 27 септември 1792 г. Конвентът постановява да се създаде постоянна изложба от кралските колекции и други произведения на изкуството, които наброяват над три хиляди. Официалното откриване на музея за гражданите на Френската република е на 19 ноември 1793 г. Лувърът е първият публичен музей, отворен с единствената цел да дава възможност на обикновените посетители да се докоснат до шедьоврите на световната култура.

След като революционната власт обявява за народна собственост всички богатства на кралските резиденции и владенията на емигрантите-роялисти, във „*Френския музей*“, както се нарича по това време Лувърът, постъпват много произведения на изкуството. Те са експонирани само в една квадратна зала на двореца и в част от прилежащата ѝ галерия.

Създаването на кралските колекции е дълъг и противоречив процес. Той е пряко свързан с историческото развитие на Франция през Средновековието. Редуват се ползотворни периоди и времена на кризи, свързани със сложния процес на обединение на френските земи под

върховната власт на краля. След края на Стогодишната война през 1453 г., когато англичаните са окончателно прогонени от френската територия, започва период на възраждането на Франция. При Луи XI и Карл VIII страната се превръща в единна държава. Постепенно тя се издига като решаващ фактор в европейските дела. Икономическата и военната мощ на Франция през XVI и XVII в. дават възможност за успешното развитие на изкуството и културата. Бързото създаване на кралски колекции е характерно за периода на формиране на абсолютната монархия във Франция, достигаща своя връх по времето на Луи XIV в края на XVII и началото на XVIII в. Успешните войни с всички съседи дават възможност сред военните трофеи да попаднат забележителни произведения на изкуството, които да намерят своето ново място във френските дворци.

Първата кралска колекция е от времето на Франсоа I (1515–1547). Тя включва само дванадесет платна, но на такива велики художници като Рафаел, Тициан, Леонардо да Винчи и неговата Джоконда. При Луи XIII (1610–1643) в Кралския кабинет се съхраняват над двеста картини. Най-голямото количествено и качествено нарастване на кралските колекции става по време на дългото и успешно управление на Луи XIV (1643–1715). Кралят „Слънце“ остава във френската и световната история не само с успешните си военни походи в съседните страни, но и със стремежа си да остави след себе си най-бляскавия кралски дворец в Европа – Версай. За строящата се нова огромна императорска резиденция той подбира уникални творби на френски и чуждестранни майстори, които да смайват неговите високи гости. Така при смъртта на Луи XIV в двореца се намират над 2 500 произведения на изкуството.

По време на завоевателните походи на Наполеон в Египет, Италия и другите европейски страни се заграбват много произведения на изкуството, една част от които са върнати впоследствие, но по-голямата част от тях остават в експозицията и фондохранилищата на Лувъра. По този начин в неговите зали намират място такива уникални художествени творби като „Нике“ от Самотраки, „Венера Милоска“, „Мона Лиза“ на Леонардо да Винчи, „Робите“ на Микеланджело и мн. др.

Така създаваните векове на ред колекции на френските крале намират своя пристан в най-големия художествен музей в света – Лувъра. През 1855 г. се налага концепцията, че музеят трябва да е отворен за широката публика през цялата седмица, а не само в почивните дни, както е до тогава, и не само „привилегированата“ публика от художници и чужденци да имат достъп до колекцията. По този начин предназначенията само за кралските особи и техните

аристократични гости произведения на световното изкуство стават общодостъпни. Така се поставя началото на демократизирането на художествените музеи в световен мащаб.

През втората половина на XIX в Лувърът е водещият художествен музей в света. Той дава своя принос за основаването и развитието на новата хуманитарна наука, изучаваща историята и теорията на музейната дейност – музеология. През 1882 г. към него се създава първата в света музеоложка школа – „Екол дьо Лувр“. Разпространението на музеоложки знания се осъществява чрез издаваната „Библиотека на Лувърската школа и музеите на Франция“.

Руските императорски колекции и създаването на най-големия художествен музей в Русия – Ермитажа

Най-големият и най-богат музей в Русия е Ермитажът. Той е създаден в Санкт Петербург през 1764 г. при управлението на Екатерина II по време на т.нар. просветена монархия. Амбициозната владетелка решава да надмине по богатство западноевропейските дворцови колекции. Затова тя не жали средства за откупуване на най-скъпите и с най-високи художествени стойности творби на стари майстори. Първоначално колекцията има дворцов характер и затова е уредена в малък самостоятелен дворец, известен като *Малкия Ермитаж*. Основа на сбирката са 225 картини, но само за десет години техният брой нараства на 2 080. Картините се разполагат в балните зали и помещенията за приеми и уединение. Самото наименование на бъдещия световноизвестен музей идва от място за усамотяване – ермитаж. Екатерина II има намерение помещенията, определени за отход и контакти с най-близките ѝ приятели, да са богато украсени с произведения на изкуството.

На втората година от възшествието на Екатерина II на престола, германският търговец И. Е. Гоцковски се обръща към руската императрица с предложение да закупи сбирка от 225 картини на известни фламандски и холандски майстори, която той събира за Фридрих II, но владетелят не може да я откупи поради финансови затруднения в резултат на Седемгодишната война. Постепенно колекцията нараства в резултат на активно участие в разпродажбите на произведения на изкуството в Европа на представители и приятели на Екатерина II като Дидро, Грим, Волтер и др. Така например с посредничеството на Дидро през 1772 г. в Париж е откупена колекцията на барон П. Кроза, в която влизат уникални творби на Джорджоне, Рафаел, Тициан, Рембранд и други стари майстори. С помощта на руския посланик в Лондон през 1779 г. е откупена част от

колекцията на лорд Р. Уолпол – 198 картини. При участието на граф Д. А. Голицин – посланик на Русия във Франция, се закупуват 119 картини, сред тях са и 9 платна на Рембранд. Така постепенно колекцията от живопис в Ермитажа нараства през 1785 г. на 2 658 картини. Това е невиджан темп за създаване на колекция и уникален етап от развитието на европейската култура през XVIII век. Единствено американските колекционери могат да съперничат на Екатерина II, но едва след един век. Освен картини и рисунки, в музея се колекционират монети и медали. В библиотеката се събират книги от всички страни, като специално са откупени и личните библиотеки на Волтер и Дидро.

Постепенно с обогатяването на колекциите те се разполагат в новопостроени сгради – Стария Ермитаж, Новия Ермитаж и Зимния дворец. Строителството на отделните сгради на днешния музей продължава през целия XVIII и началото на XIX в. *Малкият Ермитаж* е строен от арх. Вален-Деламот и арх. Фелтен от 1764 до 1767 г. В същия бароков стил е издигнат и *Старият Ермитаж* от арх. Ю. М. Фелтен през 1775–1784 г. Тук се намира прочутото копие на Лоджиите на Рафаел. Няколко руски художници са изпратени в Рим и там върху платно копират фреските на Рафаел от галерията, строена от Браманте. След завръщането си в Петербург художниците рисуват в специално изградената от архитект Кваренги през 1788 г. галерия в Ермитажа. Така се създава единственото копие на Лоджиите на Рафаел.

Увлечението по театралните представления през XVIII в. налага при царската резиденция да се построи и придворен театър. Така през 1783 г., преди да бъде завършен Старият Ермитаж, на архитект Кваренги е възложено проектирането на *Ермитажния театър*. При строителството му са използвани стените на Зимния дворец на Петър I, построен на това място през периода 1716–1723. Ермитажният театър е едно от най-прекрасните произведения на архитект Кваренги. Неговата фасада към Нева е украсена с колонада в коринтски ордер.

Зимният дворец е строен през 1754–1762 г. от архитект Франческо Бартоломео Растрели в стил барок. Той има внушителни размери – дължина 200 м и ширина 160 м. Във вътрешността на двореца са разположени 1057 помещения с 1945 прозореца.

При управлението на император Николай I Зимният дворец е унищожен от стихийен пожар през зимата на 1837 г. За невероятно кратък срок от 15 месеца двореца изцяло е възстановен под ръководството на руските архитекти Васил Петров Стасов и Александър Павлов Брюлов. Основната задача пред Стасов е възстановяването на сградата в първоначалния ѝ вид, а Брюлов оформя интериора на двореца съобразно новите естетически вкусове.

Времето на управлението на Николай I се свързва и със строежа на първата специално проектирана за музей сграда в дворцовия комплекс – *Новия Ермитаж*. За тази цел е поканен съзателят на Пинакотеката в Мюнхен архитект Лео фон Кленце. Строителството продължава от 1842 до 1851 г. и се ръководи от руските архитекти Н. Е. Ефимов и В. П. Стасов. Приложени са всички постижения на европейската архитектура при създаването на големи музеи, така характерни за средата на XIX век. Просторните зали са осветени от остъклените покриви с равномерна светлина, недаваща отблясъци от платната с маслени бои. Новата музейна сграда е свързана с вътрешността на Зимния дворец.

За разлика от Екатерининския Ермитаж, където картините се разполагат с единствена декоративна цел, в Новия Ермитаж се прилагат принципите на новосъздаващата се наука за музеите – музеология. Пренесените от Малкия и Стария Ермитаж произведения на изкуството са експонирани в новата сграда хронологически по национални школи. Емблема на новия художествен музей става забележителният му вход с фигури на атланти, изсечени от гранит под ръководството на руския скулптор Александър Теребенев.

Тържественото откриване на Императорския музей е на 5 февруари 1852 г. Първите му посетители са поразени от богатството на експозицията и от модерния начин на нейното поддръжане. Освен с ценните картини, музеят се слави и с многобройните скулптури и произведения на приложното изкуство. През 60-те години на XIX в. Императорският музей е открит за широката публика.

Превръщането на руските царски колекции в един от най-големите художествени музеи в света продължава повече от век. Първият уредник и реставратор в Ермитажа е венецианският художник Ж. А. Мартинели, който постъпва на работа през 1774 г. Постепенно неговите сътрудници стават трима и с общи усилия започват описването и класификацията на колекцията. Достъпът до картините е само за приближените на двореца, а в отсъствие на императрицата се посещават и от художници, учени и дворяни. За всяко посещение се взема разрешение от обер-гофмаршала на двореца.

През 1758 г. се създава императорската Художествена академия. В нея започват да се колекционират картини на руски художници. От 1760 г. тази колекция става общодостъпна за посетители. Устройват се ежегодни седмични художествени изложби, които се посещават от широк кръг публика.

След откриването на експозицията в Новия Ермитаж през 1852 г. и нейното отваряне за широка публика през 60-те години на XIX в., се поставя началото на истинска музейна дейност в дворцовия комплекс

на руските императори. Така постепенно една от най-големите владетелски колекции в Европа се превръща в световно известния художествен музей – Държавен Ермитаж.

Оръжейната палата в Москва

Друг музей, който се създава на основата на владетелски колекции в Русия, е Оръжейната палата. Тя е известна още от XV век като най-богата държавна съкровищница. До превръщането ѝ в истински музей в началото на XIX в. се преминава през много трудности, които довеждат и до унищожаването на някои безценни произведения на приложното изкуство. Една част от тези съкровища дълго време са използвани като царски достойнства и бижута. Едва през XVII в. започва да се оформя музейно ядро от предмети, демонстриращи могъществото и неувяхващата слава на бившите владетели на руския престол. При Петър I през 1720 г. се извършва пълна инвентаризация на колекциите и с указ се утвърждава тази музейна институция.

През 1755 г. на ректора на Московския университет се възлага да изготви проект за устройството на Оръжейната палата. Според този проект е необходимо да се построи нова сграда, колекцията да се обработи научно, да се показва на посетители като обстойно се обясняват експонатите, да се издаде каталог на колекцията, в който и на чужди езици да се обяснят богатите и курioзни предмети, собственост на руските владетели.

Едва в началото на XIX в. бившите палати на Борис Годунов са разрушени и на тяхно място за времето от 1806 до 1810 г. е издигната сградата на днешната Оръжейна палата по проект на арх. Егоров. През 1806 г. излиза Указ на император Александър I за правилата на управление и съхраняване на старините в Оръжейната палата. Изпълнението на указа е съпроводено с ежегоден бюджет от 10 хил. рубли. По време на Отечествената война срещу Наполеоновата армия съкровищата са евакуирани в Нижний Новгород. В новата сграда те са експонирани през 1813 г. Пръвоначалният достъп до новия музей е само за привилегирована публика. През 1807 г. излиза от печат първа част от богато илюстрирания *Каталог* на колекцията на Оръжейната палата, подготвен от историка А. Ф. Малиновски. Втора и трета част на *Каталога* са публикувани през 1835 г.

Испанските кралски колекции и създаването на най-големия художествен музей в Испания – Прадо

Музеят Прадо се създава въз основа на испанските кралски колекции през 1819 г. В неговата богата сбирка намират място картини

на испански художници и прочути майстори от времето на Ренесанса в Италия, представители на Северния ренесанс, както и на отделни творци от Фландрия и Франция, работили през XVII век. Като цяло колекцията на музея Прадо включва творби от Ренесанса до средата на XIX век. Най-представителната и най-пълна е частта, посветена на испанската живопис. Ако при откриването на музея в него има 311 картини, през 1821 г. те нарастват на 512, за да достигнат сега 3200, експонирани в 115 зали.

Началото на кралската колекция от картини на известни художници се полага от Карл V (1516–1556). Запазени са инвентарни описи на закупените от него платна. С особено уважение той се отнася към произведенията на Кореджо и Пармиджанино. За придворен художник е назначен Тициан, който единствено е имал право да рисува портрети на краля – „Император Карл V на кон“ (1548 г.). При приемника му Филип II (1556–1598) традицията се утвърждава. Тициан рисува един от най-реалистичните портрети на младия крал в доспехи.

Управлението на Филип II е свързано с големи военни успехи и завоевания. Благодарение и на икономическата мощ на кралството, неговият монарх успява да закупи големи колекции с картини на италиански и нидерландски майстори. Втората половина на XVI век е времето на католическата реакция след Ренесанса, а Испания играе водеща роля в католическия свят. В мадридския двор се дава простор на мистицизма и аскетизма. Любимият художник на Филип II е Йеронимус Босх. Неговите религиозни, мистични картини изпълват покоите на краля в новата му резиденция – манастира „Св. Лаврентий“ и двореца Ескуриал. Точно по това време в Испания пристига избягалият от Крит художник Доменикос Теотокопулис (1548–1625), станал по-късно световноизвестен с испанското си прозвище Ел Греко (Гъркът). При Филип III (1598–1621) кралската колекция се обогатява с „Благовещение“ на Фра Анжелико и картини на Рубенс.

Най-голям колекционер сред испанските монарси е Филип IV (1621–1665). По време на неговото управление се закупуват картини от всички краища на Европа. Най-голямата част от колекцията на екзекутирания английски крал Чарлз I пристига в Испания благодарение на предприемчивите кралски пратеници на разпродажбата в Лондон. Сред многобройните картини са шедьоврите на Мантенья – „Смъртта на Богородица“, Рафаел – „Светото семейство“, Дюрер – „Автопортрет“ и много други творби на Тициан, Тинторето, Веронезе и др.

През 1628/29 г. с дипломатическа мисия в Мадрид пристига Питер Паул Рубенс. Освен като посланик на Нидерландия, той изпълнява и редица поръчки на краля. По време на престоя си се среща с младия придворен художник Диего Веласкес, върху който оказва голямо

духовно влияние. След смъртта на Рубенс през 1640 г. голяма част от личната му колекция и повечето творби от късния му период са откупени от испанския губернатор на Фландрия Фердинанд (брат на Филип IV). Така в музея Прадо преминават „Автопортрет“ на Тициан, „Целувката на Юда“ и „Коронясването с трънен венец“ на Ван Дайк, „Трите грации“, „Градината на любовта“, „Селски танц“, „Портрет на Мария Медичи“ на Рубенс и др.

В музея Прадо централно място сред творците на XVII век заема Диего Веласкес. Дълбоко реалистично, неговото изкуство утвърждава хуманизма и преклонението пред човека и неговата личност. Ето защо той не е само придворен художник, оставил галерия от портрети на Хабсбургите, а и национален художник, пресъздал в своите творби библейски сцени, антични мотиви и съвременни пейзажи. Веласкес пътува два пъти до Италия и се завръща с богати колекции от ренесансови картини на Тициан, Паоло Веронезе, Басано, Рафаел, Пармиджанино и др. Така прецизно събрана, огромната кралска колекция не бива да се разделя и изнася извън двореца според завещанието, направено от Филип IV три дни преди смъртта му през 1665 г. Завещанието се спазва до момента, в който на испанския трон е издигнат със силата на щиквете Жозеф Бонапарт. В знак на признателност на своя непобедим брат, той изпраща на Наполеон 50 картини, най-добрите произведения на испанската школа, влезли в колекцията на Лувъра.

С идването на испанския престол на първия крал от династията на Бурбоните – Филип V (1700–1746) се променят и вкусовете в двора. Внукът на Луи XIV е израснал във Версай и няма нищо общо с мистицизма и религиозния фанатизъм. В двореца се появяват картини на Снайдерс, Брьогел и Мурильо. При Филип V е създадена Академията на изобразителните изкуства „Сан Фернандо“.

По време на управлението на Карл III (1759–1788) и Карл IV (1788–1808) католическата реакция в Испания отново се надига, картините с голи тела на Тициан, Рубенс и Дюрер са събрани, за да бъдат изгорени. Благодарение на придворния художник Менгс и маркиз де Санта Крус творбите са спасени, като са затворени в специална закрыта зала на двореца, а по-късно преместени в Прадо, без да са експонирани до 1833 г. При Карл III започва строителство на музей на естествените науки в парка Прадо, но при неговия приемник строителството е прекратено. На 25 юни 1786 г. за придворен художник е назначен Франсиско Гоя. В дворцовата колекция влизат изработените от него портрети на кралското семейство и на отделни негови членове. Творчеството на Гоя е тясно свързано с историческите поврати в съдбата на испанския народ. По време на френската окупация той

създава творби, разкриващи героизма на испанската съпротива срещу чуждото господство, както и ужасите на войната. Последният период от неговия живот във Франция е свързан с творби, които постъпват в родината му едва в края на XIX и началото на XX век.

След войни и окупации на испанския престол през 1814 г. отново се завръщат представителите на Бурбоните. Отново на дневен ред идва създаването на музей по подобие на Лувъра, в които да влезе кралската колекция от картини. По инициатива на Академията „Сан Фернinandо“ започва реконструирането на двореца Буенависта, но поради финансови и други причини след пет седмици строителството е преустановено. При тази ситуация Фердинанд VII (1808–1833) издава Указ от 26 декември 1814 г. с който се определя новият художествен музей да се помести в сградата на строящия се Музей на естествените науки в парка Прадо.

Сградата на музея Прадо преживява 30-годишен период на строеж. Проектът е изработен през 1785 г. от архитект Хуан де Вилануева и под негово ръководство започва строежа. Сградата е почти готова, но по време на шестгодишната френска окупация е изоставена и започва да се руши. Ето защо крал Фердинанд VII решава тя да се завърши и в нея да се разположи кралската колекция от картини. Под ръководството на архитект Антонио Лопес Агуадо музейната сграда е завършена и тя става един от символите на испанския архитектурен класицизъм. Планът на сградата е удължен, а централната ѝ част доминира със стройната си колонада. Двете галерии и страничните павилиони създават внушителност и функционалност на музейната сграда. Масивността на постройката допринася за стабилни климатични условия в експозиционните зали, независимо от резките температурни колебания извън нея. Богатото разнообразие на вътрешната планировка дава възможност за поставяне на различни акценти в експозицията. Разположението на зданието дава възможности за бъдещо пристрояване в посока на парка.

Тържественото откриване на музея Прадо се осъществява на 19 ноември 1819 г. като Кралски музей на живописиста. Тогава се изтъква, че целта му е да дава знания, да възпитава художествен вкус както при учениците, така и у професорите в Художествената академия, а също и у чужденците, за да се създаде на Испания славата, която тя заслужава. В колекцията са включени 311 картини, 43 от които на Веласкес. За директор е назначен маркиз Санта Крус, който полага големи усилия за попълване на музея с картини от различните кралски дворци. През 1821 г. излиза вторият каталог на музея, включващ описанието на 512 картини, от тях 194 на майстори от Италианската школа. Постепенно

управлението се поема от художници, а аристокрацията остава на заден план.

През 1868 г. избухва Испанската революция, провъзгласяваща страната за република. Цялата кралската собственост, включително и Кралският музей Прадо, е национализирана. Музеят Прадо става държавна собственост, под това име се издава и каталогът през 1873 г., а с това име той добива и световната си известност. Така една от най-богатите кралски колекции в Европа прераства в един от най-посещаваните художествени музеи в света.

Прерастване на колекциите на Хабсбургската династия в Художественоисторически музей във Виена

Династията на Хабсбургите (австрийският клон) е най-дълго управляващата в Европа – цели 693 години. Първият неин представител влиза във Виена в края на XIII в., а последният е детрониран в края на Първата световна война. Най-продължително на престола се задържа император Франц Йосиф I (1848–1916). Той е коронясан през революционната 1848 г. и неговото 68-годишно управление е белязано както с най-голямото могъщество на Хабсбургската империя, така и с нейния разпад. В областта на изкуството и културата това безспорно са най-успешните години. Виена се превръща във всепризнат културен център, особено в областта на музиката.

Императорските художествени колекции на Хабсбургите се създават в продължение на половин хилядолетие. Първият страстен колекционер от династията е Фридрих III (1439–1493). Някои от неговите картини достигат до съвременната експозиция на Художественоисторическия музей във Виена. Неговият син Максимилиан I (1459–1519) създава портретна галерия, отразяваща гениалогията на Хабсбургската династия. През 1518 г. лично си поръчва портрет при Албрехт Дюрер, който сега е експониран в музея. Максимилиан I се жени за херцогиня Мария Бургундска и така се сдобива с част от съкровищата на бургундските херцози. Дъщерята на императора Маргарита Австрийска е наместница в Нидерландия и събира в своята резиденция в Мехелн забележителна колекция от картини, предимно на фламандски майстори.

Ерцхерцог Фердинанд II (1529–1595), брат на император Максимилиан II и братовчед на крал Филип II Испански, става притежател на богата колекция от картини, книги и оръжия, събирана в Бохемия в средата на XVI в. След като получава в наследство графство Тирол, той пренася в Инсбрук огромната си сбирка от доспехи, съхранявана до тогава в Прага. Колекцията си от Бохемия той разполага в замъка

Амбрас, близо до Инсбрук. За целта замъкът е преустроен в ренесансов стил. Специално е създадена една огромна галерия, в която са разположени над хиляда портрета. Там той създава модерните за времето Кунсткамера и „Кабинет за рядкости“, в които разпределя останалите произведения на изкуството, оръжия, доспехи и куриозни предмети. По време на Наполеоновите войни колекциите са евакуирани и спасени във Виена. След създаването на филиала на Художественоисторическия музей в Амбрас част от колекциите се завръщат в замъка след почти два века отсъствие.

През втората половина на XVI в. се създава голямата художествена колекция на император Рудолф II Хабсбург (1552–1612). Той премества столицата в Прага и там в замъка Градчани разполага своята огромна колекция от картини, скулптури, монети и рядкости. В края на XVI в. се създава придворен художествен център, в който творят фламандските майстори Б. Шпрангер и Р. Саверей, миланските скулптури Мизерони, италианския художник Дж. Арчимболдо и др. Най-известния придворен портретист е немския художник Ханс фон Аахен, който е личен приятел на императора. В началото на XVII в. той рисува прочутия портрет на Рудолф II, който е широко разпространен из империята чрез многобройни копия. Оригиналът с размери 60x48 см днес е експониран в музея във Виена. Той се отличава с реалистично представяне на образа. Монархът е представен без символите на властта, в испански костюм, с жабо и висока шапка, украсена със скъпоценности. Единственият отличителен аристократичен знак е орденът Златното руно на огърле.

Рудолф II притежава безупречен художествен вкус. През целия си живот той колекционира творби на Лукас Карнах-Старши, Питър Брейгел, Тициан, Кореджо и Пармиджанино. Императорът е голям почитател на Албрехт Дюрер. През 1600 г. успява да се сдобие наведнъж с 30 негови картини от колекцията на кардинал Гранвели. След смъртта на неговия чичо Фердинанд II той завладява колекцията в замъка Амбрас, а по-късно по същия начин придобива и колекцията на своя брат ерцхерцог Ернест. При своето пътуване в Нидерландия (1593–1595) закупува много картини на известни фламандски майстори. Най-ценните сред тях са платната на Питър Брейгел-Старши.

Ерцхерцог Леополд Вилхем (1614–1662) е син на император Фердинанд II. Той е наместник в Южна Нидерландия през периода 1647–1656 г. и за кратък период превръща своята резиденция в Брюксел в истинска художествена галерия. При него владетелската колекция достига 1400 картини. За нея през 1659 г. е съставен подробен опис, в който са отбелязани 1400 платна на италиански, фламандски и немски майстори, 343 рисунки и 542 скулптури.

За попълването на императорската колекция той участва в аукциона и откупува забележителни произведения на изкуството от колекцията на английския крал Карл I и от неговия фаворит Бъкингамския херцог. В различни страни е имал свои художествени агенти, които откриват и закупуват уникални картини. Тъй като заболява, Леополд Вилхем предсрочно напуска Нидерландия и се завръща във Виена. Той пренася своята богата колекция и я разполага в преустроените бивши придворни конюшни в двореца Шталбург.

Всичките си произведения на изкуството Леополд Вилхем завещава на своя брат император Фердинанд III, а след това те са наследени от император Леополд I. Той решава всички колекции, разпръснати в различните дворци из империята, да се пренесат в столицата. Оказва се, че те са толкова многобройни, че не могат да се разположат на едно място.

Синът на Леополд I император Карл VI решава да преустрои галерията в Шталбург. През 1720 г. започва преанжиране на картините, като за всички се правят нови черни с позлата рамки. Стените са плътно покрити, а картините са разположени по т. нар. шпалирно окачване. Много от тях са изрязани или оширени, за да се постигне желаната симетрия. Така се създава уникална барокова експозиция. Тя е документирана в тритомен инвентарен опис с илюстрации.

Колекцията нараства значително по време на бляскавото управление на дъщерята на Карл VI Мария Тереза (1740–1780). Тя придобива в Антверпен и Брюксел произведенията на изкуството, притежавани от ордена на йезуитите. Сред тях са творби на Рубенс, Ван Дайк и Караваджо.

Към владетелската колекция е прибавена и сбирката на прославения австрийски пълководец Евгений Савойски. Неговият дворец Белведере преминава във владение да императорския двор. Тогава Мария Тереза решава да го преустрои и превърне в представителна картинна галерия. За тази цел е поканен художественият експерт Христиан фон Мехел от Базел. В двореца Горен Белведере са пренесени най-ценните картини от владетелската колекция от всички дворци и замъци. На платната от Шталбург са върнати реалните размери и те са експонирани в обикновени рамки. Експозицията е разработена в духа на Просвещението на базата на историческото систематизиране на материала. Експозицията е разкрита хронологически по национални школи. Официално Картинната галерия в Горния Белведере е открита през 1781 г. Тя е първият художествен музей в Хабсбургската империя, достъпен за широка публика. Независимо от това, до 1918 г., тя е частна собственост на управляващата

династия. По време на Наполеоновите войни от Белведере са иззети 400 картини, като по-голямата част от тях са върнати през 1815 г.

Векове наред натрупваните художествени сбирки на Хабсбургския императорски двор са едни от най-богатите в Европа. До края на XIX в. те са разпръснати в различни дворци и замъци, като се съхраняват при ограничени пространствени условия. За да се преодолее това неудобство, други градове като Париж, Берлин, Мадрид и Лондон отдавна имат големи художествени музеи. Като столица на една от най-големите империи в средата на XIX в. – Хабсбургската, и във Виена се решава да бъде изграден нов централен художествен музей.

При управлението на император Франц Йосиф I (1848–1916) се приема план за разширяване на столицата, одобрен през 1858 г. В него се предвижда построяването на нови музеи и галерии. През 1864 г. е взето решение пред императорския дворец във Виена на площада, възвеличаващ управлението на императрица Мария Тереза, да се построят две идентични на външен вид сгради за Художествено-исторически музей и Природоисторически музей. За участие в конкурса за построяване на музеите са поканени архитектите Хайнрих фон Ферстел, Теофил фон Ханзен, Мориц Ритер фон Льор и Карл фон Хазенауер. Година по-късно четирите проекта са готови и изложени на всеобщо внимание в императорския дворец. След оживена дискусия журито стига до извода, че нито един от предложените проекти не е подходящ, за да бъде осъществен.

Поради тази причина във Виена е поканен да изкаже компетентно мнение известният архитект и теоретик на изкуството Готфрид Земпер. Той критикува не само проектите, но и самия конкурс, като предлага съставянето на цялостна концепция. Императорът му възлага да изготви план за построяването на музея и да потърси сътрудник, който да е запознат с местните търговски условия във Виена. Той избира архитект Карл фон Хазенауер.

Г. Земпер развива идеята си за създаване на императорски форум срещу двореца. В неговия център да се издигне внушителна статуя на императрица Мария Тереза, на чийто фундамент да се представи разнородната ѝ дейност, а от двете страни на площада симетрично да се извисят двете монументални музейни сгради. На 30 юли 1870 г. Франц Йосиф I одобрява изграждането на форума. Година по-късно последва императорското одобрение на проекта, а през есента е направена първата копка.

След 1876 строежът на музея се ръководи само от архитект Хазенауер. През 1880 г. е завършено външно строителство. Още 11 години са необходими за изготвянето на интериора на сградата. За тази

цел са поканени най-добрите художници по това време – Ханс Макарт, Густав и Ернесто Климтам, Михай Мункачи.

Четириите фасади на музея са декорирани с многобройни фигури. Те представят алегии и персонални възплъщения, но също така исторически личности и художници. Според Земпер, фасадата илюстрира предпоставките, които определят едно художествено произведение. Материалното в партера, културно-историческото наследство на основния етаж и индивидуалното творчество като корона на покрива, по-точно казано балюстрада: статуите на големите художници.

Цялостната идея е така замислена, че да следва едно хронологическо подреждане. Фасадата срещу Бабенбергер-щрасе е посветена на Античността, тази срещу музейния площад – на Средновековието, другата срещу статуята на Мария Тереза – на Ренесанса и последната, разположена срещу Бургринг – на Новото време.

Над внушителната музейна сграда се издига голям купол, който олицетворява възхода на изкуството в Австрийската империя. Симетрично от страни са разположени четири малки куполи със свободно подкуполно пространство, даващи на сградата допълнителна висота и лекота. Така централната част от главната фасада придобива допълнителна монументалност, симетричност и височина, доминираща над императорския форум.

Тържественото откриване на Художественоисторическия музей във Виена е през октомври 1891 г. Така една от най-богатите владетелски колекции, на Хабсбургите, намира своето място в един от най-представителните музеи в света. След провъзгласяването на Австрия за република, през 1918 г., музеят става държавна собственост. По време на Втората световна война сградата е сериозно засегната от бомбардировките, но колекциите са навреме евакуирани. Едва през 1959 г., след основна реконструкция и възстановяване, музеят отново посреща своите многобройни посетители.

За по-голямата част от хората под термина „музей“ те разбират Лувъра, Ермитажа, Прадо, т.е. художествените музеи. Това е естествено, защото те са емблематични за музейното дело в целия свят. Бляскавите експозиции на тези „храмове“ на изкуството привличат ежегодно милиони посетители от близо и далеч. Пред музейните посетители се разкриват художествените постижения на човешката цивилизация от най-дълбока древност до съвременността. Така художествените музеи продължават да бъдат школи за хуманизъм и естетизъм.

Многобройните музейни специалисти в тях – уредници, реставратори, консерватори, изследователи полагат системни грижи за опазването, съхраняването и представянето на движимото световното културно наследство. Те използват най-модерни технологии за спасяване на застрашените паметници. Дигитализацията на произведенията на изкуството е съвременният начин за тяхното документиране и опазване. Публикуването им във виртуални музеи в световната мрежа допринася за още по-широкото им популяризиране, особено сред младите хора. Така художествените музеи стават още по-популярни и във виртуалния свят. Чрез най-ценните си и атрактивни експонати те присъстват на много електронни страници като емблеми на художествените музеи.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Bachmann, M. Dresdener Gemaeldegalerie – alte und neue Meister. – Leipzig, 1980.

Bachmann, M. Gemaeldegalerie Dresden – alte Meister. – Dresden, 1974.

Barnay, M. Beautiful Muenchen. – Milano, 1978.

Berti, L. et al. Die Uffizien Florenz. – München, 1993.

Berti, L. The Uffizi. – Firenze, 1979.

Bresc-Bautier, G. The Louvre: A National Museum in a Royal Palace. // Museum International (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.

Budde, R. et al. Walraff-Richartz Museum Cologne. – München, 1992.

Cuzin, J.-P. Der Louvre - die franzoesische Malerei. – München, 1982.

Dal Maso, Leonardo B. Galerie Borghese. – Narni, 1982.

Ciaranfi, A.M.F. Pitti. Firenze. – Paris, 1980.

Denvir, B. Art treasures of Italy. – New York, 1987.

El Escorial: the eighth wonder of the world. – Madrid, 1967.

Florenz. – Hamburg, 1988.

Gaya Nuno, Juan Antonio et al. Museos de Madrid. – Madrid, 1983.

Gemaldegalerie Dresden Alte Meister. – Dresden, 1976.

Gibson, St. The Hermitage and Institutional Change: A Leap into the Twenty-first Century. // Museum International (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.

Gli Uffizi. Catalogo Generale. Centro Di. – Firenze, 1979.

- Gowing, L.** The paintings in the Louvre. – New York, 1994.
- Grand Louvre.** // Le Monde, Numero Special, Decembre 1993.
- Guide to Italy.** – Firenze, 1984.
- Guide** to the art treasures in France. – New York, 1986.
- Jahn, J.** Der Prado. – Leipzig, 1972.
- Kunst Historishes Museum** Vienna. Guide to the Collections. – Wien, 2002.
- Kustodieva, Tatyana** et al. The Hermitage: Western European Painting of the 13th to the 18th. – Leningrad, 1989.
- Lacotte, M.** Der Louvre: Europaeische Malerei ausserhalb Frankreichs. – München, 1982.
- Langer, A.** Alte Pinakothek. – Leipzig, 1972.
- Le Grand Louvre,** TDC–Textes et documents pour la classe, Paris, 15–30 novembre 1993
- Lloyd, Ch.** The Royal Collection. – London, 1992.
- Lloyd, Ch.** The Royal Collection: Paintings from Windsor Castle. – Cardiff, National Museum of Wales, 1990.
- Lorente, M.** Prado II. –München, 1963.
- Louvre** – Guide. Musee du Louvre Edition. – Paris, 2007.
- Lukin, V.** Transforming Historic Architecture into Viable Museums: The Conservation Perspective. // Museum International, (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.
- Magi, G.** All Paris. – Firenze, 1990.
- Matveev, V.** The Hermitage and its Links with Regions of Russia. //Museum International, (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.
- Meisterwerke** aus dem Louvre. – Leipzig, 1966.
- Museums** and Europe. – London, 1992.
- Museums** for the 1980s. – Paris : UNESCO, 1977.
- Paris** :Guide: the best of the city's monuments and museums. –Paris, 1991.
- Paris.** The City of Light. – Paris, 2002.
- Pergola, P.** Galleria Borghese. – Milano, 1968.
- Pichorner, F.** The State Hermitage and the Kunsthistorisches Museum: The Cooperation of Two Great Art Institutions. // Museum International, (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.
- Pietrangeli, C.** et al. The Vatican Pinacoteca. – Vatican, 1993.

- Piotrovsky, M.** The Hermitage in the Context of the City. // Museum International, (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.
- Piotrovsky, M.** The Hermitage through the Centuries. // Museum International, (UNESCO, Oxford), 2003, № 217.
- Roncalli, F.** Vatican City : Monumenti, Musei e Galerie Pontificie. – Vaticana, 1981.
- Rosci, M.** Musees De Florence. Offices et Pitti. – Paris, 1963.
- Santini, L.** Roma e Vaticano. – Narni, 1991.
- Serra, V.** All Rome. – Firenze, 1989.
- Seydewitz, M.** Die Dresdener Gemaeldegalerie – alte und neue Meister. – Leipzig, 1967.
- Staatliche Kunstsammlungen Dresden.** – Dresden, 1979.
- Steingraeber, E.** The Alte Pinakothek Munich. – London, 1985.
- Steingraeber, E., C. Lenz.** Alte Pinakothek und Neue Pinakothek in Muenchen. – München, 1994.
- Stepan, Peter.** Die deutschen Museen. – Augsburg, 1991.
- The golden book of Florence.** –Firenze, 1991.
- The Neue Pinakothek Munich.** – Bonn, 1989.
- Urbina, J. A.** Der Prado: Europaeische Malerei ausserhalb Spaniens. – München, 1988.
- Urbina, J. A.** Der Prado: Spanische Malerei. – München, 1988.
- Valcanover, F.** The Galleries of the Accademia. – Venezia, 1988.
- Venturini, E.** Rome and Vatican. – Rome, 1988.
- Баумштарт, Р.** Старая Пинакотека, г. Мюнхен. – Лондон, 2002.
- Бейль, Фр.** LOUVRE – Путеводитель по музею. – Париж, 2001–2005.
- Борисова, З.** Галерея Боргезе : Национална галерея Рим. – София, 1988.
- Борисова, З.** Музеи Ватикана. Рим. – Москва, 1974.
- Борисова, З.** Музеи Рима. Галерея Боргезе. Национальная галерея. – Москва, 1971.
- Государственная Оружейная палата.** – Москва, 1981.
- Государственный Эрмитаж.** – Ленинград, 1978.
- Губер, А.** Галерея Уффици. – Флоренция. – Москва, 1968.
- Губчевский, П. Ф.** Государственный Эрмитаж. – Ленинград, 1967.
- Джансън, Х. У. и А. Джансън.** История на изкуството : Т. 1–4. – София, 2005–2006.

- Държавен Ермитаж.** – София, 1982.
- Иванова, В.** и К. Прашков. Колекции живопис в музея Прадо. – София, 1984.
- Илинг, Р., И. Типел, Ю. Мюлер, Г. Мюлер.** Картини от Дрезденските галерии. – София, 1979.
- История Древнего Востока.** – Москва, 1970.
- История Древнего Рима.** – Москва, 1974.
- История Древней Греции.** – Москва, 1972.
- Калитина, Н. Н.** Музеи Парижа. – Москва, 1986.
- Кларк, К.** Леонардо да Винчи. Разказ за художника. – София, 1980.
- Константинов, П.** Съкровищата на Европа. – София, 1988.
- Кристофанели, Р.** Дневник на Микеланджело-Лудия. – София, 1990.
- Малицкая, К. М.** Музей Прадо : Мадрид. – Москва, 1971.
- Михаловски, К.** Акрополът. – София, 1983.
- Москва.** Бележити творби от единадесет музея. – Москва, 1981.
- Мюнхен.** Бележити творби от десет музея. – София, 1970.
- Недков, С.** Музеи и музеология – София, 1998.
- Путеводитель по Лувру.** – Paris : Musée du Louvre Editions, 2007.
- Путеводитель по Лувру.** – Paris, 2007.
- Ривкин, Б.** Антично изкуство. – София, 1983.
- Сидорова, Н. А.** Афины. – Москва, 1984. Смирнова, И. Галерея Питти. – Москва, 1971.
- Соколов, Г. И.** Искуство Древней Греции. – Москва, 1980.
- Шедьоври на Световните музеи.** – София, 1995.
- Эрмитаж.** Альбом. – Санкт Петербург, 2008.
- Эрмитаж.** Путешествие по залам и зданиям. Альбом. – Санкт Петербург, 2008.
- Юренева, Т. Ю.** Художественные музеи Западной Европы : История и коллекции. – Москва, 2007.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

СЪСТОЯНИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО В НЯКОИ ОТ НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ

ПЕТЯ ТОЛЕВА

Toleva, Petya (PhD Student, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Faculty of Philosophy, Department of Library and Information Sciences). THE STATE OF HUMAN RESOURCE IN TERMS OF DIGITALIZATION OF CULTURAL HERITAGE IN SOME OF THE MAJOR PUBLIC LIBRARIES IN BULGARIA

The purpose of this article is to discuss the state of human resource in terms of digitalization of Cultural heritage in some of the major Public libraries in Bulgaria. Are we ready to meet modern requirements and to manage these resources? The report will show one of the first initiatives taken in this regard in our country (the Operational Programme „Human Resources Development“ 2007–2013; Project „Glob@ l Libraries – Bulgaria“ Project „Europeana“, Project ABLE). Also it will illustrate the first united online catalogs, associated with the digitalization of Cultural heritage along with the difficulties in making them for less qualified staff. For a country in transition, such as Bulgaria, it is obvious that the Bulgarian public library should seek competitive advantages in relying heavily on the development of human factors, including the ability to strategically orient and guide their activities. Because modern libraries require not only product quality but also quality of service, as much as the service sector forms the greater part of the national income of the developed countries.

Keywords : Management of Public libraries, information environment, strategies

Вследствие на основните тенденции към глобализация и нарастващите темпове на създаване и обмяна на информация преуспяващите големи организации са онези, чиято организационна култура е насочена към насърчаване и управление на процесите на създаване, обмяна и използване на знания.

Технологията преобразува публичните библиотеки по света като осигурява достъп до важни образователни материали и комуникационни услуги. Но в много развиващи се страни и страни в преход, където нуждата е голяма, публичните библиотеки не разполагат с достатъчно ресурси. Финансиращите ги власти често не осъзнават динамичната роля, която те биха могли да изпълняват в своите общности. Библиотеките по-лесно биха привлекли финансиране, ако могат да покажат, че дейностите, които ще развият, ще подобрят живота на общността им.

Това важи с пълна сила за отворените икономики, каквато е и българската, която трябва да формира свои конкурентни предимства, без да разполага с материалните ресурси, които други страни притежават. Явно е, че тези конкурентни предимства, които нашите библиотеки следва да търсят, трябва да се опират основно на възможностите и развитието на човешкия фактор, включително на способността му стратегически да ориентира и направлява дейността си, опознавайки външната и вътрешната среда. Защото водещ мотив трябва да е адаптирането към новите икономически реалности, съпътстващи социално-културната реформа и по-конкретно библиотечната дейност.

Българските обществени библиотеки, техният персонал и въвеждане на новите информационни и комуникационни технологии

Благодарение на интензивното развитие на информационно-комуникационните технологии днес се налага нова обществена инфраструктура, базирана на създаване и разпространение на знания. Увеличава се броят на две качествено нови категории работници – интелектуални служещи и заети в сферата на услугите за сметка на ангажираните в промишлеността и селското стопанство. Още през 2006 г. като стремеж на *Националната стратегическа референтна рамка* се очертава „развитие на човешкия капитал с цел осигуряване на висока заетост, доходи и социална интеграция“¹, чиято съставна част е оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013 г.

¹ Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013 г., с. 6. [PDF], <www.eufunds.bg/document/175 ; 20.08.11>

Приоритетна ос 3¹ на Програмата е подобряване качеството на образованието и обучението в съответствие с потребностите на пазара на труда за изграждане на икономика, основана на знанието. Това налага предприемането на мерки, стимулиращи по-пълноценно използването на възможностите на ИКТ² за адаптивността на заетите лица към новите реалности.

По инициативата на ЕС i2010 и Национална програма за ускорено развитие на информационното общество 2008–2010, Националният статистически институт на България провежда изследване за използване на ИКТ. Данните³ за 2010 г. сочат, че общо за страната броят домакинства с достъп до Интернет са **901 619**. За предприятията картината е следната⁴ (Вж. Таблица 1):

Таблица 1

Използване на ИКТ от предприятия за 2010 г.	Брой
Предприятия с достъп до Интернет	25 909
Заети лица, които използват РС	339 758
Осигурен достъп на служители до услуги, свързани с човешки ресурси	5 544
Предприятия, които използват автоматизиран обмен на данни с външни ИКТ системи	11 605
Разходи и инвестиции по ИКТ и IT услуги за 2009 г.	623 490

Процентното съотношение⁵, изразено във фигура 1, показва, че в предприятия с въведени ИКТ най-нисък е процентът на осигурен достъп до услуги, свързани с човешките ресурси.

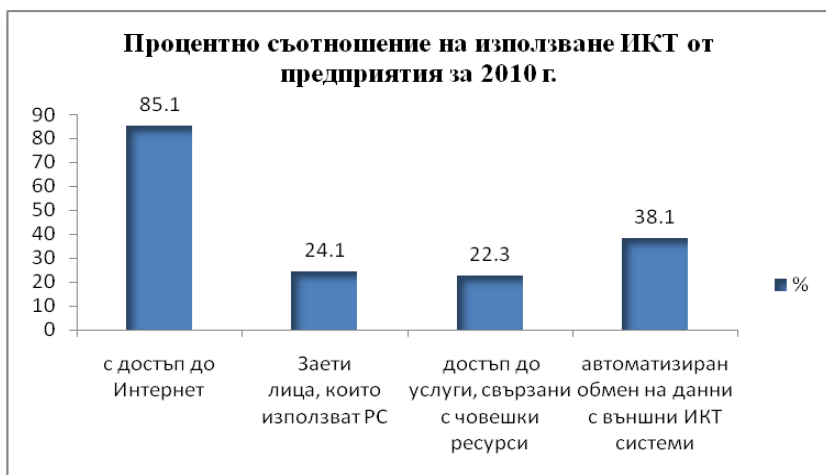
¹ Пак там, с. 96.

² ИКТ – информационно-комуникационни технологии.

³ Източник : Информационно общество – Данни . Национален статистически институт. 2011, <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=17> ; 14.08.11>

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

Фигура 1

По-конкретно, въвеждането на новите ИКТ става част от информационно-образователната мисия на българските обществени библиотеки и засилват значението им на образователен център; консултативен център; център за достъп до разнообразни информационни източници; обществен интернет център. Появяват се нови понятия като медиатека, дигитална библиотека, виртуална библиотека, информационни ресурси, потребител. Създават се нови способи за съхранение, обработка и предоставяне на информацията – електронни каталози и картотеки, програми за търсене на информация – електронни търсачки с огромно бързодействие. Две са водещите български фирми в страната, осигуряващи автоматизация на библиотечните процеси – СофтЛиб и РС-ТМ, които ежегодно провеждат обучителни семинари и работни срещи с библиотекарите от библиотеките, които обслужват.

Тези нови реалности за публичните библиотеки съответно изискват от работещите в тях специфични познания относно съдържанието, управлението, използването и предлагането на информационните ресурси.

Проектът ABLE е първата по-голяма стъпка в тази насока с призив – „обмен на библиотечен опит: пътища за сътрудничество. Развитие на обществени информационни услуги“¹. Създава се през 1996 г. на база успешното сътрудничество между 17 български публични библиотеки и библиотеки от щата Колорадо, САЩ. Цели се увеличаване възможностите на българските библиотеки за осигуряване на

¹ABLE Project. Народна библиотека „Иван Вазов“ Пловдив, 2009.
<http://www.libplovdiv.com/index.php?option=com_content&view=article&id=169&Itemid=183&lang=en ; 10.08.11>

обществени информационни услуги в онлайн режим за местната администрация и българските граждани, както и подобряване разбирането и подкрепата на българското правителство за ролята на библиотеките в демократичното общество.

Един от параметрите на проекта е обучение на български библиотекари от публичните библиотеки, които да изградят обществени информационни центрове. През 2004 г. 22-ма участници от 17 публични библиотеки получават широки познания за американската библиотечна система¹ (Вж. Таблица 2).

Таблица 2

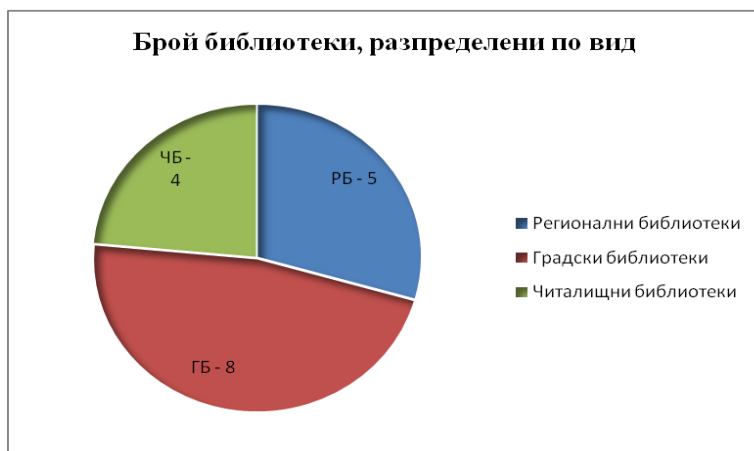
№	Наименование на библиотека	Бр. участници
1	Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна	2
2	Библиотека „Дора Габе“ – Добрич	1
3	Столична градска библиотека – София	2
4	Библиотека при читалище „Родина“ – Стара Загора	1
5	Библиотека „Никола Фурнаджиев“ – Пазарджик	1
6	РБ „Петко Р. Славейков“ – Велико Търново	2
7	Регионална библиотека „Стоян Чилингиров“ – Шумен	2
8	Библиотека „Партений Павлович“ – Силистра	1
9	Библиотека при читалище – Раковски	1
10	Регионална библиотека „Проф. Боян Пенев“ – Разград	1
11	РНБ „Иван Вазов“ – Пловдив	1
12	Библиотека при читалище „Зора“ – Сливен	1
13	Библиотека „Захари Княжевски“ – Стара Загора	2
14	Регионална библиотека „П. К. Яворов“ – Бургас	1
15	Библиотека при читалище – Гоце Делчев	1
16	Библиотека „Гео Милев“ – Монтана	1
17	Библиотека „Пеньо Пенев“ – Димитровград	1

Разпределени по вид, най-голям е дялът на участващите градски библиотеки – 8 или това са **47,1%** от общия брой библиотеки. Най-

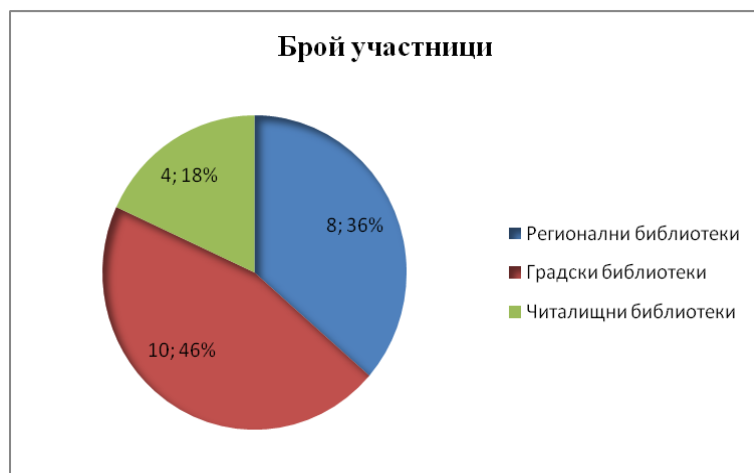
¹ ABLE. Project partners. 2005 < <http://www.ableportal.bg/participants.html> ; 10.08.11>.

много са също и участниците от тези библиотеки – 10 души или **46 %** от общия брой (Вж. Фигури 2 и 3).

Фигура 2

Фигура 3

Една от първите библиотеки, които успешно прилагат проекта ABLE, е Регионална народна библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив, която през 2007 г. изработва концепция за изграждане на Обществен информационен център. В тази връзка се обучават 13 библиотекари, работещи в Пловдивската библиотека, между които бях и аз. През 2009 г., когато Центърът отвори врати, едно от задълженията ми бе провеждане на обучения по ИКТ.

Оценките от прилагането на проект ABLE са положителни като цяло, ако отчетем факта, че колеги, обогатени от чуждия опит, „развиха нови комуникативни, технологични и мениджърски умения“¹. Един конкретен пример в полза на това твърдение ще дам със Стефка Илиева, методист от отдел „Методичен“ на РНБ „Иван Вазов“ Пловдив, която след посещение на публични, училищни, университетски и специални библиотеки в щата Колорадо през 2007 г., става един от обучителите в проект „Глоб@лни библиотеки – България“.

Програма „Глоб@лни библиотеки – България“ е съвместна инициатива на Министерството на културата и Програма на ООН за развитие, финансирана от фондация „Бил и Мелинда Гейтс“. Цели да улесни достъпа до информация, знания, комуникация, електронно съдържание и услуги за общността чрез мрежата на обществените библиотеки. В настоящия момент програмата действа в Румъния, Украйна, Полша, Литва, Латвия, Мексико и Чили. В България тя стартира през 2009 г. и се очаква да приключи през 2013 г.

Целевите български библиотеки в обхвата на Програмата към края на 2010 г. са 807, като от тях 455 са избрани на Етап 2009 г. и 352 – на Етап 2010 г.². Разпределението им по вид е следното: 27 регионални, 19 общински, 16 градски и 745 читалищни библиотеки. За двете години са доставени общо 7 591 единици ИКТ оборудване, което е изпълнение на 100% от предвидените за целта на Програмата инсталация на техника³. В 76% от библиотеките малко повече от половината служители (с изключение на помощния персонал) умеят да боравят с компютър. Нисък е делът на библиотеките, чиито служители са преминали обучение – през 2009 г. и 2010 г. съответно 43% и 32%⁴. Тези дялове могат да бъдат оценени като сравнително високи на фона на данните на НСИ за предприятията в България, чиито служители използват РС –

¹ Грашкина, В. Развитие на обществено-информационни услуги в библиотеките – участници в проекта ABLE: Изводи, препоръки, очаквания, с. 8. [PDF]

<http://www.ableportal.bg/Sofia_300506/Doklad30mayFinalen.htm ; 10.08.11>.

² Базово проучване за оценка на въздействието : Целеви библиотеки (Етапи 2009 и 2010). // Програма „Глоб@лни библиотеки - България”, Изследователска агенция Естат ООД, 2010, с. 3.[PDF]

<http://www.glbulgaria.bg/upload/docs/GL_Target_Libs_Report_01_2011.pdf ; 11.08.11>

³ Отчет до Управителния съвет за периода януари-юни 2011 г. // Програма „Глоб@лни библиотеки - България”, 2011. с. 4.[PDF]

<<http://www.glbulgaria.bg/bg/node/565> ; 11.08.11>

⁴ Базово проучване за оценка на въздействието : Целеви библиотеки (Етапи 2009 и 2010). // Програма „Глоб@лни библиотеки - България”, Изследователска агенция Естат ООД, 2010, с. 5.[PDF]

<http://www.glbulgaria.bg/upload/docs/GL_Target_Libs_Report_01_2011.pdf ; 11.08.11>.

24,1% (Виж. Диаграма 1 по-горе). Към 25 юни 2011 г. броят на обучените библиотекари по Направление 1 – ИКТ, достига 880 души, което трябва да се оцени високо¹, а включените библиотеки – 960².

Данни от проведено изследване в Румъния по Програмата (Biblionet – Global Libraries Romania) показват сходни резултати³ – през Етап 2010 г. са обхванати 550 целеви румънски библиотеки, като 506 библиотекари преминават обучение по ИТ. А до Май 2011 г. включените библиотеки са над 920 броя, а обучените библиотекари – 1200.

За Украйна изследването по Програмата (Bibliomist – Global Libraries Ukraine) дава следните показатели⁴: 200 украински библиотеки са избрани за 2010 г. и 1000 библиотекари са преминали обучение по използване на новите технологии.

Сравнението с Румъния и Украйна показва, че обучените човешки ресурси в България са по-малко, въпреки че Програмата обхваща сравнително голяма част от публичните ни библиотеки. Анализът на ситуацията показва, че българските публични библиотеки успешно внедряват новите информационно-комуникационни технологии, но има проблем при управлението на човешките ресурси. Така например в края на 2010 г. Министерството на културата осигурява 191 нови щатни бройки за целевите библиотеки по Програмата, но регионалните координатори установяват следните проблеми⁵: зает е половин щат, вместо цял; липса на подходящи кандидати и закъснения в обявяване на конкурсите; преразпределение от общините на новите щатове в библиотеки извън списъка; отпускане на нов щат в библиотеки, където вече има такъв; използване на част от средствата за новите щатове не по предназначение. Проблемите от такъв характер ескалират и въпреки готовността на библиотеките да се изправят пред изискването за съхранение на културното наследство чрез дигитализация, те реално пречат тези им намерения да се осъществят.

¹ Георгиева, Наталия. Обобщена информация за дейностите по Програма „Глоб@лни библиотеки - България” // *Информационен бюлетин*, Юни, 2011, с. 1. [PDF]. <http://www.glbulgaria.bg/sites/default/files/Bulletin_June_2011_BG.pdf; 11.08.11>.

² Отчет до Управителния съвет за периода януари-юни 2011 г. // Програма „Глоб@лни библиотеки - България”, 2011. с. 2. [PDF]. <<http://www.glbulgaria.bg/bg/node/565>; 11.08.11>.

³ Biblionet – Global Libraries Romania : Project Facts. IREX, 2011. <<http://www.irex.org/project/biblionet-global-libraries-romania>; 10.08.11>.

⁴ Bibliomist – Global Libraries Ukraine : Project Facts. IREX, 2011. <<http://www.irex.org/project/bibliomist-global-libraries-ukraine>; 10.08.11>.

⁵ Отчет до Управителния съвет за периода януари-юни 2011 г. // Програма „Глоб@лни библиотеки - България”, 2011. с. 3. [PDF]. <<http://www.glbulgaria.bg/bg/node/565>; 11.08.11>

Положителна тенденция обаче за 2011 г. очертават две инициативи от квалификационен характер¹. Първата е от 3 август 2011 г., когато успешно приключва третата сесия от обучението за придобиване на III-та степен на професионална квалификация по професия „Библиотекар“, което се провежда в Регионална библиотека „Проф. Боян Пенев“ – Разград. В него участват 20 библиотекари със средно образование от читалищни библиотеки в областта. Като три от отрасловите задължителни дисциплини, съгласно утвърдената учебна програма са: работа с персонален компютър и приложни програми, работа с автоматизирани библиотечни системи, работа с Интернет и комуникация в мрежата.

Вторият пример е по-дългосрочен и перспективен. От 15 август 2011 г. Дирекциите Бюра по труда в цялата страна започват приемането на заявления от лица, желаещи да се включат в схема BG051PO001–2.1.14 – „Аз мога повече“, която ще предоставя обучение по професионална квалификация (включително и по професия „Библиотекар“), по дигитална компетентност и изучаване на чужд език. Целева група по схемата са лицата, наети по трудово правоотношение и самонаети, с изключение на заети на служебно, трудово или приравнено на него правоотношение в органите на държавната администрация, администрацията на органите за местно самоуправление, съдебната система, системите за народната просвета, Министерство на вътрешните работи и Министерство на отбраната.

Състояние на човешките ресурси по отношение на дигитализацията на библиотечните фондове в някои от поголемите български библиотеки

1.1. Обединени електронни ресурси

Важна последица от въвеждането на новите ИКТ в българските обществени библиотеки е автоматизацията на библиотечните процеси, изграждане на онлайн каталози и свободният достъп до тях. Създаването на обединени електронни ресурси се явява следващ етап в управлението на библиографската информация – унификацията на данните в описанията.

В далечната 1993 г. е първият проект за изграждане на Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа, иницииран и

¹ Обучение за придобиване на професионална квалификация по професия „Библиотекар“. ББИА, Е-Бюлетин, Август, 2011, № 10, <http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=662&Itemid=160; 12.08.11>

финансиран от фондация „Отворено общество“. Действащите технологии са разработени на базата на програмния продукт CDS/ISIS micro на ЮНЕСКО.

През 2010 г. Националната библиотека в София успешно реализира проекта „Виртуална библиотека – България“ за изграждане на Единна национална библиотечно-информационна система. За целта са проведени няколко обучителни курса, като 99 служители от библиотеката (38,2% от целия персонал – 259 души) получават лиценз за споделена каталогизация, а 6 души са назначени на щат в реструктурирания „Център COBISS“. От тях – един ръководител, двама библиотекари-експерти, един програмист и двама системни администратори. До март 2011 г. вече новият електронен каталог на основата на софтуера COBISS съдържа над 820 000 библиографски записа¹.

В партньорство между регионалните библиотеки в Пловдив, Бургас и Велико Търново, както и Столична библиотека в София, се създава обединеният каталог в Интернет РЕГИНА – книги, ноти и графични издания, с програмния продукт I-Lib на основата на CDS/ISIS предоставен от фирма SoftLib София.

Публичните библиотеки в Североизточна България – Бургас, Варна, Добрич, Русе и Шумен – поддържат Своден каталог за чуждестранни периодични издания².

2.2. Дигитални колекции

Новите технологии в съхраняването и разпространението на информация изправят библиотеките пред големи задачи: трансформирането на наличното съдържание (книги, списания, вестници, снимки, аудио- и видеокасети, грамофонни плочи) в дигитални обекти и предлагане на професионално обучение в тази връзка, което да е на европейско ниво.

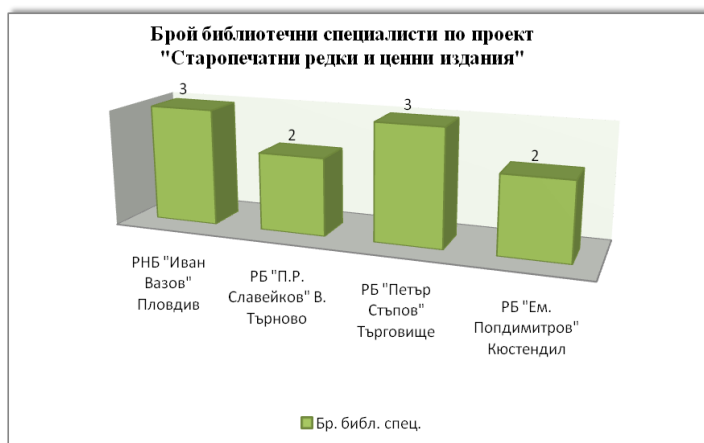
Отново чрез програмния продукт I-Lib на основата на CDS/ISIS предоставен от фирма SoftLib София стартират два проекта. Единият през 2006 г. за дигитализация на културно-историческото наследство между регионалните библиотеки в Пловдив, Велико Търново, Търговище, Кюстендил, като на втори етап се включва с готови записи и Националната библиотека в София. Изграденият своден каталог „Старопечатни редки и ценни издания“ съдържа 2510 библиографски описания с визуализация на заглавни страници, корица, образ,

¹ Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“. Годишен отчет 2010, с. 5 [PDF]. // <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/yis/vis.pl?s=001&p=0025&n=&vis> ; 12.08.11>

² Своден каталог на чуждестранните периодични издания. Public Library Varna – Online Catalog , 2001, <<http://www.libvar.bg/catalogs/> ; 15.08.11>

екслибрис и немалка част от тях са напълно дигитализирани, а от Търговище се включват със звукозаписи. Броят библиотекари, работещите по проекта, са изобразени на фигура № 4:

Фигура 4

Година по-рано, 2005 г., регионалната библиотека в Пловдив започва дигитализация на фонд „Портрети и снимки“, а от 2007 г. е определен един библиотечен специалист, който извършва всички дейности по дигиталния каталог.

Вторият проект за пълно дигитализиране стартира през 2009 г. РЕГИНА ПИ – „Обединен каталог на периодични издания до 1944 г. Дигитални колекции.“, в който се включват библиотеките в Пловдив, Столична библиотека София, Бургас и Велико Търново. Ръководител по проекта е Столична библиотека, а Storage Server се разполага в дигиталния център на РНБ „Иван Вазов“ Пловдив. Състоянието на човешките ресурси по този проект е изразено във Фигура № 5 и Таблица № 3 :

Фигура 5

Таблица 3

Библиотека	пълен щат	половин щат	извън раб.вр.	библиотечни специалисти	други	Общ бр.
РНБ „Иван Вазов“ Пловдив	1	2	2	2	3	5
РБ „П.Р.Славейков“ В. Търново	4			2	2	4
РБ „П.К. Яворов“ Бургас	4			4		4
Столична библиотека София	2		7	7	2	9

Най-голям е процентът на използваните кадри в Столична библиотека – 41% от общия брой участници в проекта от четирите библиотеки – 22. Най-голям е и делът им в графата, работещи извън работното време – 7 души, които са кадри на библиотеката, но сканират, обработват и изработват каталога извън другите си задължения.

В графа – **други** – влизат следните категории:

Пловдивската библиотека – 1 хуманитарист и 2-ма с техническо образование;

Търновската библиотека – 2-ма системни администратори;

Столична библиотека – 2-ма със средно образование.

През 2010 г. обединените електронни ресурси на основата на програмния продукт от фирма SoftLib надхвърлят 280 000 библиографски описания и 100 000 сканирани страници¹.

Българските публични библиотеки фигурират и в международни дигитални библиотеки. Така например, Националната библиотека в София участва в четири такива проекти²:

¹ Войникова, Т. В Europeana с обединени дигитални ресурси. // Необходими стъпки за интегриране на България в европейското начинание „Еуропеана“ : Междунар. конф. 23–24 април, 2010, организирана от Емил Стоянов, член на Европейския парламент. – Пловдив, 2010, с. 60.

² Дончева, А., Цветанка Панчева. Участието на Националната библиотека в международни проекти за дигитализация. // Необходими стъпки за интегриране на България в европейското начинание „Еуропеана“ : Междунар. конф. 23–24 април, 2010, организирана от Емил Стоянов, член на Европейския парламент. – Пловдив, 2010, с. 29–30.

1. BG0046 „Дигитализиране и опазване на писменото богатство на България“ (2009–2011) (Digitalizing and preserving the written legacy of Bulgaria) Проектът е свързан с разширяване на Дигиталния център и изработване на дигитални копия на уникални издания от фондовете на Националната библиотека.

2. Проект IMPACT (Improving Access to Text). FP 7 Information and Communication Technologies: Call 5: Digital Libraries&Content (Седма рамкова програма за информационни и комуникационни технологии: Покана № 5: Дигитални библиотеки и дигитално съдържание). Дигитализирани и обработени са текстове от книги и периодика за периода до 1900 г.

3. World Digital Library – изпратени са от библиотеката 10 славянски ръкописа, придружени с мета данни.

4. „The European Library“ чрез проект TELPlus, финансиран в рамките на Програма eConetentPlus на европейската комисия. Виртуалната колекция е организирана чрез конверсия на база данни от DocuWare в XML международен формат Dublin Core¹. Това е основа за включване в проект Europeana – онлайн библиотека, музей и архив с цел да насърчава достъпа на културното наследство на Европа и стартира 2008 г.

В Дигиталния център на Националната библиотека са назначени на щат 7 души, които преминават специално обучение: 2-ма библиотечни специалисти, 1 програмист на дигиталните ресурси, 1 администратор на БД и 3-ма – фотографска дейност.

В **EuropeanaLocal** партньор е регионалната библиотека във Варна, която участва с проект „Варненска дигитална библиотека“². За този процес библиотеката определя 5 души на пълен работен ден на възраст между 30–50 години. Това са библиотечни специалисти от отделите Информационни технологии и Справочно-библиографски, които се състоят общо от 10 души. През лятната ваканция като доброволци при дигитализацията се включват и ученици от 10-ти и 11-ти класове.

От 2010 г. екип от Регионална библиотека „Дора Габе“ Добрич, състоящ се от 3-ма библиотечни специалисти, поставя началото на

¹ Вж. за пример: Продължаващи издания 1878-1944. DocuWare.
<<http://193.200.14.178/DWWebClient/IntegrationViewer.aspx?DWSubSession=7719&v=1> ; 20.08.11>

² Вж. за пример: Explore Europe's cultural collection. Provider: Регионална библиотека Пенчо Славейков – Варна. EUROPEANA,
<[http://europeana.eu/portal/search.html?query=варна&qf=PROVIDER:Регионална библиотека ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ - Варна&view=table&wpfv=N](http://europeana.eu/portal/search.html?query=варна&qf=PROVIDER:Регионална%20библиотека%20ПЕНЧО%20СЛАВЕЙКОВ-%20Варна&view=table&wpfv=N) ; 20.08.11>

дигитализацията на колекция „Добруджа. Пощенски картички и фотографии от първата половина на XX век“, която през 2011 г. с 200 записа се включва в EUROPEANA. По думите на координатора и методист на РБ Добрич Мария Нешева, „проектът поставя началото на дългосрочната стратегия на библиотеката за опазване и съхраняване на книжовното ни богатство като специфика и разнообразие, и следва идеите на EUROPEANA за достъпност на местното и регионално съдържание чрез Европейската дигитална библиотека, като представя културно-историческото наследство на град Добрич и Добруджа“¹.

Във връзка с българското съдържание в EUROPEANA, евродепутатът Емил Стоянов обявява отпускането на 10 стипендии за студенти от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. През 2011 г. в РБ „Иван Вазов“, Пловдив студенти от специалността „Лингвистика с информационни технологии“ усилено дигитализират материали, свързани с културно-историческото наследство на града².

След успешно международно сътрудничество със Столична библиотека „Михай Садовяну“ Букурещ, Окръжна библиотека „Й. Басарабеску“ Гюргево, Окръжен исторически музей – Гюргево, Музей на историята на гр. Букурещ чрез Асоциация „Еврорегион Данубиус“ през 2010 г. РБ „Любен Каравелов“ Русе започва дигитализиране на част от колекцията от екслибриси³. В момента 1 човек извършва единствено сканирането им, а дигитализацията е отложена поради липса на човешки и финансови ресурси.

РБ „Сава Доброплодни“ Сливен от 2007 г. реализира програма за опазване на ценни библиотечни документи чрез преработването им в дигитален формат. За целта са ангажирани 4 библиотекари, преминали допълнително обучение и 1 системен администратор.

РБ „Стилиян Чилингиров“ Шумен изготвя библиографски указател на вестник „Шуменски общински вестник“, информационен седмичник на Шуменската градска община от 15 януари 1940 г. до 11 април 1944 г. Съдържанието и показалците са придружени от линк към дигиталните копия на вестника. Процесът по дигитализация се извършва от 3-ма души – 1 библиотекар, 1 художник и 1 програмист.

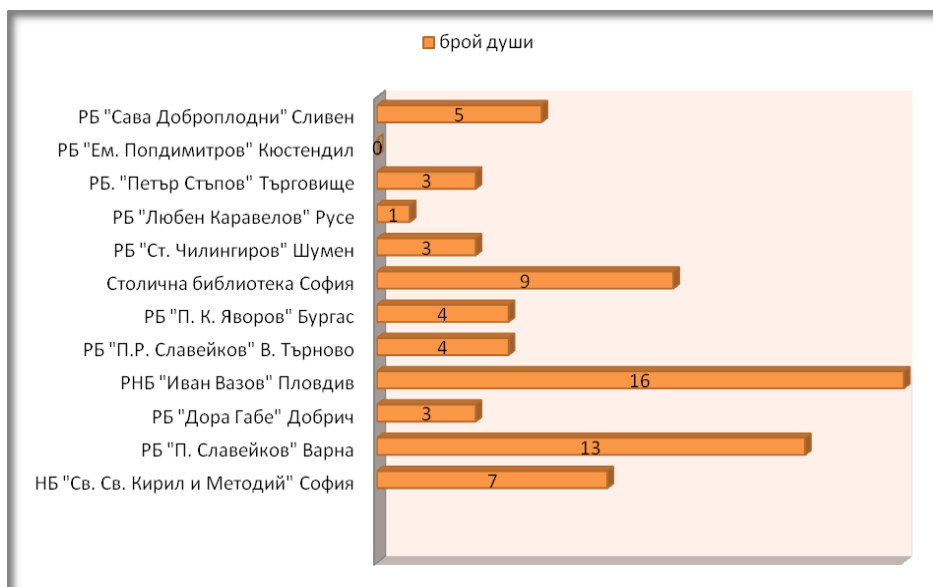
На Фиг. 6 е показан делът на библиотеките според броя на персонала, включен в процесите по дигитализация. Две от включените

¹ Нешева, Мария. „RE:Запитване“. E-mail to Petya Toleva. 23.08.2011.

² Вж. Първите стипендиати вече дигитализират Пловдив. ЕМИЛ СТОЯНОВ, 19.07.2011, <<http://www.emilstoyanovmer.eu/bg/news/view/108>; 20.07.2011>

³ Вж. Регионална библиотека „Любен Каравелов“ Русе. Отчет 2010 год., с. 19 [PDF]. <http://www.libruse.bg/sites/default/files/images/godishen_otchet_2010_10.pdf; 12.08.11>

библиотеки в изследването – в Кюстендил и в Русе – в момента не работят по дигитализиране на библиотечни документи. Причината, която изтъкват, е липса на финансови средства за ИКТ и човешки ресурс. Най-висок е дялът на РНБ „Иван Вазов“ Пловдив с общо шестнадесет души.

Фигура 6. Дял на библиотеките според броя персонал, включен в процесите на дигитализация 2010–2011 г.

В Таблица 4 наетият персонал е разпределен и обобщен по вид. В две от библиотеките – в Пловдив и във Варна – се включват и доброволци от ученици и студенти. Във всички включени библиотеки най-голям е дялът на библиотекарите – 57% от общия брой. Това показва, че българските библиотеки трудно наемат специалисти от други области и са принудени да разчитат основно на своя персонал, някои от които преминават специално обучение. Като една от основните причини, която споделят библиотеките, е по-ниското заплащане, което могат да предложат на ИТ-специалисти или програмисти в сравнение с реалната им оценка на техния пазар на труда.

Таблица 4. Разпределение на наетия за дигитализация персонал по вид

Библиотека	Общо	специалисти	технически персонал			допълнително наети		
		библиотекари	СА / програмист	художник	фотограф	ученици	студенти	др.
НБ „Св. Св. Кирил и Методий“ София	7	2	2		3			
РБ „П. Славейков“ Варна	13	5				8		
РБ „Дора Габе“ Добрич	3	3						
РНБ „Иван Вазов“ Пловдив	16	3			2		10	1
РБ „П.Р. Славейков“ В. Търново	4	2	2					
РБ „П. К. Яворов“ Бургас	4	4						
Столична библиотека София	9	7						2
РБ „Ст. Чилингиров“ Шумен	3	1	1	1				
РБ „Любен Каравелов“ Русе ¹	1				1			
РБ. „Петър Стъпов“ Търговище	3	3						
РБ „Ем. Попдимитров“ Кюстендил	0							
РБ „Сава Доброплодни“ Сливен	5	4	1					

¹ Един човек само сканира библиотечни документи.

Изводи и препоръки

Докладът обхваща 12 от 32 публични библиотеки в страната, с фонд над 200 000¹. Разпределението им по вид е: 10 регионални, 1 общинска и Националната библиотека. Избрах тези библиотеки поради участието им в едни от най-големите и реализирани проекти за дигитализация на културно-историческото наследство в България и поради разположението им в по-големите областни центрове.

Основният извод, който мога да направя, е, че българските библиотеки вече не са изолирани, а създават както връзки помежду си, така и със сродни чуждестранни структури. Това е положителна тенденция за обмена на добрите библиотечни практики, развитие на информационно-комуникационните технологии и качеството на библиотечните услуги. Съществен принос има и бързото прилагане на проект „Глобални библиотеки“, който предлага няколко модула за участие в квалификационни курсове. Тенденцията за масова липса на компютърна грамотност в повечето библиотеки до преди три-четири години, вече не се забелязва. Друг е въпросът, че са налице следните проблеми:

- недостиг на квалифициран персонал, поради което се включват доброволци от ученици, студенти и среднисти, а библиотечни специалисти се налага да работят извънредно извън своите текущи задължения (Пловдив, Варна и Столична библиотека);
- несъответствие между броя наети спрямо количеството дейности по дигитализацията, което удължава времето за изработване на каталозите (Пловдив – 1 човек дигитализира, обработва и изготвя каталог „Портрети и снимки“, състоящ се от 4000 единици);
- липсата на финансови средства, разпределението им по други дейности и зависимостта от централната и местната власт забавя процесите на дигитализация, а в някои от публичните библиотеки дори спират (Кюстендил и Русе).

Важно е тук да се осъзнае значимостта на библиотечния сектор за развитие на нацията в условията на икономика на знанието. Водещ е

¹ Според Годишния статистически отчет на НСИ за 2010 г. библиотеките с фонд над 200 000 б.д. са 47 : 1 национална, 27 регионални, 4 читалищни и градски, 11 към висши училища и 4 специални. Вж. за повече информация : <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=613&a2=638#cont> ; 14.08.11.

принципът да се произведе информационен продукт при най-високо качество с минимална загуба на време и разходи. Един възможен вариант е преоринетиране на организационно-управленската структура по дигитализацията към матричен тип, на база на разгръщане на *работата по проекта*. По този начин мениджърите ще се ангажират с проблемите за повишаване квалификацията на сътрудниците.

Разработване на стратегия на хоризонтална интеграция с други софтуерни фирми, фирми за графичен дизайн и интернет базирани приложения и др. би довело до намаляване риска от създаване на интерфейс, разпознаващ единствено библиотекаря. По думите на Майкъл Дженсън, повечето библиотеки се провалят при предлагането на онлайн четене, защото не разглеждат ползвателите си като клиенти, а само като потребители, посетители и метаданни: „*Most libraries fail at providing high-quality reading experiences online because they don't understand customers, only users, patrons, and metadata. Nearly every library-generated online reading experience I've had provides an interface that only a librarian could love. The ones that are interesting, engaging, and compelling are generally built outside both of our communities*“¹. При такъв подход би се решил и проблемът с осигуряване на IT специалисти, фотографии или художници, необходими за дигитализацията.

И не на последно място, изграждане на цялостна концепция от *Националния съвет по библиотечно дело* за модернизиране на трудовия пазар в библиотечно-информационния сектор с цел повишаване на заетостта: изясняване на отговорностите, образователна политика и гъвкави модели за заплащане на труда според индивидуалните показатели на съответния библиотекар.

Естествено мислене трябва да води към „отвън-навътре“ – съобразявайки се с нововъзникналите потребности да полагаме усилия за запълването на специфични пазарни ниши в сферата на услугите, без да нарушаваме призванието си да съхраняваме и предлагаме знанието.

¹Jensen, Michael. Cultural Tenacity within Libraries and Publishers. // *Library trends*, Vol. 57, N 1, 2008, p. 26.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Базово** проучване за оценка на въздействието : Целеви библиотеки (Етапи 2009 и 2010). // Програма Глоб@лни библиотеки – България“. – София : Изследователска агенция Естат ООД, 2010. – 138 с. [PDF].
<http://www.glbulgaria.bg/upload/docs/GL_Target_Libs_Report_01_2011.pdf ; 11.08.11>
2. **Войникова, Т.** В Еуропеана с обединени дигитални ресурси. // Необходими стъпки за интегриране на България в европейското начинание „Еуропеана“ : Междунар. конф. 23–24 април, 2010, организирана от Емил Стоянов, член на Европейския парламент. – Пловдив, 2010, с. 59–61.
3. **Георгиева, Наталия.** Обобщена информация за дейностите по Програма „Глоб@лни библиотеки – България“. // *Информационен бюлетин*, Юни, 2011, 8 с. [PDF].
<http://www.glbulgaria.bg/sites/default/files/Bulletin_June_2011_BG.pdf ; 11.08.11>
4. **Грашкина, В.** Развитие на обществено-информационни услуги в библиотеките – участници в проекта ABLE: Изводи, препоръки, очаквания, 11 с. [PDF]
<http://www.ableportal.bg/Sofia_300506/Doklad30mayFinalen.htm ; 10.08.11>
5. **Денчев, Стоян и Ирена Петева.** Библиотеки и публичен достъп до информация. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2006. – 311 с.
6. **Димчев, Александър.** Политика за подготовка и развитие на библиотечно-информационни специалисти в България (1989–2010). – София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2010. – 152 с.
7. **Дончева, А., Цветанка Панчева.** Участието на Националната библиотека в международни проекти за дигитализация. // Необходими стъпки за интегриране на България в европейското начинание „Еуропеана“ : Междунар. конф. 23–24 април, 2010, организирана от Емил Стоянов, член на Европейския парламент. – Пловдив, 2010, с. 28–30.
8. **Информационно общество – Данни /** Национален статистически институт – 2011, <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=17> ; 14.08.11>
9. **Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“** София. Годишен отчет 2010. – 127 с. [PDF]. <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0025&n=&vis> ; 12.08.11>
10. **Национален статистически институт**, < <http://www.nsi.bg> ; 14.08.11>
11. **Оперативна** програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013 г., с. 95–96 [PDF]. <www.eufunds.bg/document/175 ; 20.08.11>

12. **Обучение** за придобиване на професионална квалификация по професия „Библиотекар“. // *ББИА, Е-бюлетин* – Август, 2011, № 10.
<http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=662&Itemid=160 ; 12.08.11>
13. **Отчет** до Управителния съвет за периода януари-юни 2011 г. // Програма Глоб@лни библиотеки – България“, 2011. 14 с. [PDF].
<<http://www.glbulgaria.bg/bg/node/565> ; 11.08.11>
14. **Петева, Ирена**. Информационният гражданин : прозрачност и сигурност на информацията. София : За буквите – О писменехъ, 2008.
15. **Регионална библиотека „Любен Каравелов“** Русе. Отчет 2010 г., 50 с. [PDF].
<http://www.libruse.bg/sites/default/files/images/godishen_otchet_2010_10.pdf ; 12.08.11>
16. **Толева, Петя**. Електронна библиотека на Регионален археологически музей Пловдив: съвременни решения и перспективи. // Необходими стъпки за интегриране на България в европейското начинание „Еуропеана“ : Междунар. конф. 23–24 април, 2010, организирана от Емил Стоянов, член на Европейския парламент. – Пловдив, 2010, с. 52–55.
17. **ABLE**. // <<http://www.ableportal.bg/> 10.08.11>
18. **ABLE Project**. Народна библиотека „Иван Вазов“ Пловдив, 2009.
<http://www.libplovdiv.com/index.php?option=com_content&view=article&id=169&Itemid=183&lang=en ; 10.08.11>
19. **Bibliomist** – Global Libraries Ukraine : Project Facts. IREX, 2011.
<<http://www.irex.org/project/bibliomist-global-libraries-ukraine> ; 10.08.11>
20. **Biblionet** – Global Libraries Romania : Project Facts. IREX, 2011.
<<http://www.irex.org/project/biblionet-global-libraries-romania> ; 10.08.11>
21. **The European Library**. //
<<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/bg/index.html> 10.08.11>
22. **EuropeanaLocal**, < <http://www.europeanalocal.eu/> 10.08.11 >
23. **IREX**, <<http://www.irex.org/> ; 10.08.11>
24. **Jensen, Michael**. Cultural Tenacity within Libraries and Publishers. // *Library trends*, Vol. 57, N 1, 2008, p. 24–29.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

ИКОНОМИКАТА НА УСЛУГИТЕ – ПАЗАРАНАТА НИША НА БИБЛИОТЕКИТЕ

ЕЛЕНА ИГНАТОВА*

Ignatova, Elena (PhD Student, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Faculty of Philosophy, Department of Library and Information Sciences). SERVICE ECONOMY - THE MARKET NICHE OF THE LIBRARIES

The influence of the service economy constantly increases and with regard to that the market niche nowadays could be found in two areas: price and service. Due to the fact that the price decrease could be achieved through a product innovation, which requires serious finance funding, public organizations as libraries are more likely to find their niche in the service area, where the excellent service quality is of a great matter.

Unfortunately, the 2010 annual reports of the libraries in Bulgaria don't focus on the service quality. Most probably, it is due to the fact that there was no strategy for the development and assessment of the library. A solution to this issue could be found in the new law for the public libraries, but as the service quality is achieved by well-designed technology and human resource, an automated system for human resources, which could identify the existing qualification level of every librarian and future development and assessment would built the market niche of the libraries in the new economy situation.

Преходът

Преходът от икономика на производството към икономика на услугите е една от най-значимите икономически промени. Индустриалните структури, които са създавани повече от двеста години, се транс-

* Елена Игнатова е докторант към катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ (Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“). Разработва дисертация на тема „Модел за автоматизирана информационна система „Библиотечно-информационен персонал“.

формират вследствие на динамичното развитие на компютърните технологии. В същото време, според редица изследователи¹, влиянието на третичния сектор или т.нар. сектор на услугите постоянно се увеличава. Към 2010 делът на сектора на услугите в изграждането на brutния вътрешен продукт на държавите от Европейския съюз е 71%². Интересен е и фактът, че Люксембург, държавата с най- висок дял на услугите (86%), има и най-висок брутен вътрешен продукт (БВП) на глава от населението³.

В тази нова икономическа обстановка съществена част от конкуренцията е търсенето на пазарни ниши, особено когато услугите са свързани с често предлагани блага⁴. В днешно време нишата може да бъде открита в две области: цена и обслужване (фиг.1). Например цената може да се подобри чрез продуктова иновация. И все пак, това е сложен процес, който води до радикална промяна в продуктите или до създаването на нов продукт⁵. Като такъв той изисква сериозна финансова инвестиция за научно-изследователска дейност, която в частния сектор се прави предимно от големи фирмени корпорации.

¹ Вж. например: *The Economy 2011: Special Feature Service Sector*. Economic Research & Analysis Division, Department of Finance, Canada.

<<http://www.economics.gov.nl.ca/E2011/SpecialFeatureServiceSector.pdf>; 17.10.2011>

² Central Intelligence Agency [US]. *The World Factbook 2010*. 2011
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2012.html>;
13.12.2011>.

³ Пак там.

⁴ Горман, М. *Нашите непреходни ценности*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2006, с. 116–118.

⁵ Academy for leaders, *Иновации във фирмената политика*, 2010.
<<http://academy-for-leaders.bg/blog/post/82>; 01.08.2011>.

Държавата също спонсорира научно-изследователска дейност с цел продуктова иновация, като залага предимно на академичните среди. Както обаче може да се види от презентацията „Приоритети на Европа в областта на иновациите“ на Ж. М. Барозу, изнесена на срещата на Европейския съвет на 4 февруари 2011 г. в качеството му на председател на Европейската комисия, делът на БВП за научно-изследователска дейност и развойна дейност в Европейския съюз е едва 2% ¹. Това е и основната причина все по-трудно да се открива разлика между цената на една стока в една или друга фирма, което превръща *обслужването във все по-важен критерий за ефективността на организациите.*

Известно е, че *усъвършенстването на обслужването или нововъведенията в него* се постигат по два противоположни начина: (1) чрез технология и (2) чрез човешки капитал. Досегашната практика обаче предлага редица примери за това, че добре проектираната технология може да предизвика значителен ръст на услугите и да задоволи клиентите. Като примери за услуги, които са последица от съществуването на определена технология, могат да бъдат посочени е-търговията, е-банкирането, имейл справките и др. Тези услуги се характеризират с индиректен достъп до клиента, чрез имейл или предварително създаден онлайн софтуер. Техният брой и употреба може лесно да бъде измерен, но тяхното качество и иновация зависят от уменията на хората, които ги изграждат и поддържат. Едва ли някой би бил доволен от е-банкирането, което отчита преводите на сумите с 24 часа закъснение или имейл справка, която е извършена с една седмица закъснение.

Съществуват два начина за *контрол върху качеството* на такива услуги: (1) вътрешен контрол на качеството, който се извършва от ръководството или специално създаден за това отдел на дадената организация за оценка и развитие на професионалните умения на хората и тяхното приложение, и (2) външен контрол – оценката на клиентите². Критериите, по които се извършва вътрешния или външния контрол, се задават при дизайна на самата услуга и могат да бъдат променяни ежемесечно или ежегодно на основата на увеличаването

¹ Барозу, М. Приоритети за Европа в областта на иновациите, 2011. <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/innovation_bg.pdf; 29.07.2011>

² Moritz, S. Service Design. London. 2005. <http://www.service-design-network.org/system/files/media/Practical_Access_to_Service_Design.pdf; 25.07.2011>

или намаляването на ползване на услугата, както и на получената оценка от клиента.

От друга страна, човешкият контакт с клиента или т. нар. общуване с потребителя е от голямо значение, тъй като чрез него се представя цялата компания. Хората очакват обслужващите ги да бъдат професионално осведомени, да общуват с тях на разбираем език и да бъдат достъпни. Това може да бъде постигнато чрез непрекъснато развитие на техните професионални и комуникативни умения или т.нар човешки капитал.

Мястото на библиотеките

Първо следва да се отбележи, че библиотеките са организации с особено обществено значение, защото подкрепят политиките за развитие на нацията. Поради това към тяхната дейност би следвало да са предявени определени изисквания, както и правила. Например всяка обществена библиотека би трябвало да поддържа адекватна документация, подходяща за коректен отчет и последващ контрол. Какво сочат данни, получени от проучване на възприетата от българските библиотеки практиката в това отношение през последните години?

В периода от първи септември 2011 г. до първи декември 2011 г. бе направено проучване на интернет сайтовете на националната и давадесет и седемте регионални библиотеки у нас. Целта на проучването бе да се провери дали годишните отчети за 2010 година са публикувани на уебсайтовете на библиотеките и каква конкретна информация, описваща текущото им състояние, се съдържа в тях.

За база данни на актуалните интернет адреси беше използван списъкът на регионалните библиотеки, публикуван на страницата на Министерството на Културата¹. Тъй като в списъка не всички библиотеки фигурираха с уебсайтовете си, бяха използвани и получените резултати от търсене по името на липсващите библиотеки в търсачката Google. (табл.1).

¹ Регионални библиотеки. Министерството на културата, 2006.
<<http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=429&sp=63&t=229&z=230;01.09.2011>>.

Таблица 1. Уебсайтове на националната и регионалните библиотеки

Наименование на библиотеката	Населено Място	Уебсайт	Публикуван годишен отчет за 2010
Национална библиотека			
Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“	София	http://www.nationallibrary.bg/	Да
Регионални библиотеки			
Регионална библиотека „Димитър Талев“	Благоевград	http://www.libblagoevgrad.org/	Не
Регионална библиотека „Пею Яворов“	Бургас	http://www2.burglib.org/	Не
Регионална библиотека „Пенчо Славейков“	Варна	http://www.libvar.bg	Да
Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков“	Велико Търново	http://libraryvt.com	Не
Регионална библиотека „Михалаки Георгиев“	Видин	http://www.libvidin.net/	Не
Регионална библиотека „Христо Ботев“	Враца	http://www.libvratsa.org/	Не
Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“	Габрово	http://www.libgabrovo.com	Да
Регионална библиотека „Дора Габе“	Добрич	http://libdobrich.bg	Да
Регионална библиотека „Никола Вапцаров“	Кърджали	http://www.libkli.com/	Не
Регионална библиотека „Емануил Попдимитров“	Кюстендил	http://www.libkustendil.primasoft.bg/	Да
Регионална библиотека „Проф. Беню Цонев“	Ловеч	http://www.liblovech.org	Да
Регионална библиотека „Гео Милев“	Монтана	http://www.montanalib.com	Не

Регионална библиотека „Н. Фурнаджиев“	Пазарджик	http://www.libpz-bg.com	Не
Регионална библиотека „Светослав Минков“	Перник	http://www.libpernik.net/	Не
Народна библиотека „Иван Вазов“	Пловдив	http://www.libplovdiv.com	Не
Регионална библиотека „Христо Смирненски“	Плевен	http://212.233.230.191/	Не
Регионална библиотека „Проф. Б. Пенев“	Разград	http://www.librz.org	Не
Регионална библиотека „Л. Каравелов“	Русе	http://www.libruse.bg	Да
Регионална библиотека „П. Павлович“	Силистра	http://www.libsilistra.com	Не
Регионална библиотека „С. Доброплодни“	Сливен	http://reglibsliven.iradeum.com/	Не
Регионална библиотека „Николай Вранчев“	Смолян	http://www.librarysm.com/	Не
Столична библиотека	София	http://www.libsofia.bg/	Да
Регионална библиотека „Захарий Княжевски“	Стара Загора	http://www.szlib-zk.eu	Не
Регионална библиотека „Петър Стъпов“	Търговище	http://www.libtg.info	Не
Регионална библиотека „Христо Смирненски“	Хасково	http://www.library.haskovo.net	Не
Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“	Шумен	http://www.libshumen.org/	Не
Регионална библиотека „Георги Раковски“	Ямбол	http://www.obshtinayambol.org/	Не

По време на проучването бе установено, че уебсайтът на Регионалната библиотека „Н. Фурнаджиев“ в Пазарджик (<http://www.libpz-bg.com>) не функционира, регионалната библиотека „Георги Раковски“ в Ямбол няма собствен уебсайт и използва уебсайта

на община Ямбол, а Регионална библиотека „Христо Смирненски“ в Плевен използва IP адрес вместо домейн. Това ограничи обхвата на изследването до уебсайта на националната библиотека и двадесет и петте уебсайта на регионалните библиотеки.

Регистрираните резултати сочат, че в библиотечните сайтове са публикувани годишните отчети на националната и седем от регионалните библиотеки. Отчетите съдържат приоритетите и целите на библиотеката за 2010 г., получените приходи и направените разходи, както и статистическа информация по следните показатели: състояние и опазване на библиотечния фонд, обслужването, дейности на библиотеката като издателска, международна, културна и координационна дейност, както и участието в проекти, работата с партньорски организации и извършена квалификационна дейност.

За настоящия анализ данните за обслужването на потребителите отстрана на националната и регионалните библиотеки, съдържащи се в годишните им отчети, е с особено значение. Следва да се уточни, че в повечето отчетите обслужването е разделено на библиотечно и информационно¹. Библиотечното обслужване дава информация за брой на читателите, тяхната възраст, пол, професия, посещаемостта и междубиблиотечното заемане. Информационното обслужване дава информация за броя на устните и писмените справки и консултации. И все пак, данните които се събират, са предимно количествени. Освен това аргументите за увеличеното или намаленото ползване на ресурсите на библиотеката са много общи, необвързани със строго специфични качествени измерители, както и спецификата на човешкия контакт при обслужването. Поради това е на практика невъзможно да се оцени качеството на библиотечното обслужване.

В годишните отчети все още не е поставен акцент върху качеството на обслужването. Вероятно това се дължи на липсата на единна стратегия за развитие и оценка на качеството на дейността на библиотеките у нас. Все пак, решение на проблема може да се открие в Закона на обществените библиотеки, чрез приемането на който е създаден национален съвет по библиотечно дело. Според Закона Националният съвет има за цел:

- да предлага на министъра на културата стратегия за развитие на национална библиотечна мрежа;

¹ Грашкина, В., Дончева, А., Димчев, А. Насоки за развитие на обществената библиотека. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2009. 107–108 с.

- да координира дейността за развитие на библиотечните ресурси и библиотечно-информационното обслужване;
- да разработва и предлага политики за гарантиране достъпа на гражданите до документи и услуги чрез утвърждаване ролята на библиотеките в информационното общество;
- да предлага мерки за опазване и предоставяне на достъп до националното книжовно и литературно културно наследство;
- да предлага на министъра на културата за утвърждаване на стандарт за библиотечно-информационно обслужване по чл. 8, ал. 2;
- да дава оценка за дейността на обществените библиотеки съгласно стандарта за библиотечно-информационно обслужване и да предлага мерки за постигане целите на библиотеките, разработва и предлага проекти на нормативни актове.¹

Резултатите от направеното проучване дават основание да се направи извода, че описаното по-горе все още не е факт, макар Законът за обществените библиотеки у нас да е в сила от около две години.

Ако се върнем към поставената тема на настоящата публикация, е нужно да се подчертае, че като организации, които съществуват предимно в публичния сектор, библиотеките не получават (не е предвидено) финансиране за иновации. От друга страна все по-често тяхната дейност и постижения се оценяват по икономически критерии², например брой извършени услуги, приходи, разходи и състояние на библиотечния фонд.

Нещо повече, от двата начина да се открие пазарна ниша в съвременната икономическа среда, описани по-горе (фиг. 1), за библиотеките на първо място е *обслужването*. Ето защо както Националният съвет, така и библиотечните администрации са изправени пред ключово предизвикателство: от една страна да прилагат регламентираните от Закона предписания, а от друга – да препоръчват и развиват такова библиотечно обслужване, което да е адекватно на новата икономика на услугите³. Второто е в пряка зависимост както от прилаганите технологии за обслужване, така и от подготвеността на библиотечния персонал да се включи успешно в процеса чрез новите

¹ Закон за обществените библиотеки (обн. ДВ, бр. 42 от 05.06.2009).

² Вж. напр.: Hjørland B. Library economy. 2006.
<http://www.iva.dk/bh/core%20concepts%20in%20lis/articles%20a-7z/library_economy.htm; 07.11.2011>

³ Вж.: Service Economy. EconomyWatch, 2010.
<<http://www.economywatch.com/economy-articles/service-economy.html>; 17.10.2011>

информационни технологии. Предпоставка за това ще бъде изграждането на високата грамотност в областта на ИКТ, икономиката на услугите и новия начин за достъп до клиента или т.нар. индиректен достъп.

Едно решение на част от проблемите, породени от новата среда, в която функционират библиотеките, може да бъде въвеждането на автоматизирана система за управление на библиотечния персонал. Автоматизираната система би могла да предостави възможност за изграждане и поддържане на национална база от данни за библиотечно-информационни специалисти, за нивото и вида на придобитото от тях образование, за преминатите от тях квалификационни курсове и пр. Такава система би могла да създаде единни критерии, набор от правила и професионални изисквания при подбора на персонал за българските библиотеки, от една страна, а следователно и да подобри библиотечното обслужване чрез назначаването на такива специалисти, от които съответната библиотека наистина има нужда. От друга страна, системата може да предоставя навременна и актуална информация за кариерното развитие и оценка на библиотечния персонал, за свободните позиции в библиотеките и изискванията към всяка една длъжност в тях, за нуждата от квалификационно обучение в различните форми на продължаващото образование, както и разработването на такива учебни програми, които да съответстват на действителните потребности на библиотечната ни система, което би подпомогнало *вътрешния контрол на качеството на библиотечните услуги*, а допълнителното обвързване на оценката на персонала в нея с получените оценки от клиента – *външния контрол*. От трета страна, библиотекарите ще имат възможност да оценят предоставените им курсове и да предлагат нови курсове, които биха подобрили тяхната работа, така че да може да има *обратна връзка* и контрол от самите потребители на системата.

От казаното до тук може да се направи изводът, че системата ще спомогне *усъвършенстването на обслужването* чрез технология и заедно с повишените комуникационни умения на библиотекаря в директния контакт с клиента ще изгради *пазарната ниша* на библиотеката в новата икономическа обстановка.

БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ:

Димчев, Александър Георгиев, проф. д-р, специалност БИН, ФФ, СУ

Янакиева, Татяна Ганева, доц. д-р, специалност БИН, ФФ, СУ

Недков, Симеон Недков, проф. д. изк., специалност БИН, ФФ, СУ

Толева, Петя Николаева, докторант, специалност БИН, ФФ, СУ

Игнатова, Елена Андреева, докторант, специалност БИН, ФФ, СУ